

ISSN: 2602-3938

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DERGİSİ

BAYBURT UNIVERSITY
JOURNAL OF
THE FACULTY OF
HUMANITIES AND
SOCIAL
SCIENCES

CİLT: 6
SAYI: 12
YIL: 2023

VOL: 6
ISSUE: 12
YEAR: 2023

Bayburt Üniversitesi | **Bayburt University**
İnsan ve Toplum Bilimleri | **Journal of the Faculty of**
Fakültesi Dergisi | **Humanities and Social**
Sciences

ISSN 2602-3938

Ölt / Volume: 6

Sayı / Number: 12

Eylül / September 2023

[Ulusal Hakemli Dergi]

[National Refereed Journal]

Sayı / Number: 12

Güz / Autumn 2023

Yayımlayan / Publisher

Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Bayburt University Faculty of Humanities and Social Sciences

Sahibi / Owner

Yönetim Kurulu Adına
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Rafet Metin

Yayın Yönetmenleri / Editors

Dr. Öğr. Ü. Osman ORUÇ

Yabancı Dil Editörleri / Editors of Foreign Language

Dr. Öğr. Ü. Kurban Durmuşoğlu
Arş. Gör. Hüseyin İlhan
Arş. Gör. Fatih Köksal

Yazı İşleri / Editorial Secretary

Dr. Öğr. Üyesi Osman Oruç

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. Turgay KABAK
Doç. Dr. Tuğba AKKOYUN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Rafet Metin (Başkan)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Prof. Dr. Abdülkadir YILMAZ
Prof. Dr. Bener GÜNGÖR
Prof. Dr. Fatih YALÇIN
Doç. Dr. Serdar GÖKTAŞ
Doç. Dr. Gazi ÖZDEMİR
Doç. Dr. Esat AKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KARACA

Yabancı Dil Danışmanları / Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Ahmet Beşe
Prof. Dr. Sait Uylaş
Prof. Dr. Nimet Yıldırım
Doç. Dr. Nurullah Yılmaz
Doç. Dr. Asuman Gökhan
Doç. Dr. Yasemin Yaylalı

Dizgi / Typesetting

Dr. Öğr. Ü. Savaş Keskin

Yazışma Adresi / Correspondence

Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanlığı 69000 BAYBURT

Telephone: 0 458 333 20 34

e-mail: baytobilder@gmail.com

Baskı / Press

Rana Ajans / Erzurum

ISSN 2602-3938

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DERGİSİ ULUSAL HAKEMLİ BİR DERGİDİR. HER YIL MART ve EYLÜL AYLARINDA YAYIMLANMAKTADIR.

Danışma Kurulu

Advisory Board

Prof. Dr. İ. Ethem ATNUR

Prof. Dr. Ahmet TURAN

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY

Prof. Dr. Nmet YILDIRIM

Prof. Dr. Ükü ELİUZ

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

Prof. Dr. Mehmet Faruk TOPRAK

Prof. Dr. Hüseyin IZGAR

Prof. Dr. Mehmet TEZCAN

Prof. Dr. Sait ULAŞ

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Prof. Dr. S. Selçuk GÜNAY

Bu Sayının Hakemleri

Referees of This Issue

Prof. Dr. Addulmenaf Turan/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Ühal Şentürk/İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Esgin/İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldız Atmaca/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Şerife Seher Erol Çalışkan/Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Turgay Kabak/Bayburt Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü Demo Ahmet Aslan/İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü Hakan Yaşar/Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

İçindekiler

Contents

Fatma YILDIRIŞ

Geleneksel İnanmalar Bağlamında Sözel Bir Tarih Metninin İncelenmesi

Examination of an Oral History Text in the Context of Traditional Beliefs..... 1 - 11

Bahar İZMİR

"Yerli Malı Yurdun Malı, Her Türk Onu Kullanmalı": Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Faaliyetleri

"Domestic Goods are National Treasure, Every Turk Should Use Them": The Activities of National Economy and Savings Society in the Early Years of Turkish Republic.....13-24

Erden KİŞİ

Uzak Doğunun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects..... 25-40

Zynet BAHADIR & Faruk AY & Gülüşan ÖZGÜNBAŞIBÜYÜK

Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi (Sivas Örneği)

Aging in Place and Quality of Life (Sivas Example)..... 41 -51

Geleneksel İnanmalar Bağlamında Sözel Bir Tarih Metninin İncelenmesi

Examination of an Oral History Text in the Context of Traditional Beliefs

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date | Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date

12.09.2023 | 19.09.2023

Fatma YILDIRMİŞ

Dr. Öğr. Ü., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane,

fatma.yildirmis@gumushane.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2913-5489

Özet

Sözlü tarih, geçmişe dair bilgi ve anıların ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarıldığı ve yazılı belgelerle kaydedilmediği, yani sözlü iletişim yoluyla korunan bir tarih türüdür. Bu, sıradan insanların yaşadıkları deneyimleri, tanık oldukları olayları, hikâyeleri ve gelenekleri ağızlarından aktardıkları bir süreçtir. Sözlü tarih, yazılı tarihsel kaynakların eksik olduğu veya bulunmadığı durumlarda tarihi olayları ve toplumsal yaşamı anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada incelenen ürün ise ağıttır. Bu ağıt, geleneksel Türk halk şiirinin ağıt türüne özgü bir örnektir. Ölüm ve kayıp gibi evrensel temaları içeren ağıtlar, toplumun duygusal deneyimlerini ifade etmek ve paylaşmak için önemli araçlardır.

Bu çalışma, Yörük kökenli bir aileye mensup olan Bekir Erdinli'nin ölümüne dair yazılmış bir ağıt incelemeyi amaçlamaktadır. Bu ağıtın incelenmesi, sözlü tarih ve kültürel bellek açısından oldukça önemli bir kaynağı ele alırken, aynı zamanda özgün bir içeriğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışma, sözlü kültürün korunması ve anlaşılmasının vurgulanması açısından önemli bir örnek sunar.

Anahtar Kelimeler: Ağıt, Sözlü Tarih, Yörükler, İnanma.

Abstract

Oral history is a type of history in which information and memories of the past are conveyed by word of mouth, from generation to generation, and are not recorded in written documents, that is, preserved through oral communication. It is a process by which ordinary people convey through their mouths their experiences, the events, stories, and traditions they have witnessed. Oral history is an important resource for understanding historical events and social life when written historical sources are missing or unavailable. The work examined in this study is an elegy. This elegy is an example specific to the elegy genre of traditional Turkish folk poetry. Elegies, which include universal themes such as death and loss, are important tools for expressing and sharing the emotional experiences of society.

This study aims to examine an elegy lamenting the death of Bekir Erdinli, who is a member of a family of Yörük origin. The study of this elegy, while addressing a very important source in terms of oral history and cultural

memory, also emphasizes that it has original content. This study provides an important example in terms of preserving oral culture and emphasizing its meaning.

Key Words: *Elegy, Oral History, Yörük, Belief.*

Giriş

Yazılı veya basılı eserler, bilgi dünyasında büyük bir öneme sahiptir. Her yazılı kaynak, geniş bir bilgi hazinesinin önemli bir parçasını temsil eder. Ancak bu bilgi hazinesi içinde sıklıkla gözden kaçan ve üzerinde fazla durulmayan önemli unsurlar bulunur. İşte bu noktada her olayın tanığı, tarihe şahit olan her birey, bu bilgi hazinesinin oluşturulmasına katkı sağlar. Tarih çalışmalarında özellikle yazılı belgeler büyük bir önem arz eder. Tarihsel süreçler, genellikle yazılı kaynaklar aracılığıyla anlaşılır ve belgelendirilir. Ancak yaşanan olaylara ve değişimlere bizzat tanıklık eden insanların kişisel deneyimleri, hem bu bilginin doğruluğunu ortaya koymada hem de bilinmeyen gerçekleri gün yüzüne çıkarmada kritik bir rol oynar. Sözlü tarih yöntemi, bu kişisel deneyimleri derleme ve kaydetme sürecinde önemli bir araçtır. Sözlü tarih araştırmaları, geçmişte yaşanan olaylara, kişilere, kurumlara ve belgelere tanıklık etmiş canlı bireylerden görüşmeler yoluyla veri toplama yöntemini içerir. Bu sayede toplumların tarihsel süreçte yaşadıkları deneyimler kayıt altına alınır ve daha sonraki nesillere aktarılır. Bu yöntem, geçmişin yaşayan bir hafızasını korumanın ve geleceğe taşımanın etkili bir yoludur (Dursun ve Aydın, 2022: 3).

Bu makale, sözlü tarih metni olarak kabul edilebilecek bir ağıtın analizine odaklanmıştır. İlgili literatür üzerinde yapılan kapsamlı bir tarama sonrasında ağıt terimi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca sözlü tarih yönteminin genel önemi ve bu metnin sözlü tarih araştırmalarındaki yerine dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, 1900'lerin başlarında yaşamış olan genç bir delikanlının ölümü üzerine yazılmış olan ağıtın analizidir. Ağıtın kültürel ve tarihsel bağlamı, içeriği ve dili gibi önemli unsurlar incelenmiştir.

3

Araştırmanın ana bulguları, sözlü tarih yöntemi aracılığıyla kaydedilmiş bu ağıtın, geçmiş dönemlerin yaşantısını, duygusal derinliklerini ve toplumsal dokusunu yansıttığı yönündedir. Ağıtın dil, tema ve duygu yoğunluğu, o dönemin sosyal ve kültürel bağlamını anlamamıza yardımcı olurken aynı zamanda bu türün toplumsal hafıza ve kimlik oluşumundaki rolünü de göstermektedir. Bu makale sözlü tarih yöntemi ile çalışmaların önemini vurgularken aynı zamanda sözlü gelenek içindeki bir ağıtın derinliklerine inerek toplumun geçmişini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacak yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

1. Sözlü Tarih

Tarih, toplumların geçmişlerini anlayabilme, çözümlene yetisi kazanabilme ve geleceği daha iyi şekillendirebilme kapasitesinin anahtarını oluşturur. Bu bağlamda tarihsel bilgi büyük bir öneme sahiptir. Ancak yazının icadına kadar, tarihsel birikimlerin ve deneyimlerin, sözlü iletişim yoluyla oluşturulduğunu, aktarıldığını ve yazılı bilgi ve belgelerde yer almayan önemli ayrıntılar içerdiğini vurgulayan Ersoy (2004:107), sözlü tarih çalışmalarının da sözlü kültür çalışmaları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Yaşanan olaylara verilen tepkilerin, altında yatan sebeplerin, duyguların, düşüncelerin, hayallerin ve bu etkilerin insanların yaşamlarını nasıl etkilediğinin tarih sayfalarında sıklıkla göz ardı edildiğini ifade eder. Ancak geçmişi tam anlamıyla kavramak, yıllar önce yaşamış insanların sadece ne yaşadığını değil, aynı zamanda neler hissettiklerini de anlayabilme becerisini gerektirir (Metz, 2023: 408).

Var olan tarih anlayışlarına alternatif olmaktan ziyade tarihin daha derinlemesine ve zengin bir şekilde anlaşılmasını sağlayan yeni yaklaşımların öncüsü olan sözlü tarih, tarih disiplininin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Her bireyin yaşam öyküsünün tarihsel bir öneme sahip olduğu temel fikrinden yola çıkan sözlü tarih, disiplinler arası bir yaklaşım benimsemekte ve sosyoloji, antropoloji, etnoloji,

folklor, psikoloji, sosyal psikoloji, coğrafya gibi beşeri bilimlerin zengin araçlarından yararlanmaktadır. Bu, tarih çalışmalarının daha derinlemesine bir anlayışa ve çok yönlü bir bakış açısına sahip olmasını teşvik eder (Metin, 2002: 288).

Sözlü tarih, tarihsel bir tür olarak insanların çevresindeki dünyayı ve yaşamlarını içine alır. Bu tarih türü, tarihsel olayları anlamlandırmak için liderlerin ötesine geçerek çoğunluğun perspektifinden bakar. Aynı zamanda farklı toplumsal sınıflar arasında ve nesiller arasında bağlantılar kurar, böylece tarihi daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yardımcı olur. Ortak anlamları ve kimlikleri vurgular, bu da tarihçilere ve diğer insanlara belirli bir mekâna veya zamana aidiyet hissi kazandırabilir. Başka bir deyişle insanların daha zengin bir tarih anlayışına sahip olmalarına katkı sağlar. Ayrıca sözlü tarih, tarihsel mitleri ve geleneksel tarih anlatılarını sorgulama fırsatı sunar ve toplumsal tarihin anlamını yeniden değerlendirmek için bir araç olarak kullanılabilir (Thompson, 1999: 18).

Zira sözlü tarih, genellikle sıradan insanların kişisel yaşam deneyimlerini, tanık olduklarını, çevrelerinde duyduklarını ve gözlemlediklerini paylaştıkları bir süreçtir. Bu, geçmiş olayların hafızalarda canlandırılması ve nesilden nesile aktarılması yoluyla gerçekleşir. Dolayısıyla sözlü tarih, geçmişin hatırlanarak yeniden yaşanması sürecini temsil eder (Sever, 2008: 61). Sözlü kaynak, ne tür bir ifade içinde bulunursa bulunsun, zaman içinde aktararak gelen veya kaydedilen bir sözlü belge olarak kabul edilir ve yüzyıllar boyunca geçmişteki tarihi olayları ve eylemleri sınırsız sayıda yeniden düzenleyebilir veya aktarabilir (Yıldırım, 1998: 91). Örneğin gerçek bir olay, insanlara bir öğüt vermek amacıyla anlatılan bir hikâyeye dönüşebilir; derin bir üzüntüye yol açan bir olay, ağıtlarla anlatılabilir ve yaşananlar kuşaklar arası bir geçmişten günümüze kuşaklar arasında aktararak varlığını sürdürebilir veya temel niteliklerinden uzaklaşarak bir efsane halini alabilir.

Sözlü tarih yöntemi, doğru bir şekilde uygulandığında bir dizi fayda sunmaktadır. Bu yöntem, halkın resmi kayıtlara geçmeyen söylemlerini ve bakış açılarını tarihe kazandırır. Ayrıca sözlü tarih, önceden belge tarihçiliği tarafından oluşturulan bazı mitleri sorgulamaya yardımcı olur. Bütün bunların ötesinde sözlü tarih, tarih öğretiminde okullarda kullanılarak pedagojik açıdan da büyük faydalar sağlar. Bu yöntem, çocukların tarihe bu deneyimler üzerinden katılımını destekler, tarihle ilgili öğrenme sürecini daha insan odaklı hale getirir ve aynı zamanda farklı kuşaklar arasında iletişimi artırır (Şahin, 2004: 111-112).

Sözlü tarih çalışmaları, kişisel değerlendirmelerin ve davranışların geçmişteki yaşantılara dayalı nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olurken aynı zamanda bireylerin geçmiş deneyimlerinin, bugünkü değerleri, davranışları ve kimlikleri nasıl biçimlendiğini de gösterir (Güçlü, 2013: 104). Bir kişinin ailesinin geçmişteki ekonomik zorluklarla nasıl başa çıktığını öğrenmek, o kişinin maddi değerlerini ve tasarruf alışkanlıklarını anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca bir kişinin ailesinin tarihinde yer alan göç deneyimi, o kişinin kimlik duygusunu, aidiyetini ve dil tercihini etkileyebilir. Sözlü tarih çalışmaları, bu tür bağlantıları ve etkileşimleri aydınlatarak geçmişin, bugünkü toplumsal ve kişisel dinamikler üzerindeki etkilerini açığa çıkarır. Bu nedenle sözlü tarih, tarih ve sosyal bilimler alanında çok değerli bir kaynaktır.

20. yüzyıla gelindiğinde, sözlü tarih araştırmaları daha geniş bir yelpazeye yayılmış ve toplumun önde gelen kişilerinden ziyade günlük yaşamın sıradan bireylerine odaklanmıştır. Bu çalışmalar, işçiler, kadınlar, köleler gibi toplumun genel nüfusunu temsil eden bireylerin yaşamlarına odaklanmış ve onların deneyimlerini kayıt altına almıştır. Ayrıca yazılı kayıtlarda yer almayan ancak toplumun hafızasında önemli bir yer tutan olaylar da bu araştırmalarla tarihsel bir öneme sahip olmuştur (Çaykent, 2015: 164).

Son dönemlerde dünya genelinde ve Türkiye'de, küreselleşme ve postmodernizmin etkisi altında, bireysellik ve kişisel deneyimlere dikkat artmıştır. Bu durum, tarihçilik açısından bireysel tanıklığa dayalı sözlü tarih çalışmalarının değerini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de yapılan sözlü tarih çalışmaları, yakın tarih araştırmalarına katkıda bulunmuş, ancak sözlü tarih yaklaşımının teorik ve uygulamaya yönlerini daha derinlemesine anlamak ve bu alanda çalışan akademisyenlerin ve araştırmacıların daha

fazla odaklanmasını gerektirmiştir (Avcı Akçalı ve Aslan, 2012: 666). Bu bağlamda sözlü tarih yöntemi üzerine daha fazla düşünmek ve bu yaklaşımı işleyen kuramsal ve uygulamalı çalışmalara daha fazla vurgu yapmak, sözlü tarih alanının gelişimine katkı sağlayacaktır. Sözlü tarih, geçmişin anlatılmasında ve anlaşılmasında önemli bir kaynaktır ve bu alandaki çalışmaların çeşitlendirilmesi, toplumsal hafızanın zenginleştirilmesine ve daha kapsamlı bir tarih anlayışının oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

2. Sözlü Tarih Metni Olarak Ağıt

Ağıt, hayatını kaybeden bir kişinin ardından söylenen, genellikle onun özelliklerini, meziyetlerini ve ölümünden kaynaklanan üzüntü ve acıları ifade eden bir tür şiirdir. Bu türün kökenleri eski Türklerin yas törenlerine kadar uzanabilir. Günümüzde Anadolu ve çevresinde hala ölü için ağıt yakma gelenekleri sürdürülmektedir. Ölü evini ziyaret edenler, özellikle halk şiiri geleneğine aşina olanlar, duygularını genellikle şiirle ifade ederler. Bu şekilde söylenen ağıtlar genellikle anonimdir, yani belirli bir şair veya yazarın eseri olarak değil, toplumsal bir ifade olarak kabul edilirler. Ağıtla ilgili çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmış çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımlar türün belirgin özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Ağıt, insanların özellikle ölüm karşısındaki veya sevdiklerini kaybetme korkusu sırasında yaşadıkları üzüntüyü, feryadı ve isyanlarını, bazen düzenli bazen de düzensiz bir şekilde söz ve ezgi ile ifade eden bir tür halk türküsü olarak tanımlanabilir (Elçin, 2005: 290). Ağıt terimi, bir ritüele veya belirli bir törene bağlı olmaksızın, genellikle acıklı bir olayı konu alan ve metni bu olayı derinlemesine anlatmaya ve yoğun bir şekilde yaşatmaya uygun olan türkülerin toplamını ifade etmektedir (Boratav, 1982: 444). Ağıtlar genellikle acı dolu olaylar, özellikle ölüm sonucu meydana gelen trajediler üzerine söylenir. Başlangıçta yalnızca ölümle ilgili olaylar için kullanılan ağıtlar, zamanla farklı konularda da söylenerek çeşitlilik kazanmıştır. Bu konular arasında dünyanın geçiciliği, hayatın kısalığı, ihanet, kıskançlık, sadakatsizlik, feleğe sitem, vatanın işgali, kaybedilen toprakların acısı, doğal afetler gibi birçok tem bulunabilir (Artun, 2016: 12). Ayrıca ağıtlarda ölenin geride kalanlar arasında bıraktığı boşluk, anılar, dostluk, iyilik gibi temalar işlenir (Yardımcı, 2019: 286). İnsanlar, özellikle ölüm karşısında sevdiklerini kaybetme ve korku anlarında duygusal tepkilerini dile getirmek için ağıtları kullanırlar. İslamiyet öncesi dönemlerde, bu tür ifadeler için "sagu" veya "sıgtamak" gibi terimler kullanılmıştır. Ağıtlarda genellikle ölen kişinin meziyetleri, dünyanın geçiciliği, yakınlarının üzüntüleri gibi temalar işlenir. Ağıtlar, ölüm karşısında yaşanan duygusal bir tepkiyi ifade eder ve genellikle sesli bir acıdır. Semavi dinlere göre, ağıtlar sırasında kendini yırtarcasına ağlamak, bağırarak, isyan etmek doğru kabul edilmez. Bu nedenle ağıt söylerken isyandan kaçınmak önemlidir (Elçin, 2005: 290-291).

Ağıt yakma geleneği, Türk toplumunda köklü bir geçmişe sahiptir. Eski Türklerin üç temel geleneksel töreni bulunmaktadır: "sığır", "şölen" ve "yuğ". İslamiyet öncesi dönemde, özellikle ünlü bir kişinin ölümünden sonra gerçekleştirilen ve "yuğ" olarak adlandırılan dini yas törenlerinde, "sagu" olarak bilinen şiirler okunurdu. Bu şiirlerde ölen kişinin erdemleri ve yaşarken yaptıkları anlatılırdı. Bugün elimizde, ünlü yiğit Alp Er Tunga için yazılmış bir "sagu"dan parçalar bulunmaktadır (Artun, 2008: 53). Orhun Abideleri'nde "yas" ve "ağıt" ile ilgili olarak; "sıgıt; 'ağlama, feryad, matem', sıgıtçı; 'ağlayıcı', sıgtamak; 'ağlamak, feryad etmek', yog/yug; 'yas töreni, ölü yemeği', yogçı/yugçı; 'yasçı, ağlayıcı', yoglamak/yuglamak; 'yas töreni yapmak, ölü yemeği vermek', yoglatmak/yuglatmak; 'yas töreni yapmak, ölü yemeği verdimek'" kelimeleri kullanılmıştır (Kaya, 2007: 28).

İsmail Görkem, Türk Edebiyatında Ağıtlar üzerine yazdığı "Çukurova Ağıtları-İnceleme Metinleri" adlı eserinde ağıtları incelemiş ve özellikle bu türün kökenlerine ve evrimine dair önemli gözlemlerde bulunmuştur. Görkem'in eserinde ağıtların tarih boyunca nasıl şekillendiği ve farklı kültürlerde nasıl bir iz bıraktığına dikkat çekilmiştir. Görkem, ağıtların kökenlerinin eski dinî törenlere dayandığını ve bu törenlerin zaman içinde evrimleşerek ölüm dışındaki çeşitli yakınmaları da içerecek şekilde genişlediğini ifade etmektedir. Başlangıçta ölüm olayıyla sıkça ilişkilendirilen ağıtlar, zamanla evlenme, askere gitme gibi geçiş törenleriyle de ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Görkem'in

perspektifine göre, ağıtlar sadece ölümle ilgili değil, aynı zamanda diğer yaşamsal geçişlerle de ilişkilendirilen şiirlerdir (2001: 159-160). Bu nedenle ağıtların içinde farklı yakınma ve dilekleri içeren şiirlerin de bulunması oldukça doğaldır. Görkem'in bu görüşleri, ağıtların tarihsel ve kültürel bağlamını anlamamıza ve bu edebi türün evrimini takip etmemize yardımcı olmaktadır.

Öcal Oğuz da "Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam" adlı eserinde ağıtın, halk şiirinin türlerinden biri olduğuna ve kendine özgü bir müzikal yapıya sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Oğuz'a göre, ağıt türü, koşma, ninni, varsağı ve semai gibi diğer ezgi çeşitleriyle birlikte halk şairlerinin repertuarında yer alır ve özellikle türkü formunda kendini gösterir. Ağıt, Oğuz'un sınıflandırmasına göre "ezgi ve konu ağırlığı aynı olan türler" kategorisinde değerlendirilir (2001: 20). Bu demektir ki ağıtlar hem müziksel özellikleri hem de içerikleri bakımından dikkate değer bir türdür. Ağıtlar, özellikle ölüm ve ayrılık gibi duygusal temaları işlerken, kendilerine özgü bir melodi ve söyleyiş biçimiyle icra edilirler. Öcal Oğuz'un bu sınıflandırması, halk şairlerinin eserlerini daha iyi anlamamıza ve analiz etmemize yardımcı olur. Ağıtların türkü geleneğinin önemli bir parçası olduğu ve halk kültürünün önemli bir ifadesi olduğu kabul edilmektedir.

Araştırmacılar genellikle ağıtların başlangıçta ölüm üzerine söylendiği ve yas tutma ritüeli olarak kullanıldığı konusunda hemfikirdirler. Ancak zaman içinde ağıtların konu bakımından genişlediği ve insanların yaşamlarında karşılaştıkları acı veren birçok durumu ifade etmek için kullanıldığı konusunda da görüş birliği vardır. Ağıtlar, ölümün yanı sıra ayrılık, aşk acısı, vatan kaybı, doğal afetler, savaşlar, ihanet, kayıplar ve daha birçok duygusal veya toplumsal olayı konu alabilir. Bu açıdan ağıtlar, toplumların duygusal ve kültürel ifadesi olarak işlev görürler. İnsanlar bu tür zorlayıcı deneyimlerle karşılaştıklarında, duygusal rahatlama ve paylaşma ihtiyacı duyarlar ve ağıtlar bu ihtiyacı karşılamak için kullanılır. Bu nedenle ağıtlar, bir toplumun yaşadığı olayları, duygusal deneyimleri ve kültürel değerleri yansıtan önemli birer kaynaktır. Araştırmacılar, ağıtların sadece ölümle sınırlı kalmayarak geniş bir yelpazede duygusal ve toplumsal deneyimlere işaret ettiğini kabul ederler. Özellikle savaşlar, felaketler, doğal afetler veya toplumsal değişimler gibi önemli olaylar sonrasında ağıtlar söylenir. Bu, olayların tanıklarının veya etkilenen kişilerin duygusal tepkilerini ve deneyimlerini ifade etme yoludur. Ayrıca ağıtlar, bir topluluğun kültürel belleğini koruma ve gelecek kuşaklara aktarma işlevini de taşır. Bir topluluk için önemli olan olaylar ve kişiler, ağıtlar aracılığıyla hatırlanır ve gelecek nesillere iletilir. Bu, o topluluğun tarihini ve kimliğini korumak için önemlidir. Böylelikle ağıtlar, toplumsal dayanışmayı teşvik etme ve duygusal tepkilerin ifade edilmesi için kullanılır. Özellikle bir trajedi veya kayıp durumunda ağıtlar söylenerek insanlar arasında duygusal bir bağ kurulur. Nihai olarak ağıtlar sözlü tarihin önemli bir bileşeni olarak geçmişin izlerini ve duygusal tepkileri aktarır. Bu, tarih ve kültür araştırmaları için önemli bir kaynaktır ve toplulukların tarihi hafızasını canlı tutmalarına yardımcı olur.

Bu bağlamda düşünülecek ve uygulanacak yöntemlerden biri Sözlü Tarih yöntemidir. Sözlü tarih ve ağıt ilişkisi, özellikle geleneksel kültürlerde ve topluluklarda sıkça gözlemlenen bir ilişkidir. Ağıtlar, sözlü tarihin önemli bir parçasını oluştururlar ve geçmişte yaşanan olayları, toplumsal deneyimleri ve duygusal tepkileri ifade etmek için kullanılırlar. Ana hatlarına bakıldığında Sözlü tarih ve ağıtların pek çok yönden ilişkisinin olduğu görülecektir. Ağıtlar Sözlü Tarih kaynağı olarak sıradan insanların yaşadıkları deneyimleri, tanıklıklarını ve duygusal tepkilerini ifade etmek için sözlü iletişim yoluyla kullanılan bir türdür. Ağıt söyleyenler, topluluklarının tarihini, geçmişteki olayları ve kişisel deneyimleri aktararak sözlü tarih kaynakları oluştururlar.

Bu incelenmede ağıt, somut bir örnekle tarihsel ve kültürel değeri olan bir kayıt olarak öne çıkıyor. Bu ağıt, geleneksel olarak sözlü bir şekilde aktarılan ve zaman içinde nesilden nesile geçen geleneğin bir örneğini temsil ediyor. Bu özel ağıt, Mahmut Aydın'dan derlenerek kaydedilmiş ve yazıya geçirilmiştir. Ağıtın kaydedilmesi, bu geleneksel halk sanatının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamış ve aynı zamanda bu özel ağıtın günümüze kadar gelmesini mümkün kılmıştır. Ağıtların yazıya geçirilmesi, sözlü geleneklerin yazılı bir tarihsel kayda dönüşmesine katkıda bulunur ve bu nedenle kültürel bir öneme sahiptir. Ağıtın yazıya geçirilmiş olması, sözlü geleneklerin yazılı kültüre dönüşümünü temsil eder. Ayrıca ağıtın kaydedilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, geleneksel halk

sanatının ve kültürel değerlerin korunmasına hizmet etmiştir. Bu ağıtın tarihsel, kültürel ve sanatsal bir değeri vardır. Bir zamanlar sözlü olarak aktarılan ve bugünün yaşayan nesilleri tarafından bilinmeyen bu ağıt, kaydedilerek yazılı bir belgeye dönüştürülmüş ve böylece kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmuştur.

3. Sözlü Tarih Metni olan Ağıtın Değerlendirilmesi

Bu ağıt, Yörükler köyünün sakinlerinin Samsun'a göç edip yerleşmeleri sonrasında kaleme alınmış bir eserdir. Hikâyesi olan ağıt, Samsun'a göç edip yerleşen üç ailenin fertlerinden biri olan Hamza Erdinli'nin oğlu Bekir Erdinli'ye adanmıştır. Hikâye, Bekir Erdinli'nin arkadaşları tarafından Elik avına çağrılmasıyla başlar. Bu sırada babası Bekir'den kendisini tıraş etmesini ister, ancak Bekir, "Baba, avdan sonra tıraş ederim" der ve arkadaşlarıyla avlanmaya gider. Babası ise Bekir'e, "Gittiğin olsun da geldiğin olmasın" şeklinde bir beddua eder. Bu bedduanın ardından, Bekir Erdinli'nin tüfeği av sırasında elinde patlar ve Bekir aniden hayatını kaybeder. Kaza av sırasında kış mevsiminde meydana gelir. Tüfeğin namlusunun ucuna kar girmiştir. Bekir Erdinli'nin tam eliğe nişan alıp fişeği atacağı sırada namlunun ucuna giren kar sebebiyle tüfek kendi içinde patlar ve gencin kolları parçalanır. İki kolu parçalanan ve kanları akan delikanlı orada yaralanır. Kaza yerinin yakınında hayvanlarını arayan "Hatice Bacı" olarak çağrılan kadın, onu o halde görür ve herkese haber verir. Eve getirilen genç, çok geçmeden kan kaybindan ölür. Bu ölüm, oldukça trajik bir şekilde gerçekleşir ve köy halkı tarafından büyük bir üzüntüyle karşılanır. Ağıt, Bekir Erdinli'ye olan bu derin üzüntüyü ifade eder. Köydeki Rumlar, yakınlarının bu acı olay karşısındaki büyük acılarını gözlemleyerek yaptıkları yasları şaşkınlıkla karşılarlar. Ağıtın yazarı tam olarak tespit edilememiştir ancak bunun hikâyeden etkilenen bir Çingene şair tarafından yazıldığı bilinmektedir. Bu ağıt, Yörükler köyünün tarihine dair önemli bir anı ve duygusal bir ifade olarak kabul edilir.

7 Bu ağıtın, babasının sözünü dinlemeyerek onun bedduasını alan gencin ölümü üzerine yazılması, halk arasındaki baba bedduası almak ile ilgili inancı akla getirmektedir. "Baba bedduası tutar" inancı, toplumsal inançlara ve folklorik bir anlayışa dayanır. Bu inanca bağlı söylenen bu söz, bir baba veya dedenin söylediği bir bedduanın gerçekleşeceğine inanma veya bu bedduanın kişiyi etkileyeceği düşüncesiyle kullanılır. Bu inanç, genellikle aile içindeki otorite figürlerinin, özellikle baba veya dedenin sözlerinin büyük bir öneme sahip olduğuna dair bir yaklaşımı yansıtır. Bu tür bedduaların ciddi sonuçları olabileceği düşünülür ve bu yüzden insanlar bu bedduaları önemser ve bunlardan korkar. Bu inanma, özellikle aile içindeki ilişkiler ve ailenin sosyal dinamikleri üzerinde önemli bir rol oynar. Bir baba, evladına karşı endişelerini ya da öfkelerini dile getirirken, bazen bu dileklerin olumsuz sonuçlar doğuracağına inanabilir. Bu nedenle de bu olay ondan sonra gelecek nesillere ders verici örnek niteliği taşır. Bu tür bedduaların ciddiye alındığı durumlarda, kişiler kendilerini bu olumsuz etkilere karşı korumaya çalışabilirler.

Ağıt, çingene bir şair tarafından yazılmasına rağmen ölen gencin ağzından söylenmiştir. Bekir Erdinli, başından geçen her şeyi ve ölümünden sonraki süreci de dillendirmiştir. Her biri beşlik halinde yazılan ağıt metni ise şöyledir:

Tüfeğimi aldım çıktım dağa gezmeye

Kahpe felek kara yazdı yazmaya

Benden selam söylen babam Hamza'ya

Babam ben vuruldum hani benim kollarım

Sağımdan solumdan aktı kanlarım

Yemin ettim çıktım Elik avına

Elik çekti beni Cerekli dağına
 Kanlarım karıştı Elikli çayına
 Ağam ben vuruldum hani benim kollarım
 Sağımdan solumdan aktı kanlarım

Ağam ben vuruldum buradan
 İncitmeden götürün yatağıma yatırın
 Kardeşim Memed'i başıma getirin
 Ağam ben vuruldum hani benim kollarım
 Sağımdan solumdan aktı kanlarım

Dağımızı sorarsan Nebiyan Dağı
 Köyümüzü sorarsan Kösedik köyü
 Dayımı sorarsan aşiret beyi
 Dayım ben vuruldum hani benim kollarım
 Sağımdan solumdan aktı kanlarım

8

Hatice bacı beni buradan götür
 Kurtlara yedirmeden yatağıma yatır
 Anamı, babamı, dayımı, bacımı başıma getir
 Anam ben vuruldum hani benim kollarım
 Sağımdan solumdan aktı kanlarım

Benim vurulduğum
 Kösedik köyünde duyuldu
 Genci, kocası bütün yola koyuldu
 şu alnımıza gara yazı yazıldı
 Kuş kaya kabristanlığına adım yazıldı

Bu ağıt, genç bir Yörük delikanlısının vefatı üzerine söylenmiş olup içeriği Yörüklerin karakteristik yaşam tarzından izler taşımaktadır. Ağıt, Yörüklerin hayat biçimi ve kültürel mirasıyla sıkı bir ilişki içindedir, dolayısıyla ağıtın içeriği bu faktörlerden büyük ölçüde etkilenir. Ağıtlar genellikle hayatını kaybeden kişinin yaşamı, kişisel özellikleri ve ailesinin yaşadığı acıyı dile getirdiğinden Yörüklerin doğaya dayalı göçebe bir yaşam sürdüğü göz önüne alındığında, ağıtlar doğal çevre, göçebe yaşam, hayvancılık gibi temaları içerir. Bu nedenle Yörüklerin yaşamında ve kültürel dokusundan bahsetmekte fayda vardır. Yörükler, geleneksel olarak göçebe veya yarı göçebe yaşam tarzını benimseyen ve hayvancılık ile geçimini sağlayan bir topluluktur. Bu yaşam tarzı, özellikle Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da yaygın olarak görülmüştür. Yörükler, tarihsel olarak hayvanlarını otlatmak için mevsimsel göçler yaparlar. Yaz aylarında yaylalara, kiş aylarında ise daha

sıcak iklimlere doğru göç ederler. Bu göçler, hayvanlarının ot ve su kaynaklarına erişimini sağlar. Yörüklerin temel geçim kaynağı geleneksel olarak hayvancılıktır. Özellikle koyun, keçi, sığır ve at gibi hayvanlar yetiştirilir. Sürüler, ailelerin servetini ve geçimini temsil eder. Yörükler, geçici barınma ihtiyaçlarını karşılayan basit çadırlar veya barakalar kullanırlar. Bu konutlar, hızlı kurulabilir ve taşınabilir olmalıdır, çünkü göçebe yaşam tarzı gereği sık sık yer değiştirmek zorundadırlar. Yörükler geleneksel el sanatlarına da ilgi gösterirler. Özellikle halı, heybe, çanta ve kilim gibi dokuma ürünleri ile bakır işlemeciliği gibi el sanatları geliştirilmiştir. Yörükler, geleneksel bir yaşam tarzına ve kültüre sahiptirler. Bu kültür, ağıt, türkü, halk oyunları ve geleneksel törenler gibi unsurları içerir. Yörükler arasında dayanışma ve aile bağları da oldukça önemlidir. Günümüzde birçok Yörük topluluğu, modernleşme ve kentleşme süreçleri nedeniyle geleneksel göçebe yaşam tarzını terk etmiş ve yerleşik hayata geçmiştir. Fakat bazı Yörük aileleri geleneksel yaşam tarzını sürdürmektedir. Yörüklerin yaşam tarzı, coğrafi, kültürel ve tarihsel faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Ancak genel olarak, hayvancılık, göçebe yaşam ve geleneksel el sanatları bu topluluğun temel özelliklerini oluşturur.

Şiirin ana teması, bir gencin ölümüdür. Genç, tüfeğiyle dağlara çıkıp gezmeye başladığını ve ardından ölümünün yakın olduğunu, kaderi veya "kahpe felek" olarak adlandırdığı yazgısını ironik bir şekilde ifade etmektedir. "Kahpe felek" ifadesi, Türkçede sıkça kullanılan bir deyimdir ve genellikle olumsuz bir olay veya talihsizlik karşısında duyulan hayal kırıklığını, öfkeyi veya şaşkınlığı göstermek için kullanılır. "Kahpe felek" deyimine insanlar, çoğu zaman istedikleri veya planladıkları şeylerin dışsal etkenler nedeniyle gerçekleşmediğini, feleğin insana kötü davrandığı veya talihsizliklerin ardı arkası kesilmediği durumları belirtirler. Bu, ağıtın duygusal yükünü artırır ve acıyı vurgular.

"Kara Yazı" imgesi ve inancı Türk edebiyatının çeşitli sahalarında görülmektedir. Kara, Türk kültüründe kökleri derinlere uzanan önemli bir renktir. Türk yazılı kaynaklarında sıkça karşımıza çıkan bu renk, genellikle olumsuzlukları sembolize etmek için kullanılmıştır. Siyah, yönleri tanımlarken kuzeyi sembolize eder. Bu nedenle kuzeyden esen rüzgâra "karayel" veya zorlu kışlara "karakış" denmiştir (Çoruhlu, 2011: 209-210). Ayrıca yeryüzünün toprak kısmı "kara" terimiyle anlatılmış ve "kara toprak" ifadesi sıkça kullanılmıştır. "Kara budun" veya "kara halk" gibi söyleyişler, milleti veya toplumu tanımlamak için kullanılmıştır. Kara rengi, Türk kültüründe en çok yas törenlerinde karşımıza çıkar. Bu törenlerde siyah elbiseler giyilerek acı ve keder bu şekilde gösterilmeye çalışılır. Ayrıca doğanın büyüklüğünü ve korkunçluğunu ifade etmek için "kara dağlar," "kara sular," "kara ormanlar" gibi tabiat unsurları için kullanılan kalıplaşmış sözler hemen hemen bütün bölgelerimizde mevcuttur (Gönen, 2005: 226). Kara yazgı, kara baht, kara yazı gibi inanışlar genellikle olumsuz ve talihsizlikle ilişkilendirilen kavramlardır. Bu terimler, toplumların yaşadığı menfi deneyimleri, felaketleri veya kötü olayları açıklar ve anlamlandırır. Kara yazgı sözcüğü, kişinin yaşadığı talihsizlikler, hastalıklar, aile içi sorunlar veya başka olumsuz durumlar için kullanılır. Kara yazgı, kişinin yaşamındaki zorlukları veya felaketleri açıklamak için bir yol olarak görülür. Kara baht, bir kişinin ya da topluluğun kötü şansa sahip olduğu inancını ifade eder. Kara baht sahibi olan kişiler veya gruplar, genellikle hayatta karşılaştıkları olumsuz olayları, başarısızlıkları veya felaketleri bu inançla ilişkilendirirler. Kara yazı, kişinin ya da toplumun gelecekte karşılaştığı olumsuz olayları veya zorlukları simgeleyen bir terimdir.

Şair, babasına selam gönderiyor ve kollarının kanlar içinde aktığını bildiriyor. Bu, ağıtın kişisel ve içten bir ifadesidir, çünkü genellikle ağıtlar kayıpların veya ölümlerin kişisel etkilerini vurgular. Sosyal ve kültürel bağlam açısından değerlendirildiğinde bu ağıt, geleneksel Türk avcılığına ve doğa ile iç içe yaşayan topluluklara özgü bir temayı da işler. Av ve doğa, Türk kültüründe uzun bir geçmişe sahip önemli unsurlardır. Bu türkü, avcılarının doğayla olan ilişkisini ve avın zorluğunu yansıtır.

"Benden selam söylen babam Hamza'ya" mısraı "Gittiğin olsun da geldiğin olmasın" diyen babaya verilen mesaj niteliğindedir. "Ağam ben vuruldum hani benim kollarım/Sağımdan solumdan aktı kanlarım" nakarat mısraları ile yaşanan kazanın şiddetini vurgulamaktadır.

"Yemin ettim çıktım Elik avına/Elik çekti beni Cerekli dağına/Kanlarım karıştı Elikli çayına" mısralarında hem avlanma tutkusu hem de halk arasında yaygın inanışlardan biri olan "ecel çekmesi" yani kişinin ölümüne kendi ayaklarıyla gitmesi durumu gözlemlenmektedir. Zira ataerkil bir toplumda

babanın sözünden çıkılmaz, bir dediği iki edilmezken gencin arkadaşları tarafından ava davet edildiği için av tutkusundan vazgeçemediği görülmektedir. Aynı zamanda eceli gelmek, vade yetmek gibi deyimlerle karşılanan ölüm olayı, insanın bilincinin üstünde davranışlar sergilemesine neden olur. Zira belki de genç hiçbir zaman babasının sözünden çıkmazken ecel çağırıldığı için bu şekilde davranmıştır veya babası oğluna hiç beddua etmezken ilk defa sözünü çiğneyen oğluna o şaşkınlıkla beddua etmiştir. İşte bütün bu olanlar “eceli çekmek” deyiimiyle karşılanır.

Elik hayvanını avlama arzusuyla genç, Cerekli Dağına gider. Metinde yer alan Cerekli Dağı, Elikli Çayı, Nebiyan Dağı, Kösedik Köyü, Kuşkaya Kabristanlığı gibi coğrafi işaretler, metin içindeki yerleri, zamanı ve kişileri tanımlamak için kullanılan önemli belirteçlerdir. Halk edebiyatı, özellikle sözlü kültür ürünlerinde bu coğrafi işaretler, metinlerin içeriğini ve bağlamını anlamak için hayati bir rol oynar. Yazarlar, metinlerinde bu tür coğrafi işaretlere sıkça başvururlar çünkü bu işaretler, okuyucunun veya dinleyicinin olayların geçtiği yeri daha iyi görselleştirmesine yardımcı olur. Bununla birlikte metnin yerel bir bağlama sahip olduğunu ve belli bir kültürel veya coğrafi alana ait olduğunu da gösterir. Bu bağlamda coğrafi işaretler metni zenginleştirir, okuyucuların veya dinleyicilerin hikâyenin geçtiği yeri ve zamanı daha iyi anlamasını sağlar. Bu nedenle coğrafi işaretler, metinleri daha derinlemesine anlamak ve değerlendirmek için önemli bir unsurdur.

Metinde geçen “Ağam ben vuruldum buradan/İncitmeden götürün yatağıma yatırın/Kardeşim Memed’i başıma getirin/Hatice bacı beni buradan götür/Kurtlara yedirmeden yatağıma yatır/Anamı, babamı, dayımı, bacımı başıma getir” mısraları, vasiyet içeriği taşır. Bu dizeler, mevsimin kış olduğu ve vahşi hayvanların yaşadığı yüksek dağların arasında geçen bir hikâyede gencin dile getirdiği haykırışlardır. Genç, yaşamının sonuna yaklaşmıştır ve bu vasiyetinde evinde, yatağında ve sevdikleri yanında gözlerini kapamak istediğini ifade eder. Öyle ki ölümü yaklaşmış kimselerin eğer hastanedeyse eve, gurbetteyse memleketine gitmek istediği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, söz konusu dizeler toplumsal belleğin bir yansımasıdır. Toplumsal bellek, bir topluluğun kültürel değerlerini, inançlarını ve deneyimlerini kuşaklar arasında aktaran ve sürdüren bir kaynaktır. Genç, bu vasiyetiyle kendi yaşam tarzını, değerlerini ve ölümle ilgili düşüncelerini ifade ederken, aynı zamanda toplumunun bu tür anlamlı anılarını ve ritüellerini sürdürmeye yönelik bir çaba içindedir. Bu nedenle bu mısralar sadece gencin kişisel ifadesini değil, aynı zamanda o toplumunun kültürel ve toplumsal bağlamını da yansıtan önemli bir anlam taşır. Ayrıca şiirde dayısının aşiret reisi olduğunu söyleyerek kendi sosyolojik durumları hakkında da bilgi vermiştir.

“Benim vurulduğum/Kösedik köyünde duyuldu/Genci, kocası bütün yola koyuldu/Şu alınımıza gara yazı yazıldı/Kuş kaya kabristanlığına adım yazıldı” mısraları, gencin ölümünün köyde büyük bir etki yarattığını ve cenaze törenine her kesimden insanın katıldığını vurgular. Bu mısralar sadece bir bireyin ölümünü değil, aynı zamanda toplumun bu tür olaylara nasıl tepki verdiğini ve nasıl bir dayanışma içinde olduğunu yansıtır. Toplumsal bellek içinde yer alan bu tür ritüeller ve inançlar, toplumun kimliği ve kültürel değerleri açısından önemlidir.

Sonuç

"Sözlü tarih," tarihi olayları ve yaşanmış deneyimleri kişisel tanıklıklar, sözlü anlatılar yoluyla kaydeden ve ileten bir araştırma ve belgeleme yöntemidir. Sözlü tarih, yazılı belgelerin veya resmi tarih kaynaklarının eksik veya yetersiz olduğu durumlarda tarihçilerin ve araştırmacıların başvurduğu bir kaynak olarak önemlidir. Sözlü tarih çalışmaları, bireylerin hatıralarını, anılarını, hikâyelerini ve deneyimlerini kaydederek, bu bilgileri gelecek nesillere ileterek tarihsel bir perspektif sunar. Aynı zamanda toplumsal değişimleri ve gelişmeleri daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olabilir. Sözlü tarih, tarihi daha kişisel ve insan odaklı hale getirir. Aynı zamanda toplumların belleğini ve kültürel mirasını koruma ve paylaşma amacı taşır. Bu nedenle tarihsel olayların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına ve geçmiş nesillerin deneyimlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlar. Sözlü

tarih, yazılı tarih kaynaklarının dışında kalan ve genellikle sıradan insanların tarihi süreçteki rolünü vurgulayan önemli bir araştırma alanıdır.

Makalede çalışılan ağıt Yörük kültürüne ve yaşam tarzına özgü izler taşımaktadır. Yörüklerin yaşam tarzı ve gelenekleri, ağıtların içeriğine de yansımıştır. Şiirde kullanılan dil ve terimler, geleneksel Türk halk şiirinin özelliklerini taşır. Lirik bir dile sahip olan şiir, duygusal bir ton ve yoğun imgelerle doludur.

Bu çalışma, bir ağıtın geçmişten günümüze nasıl ulaştığını ve neden önemli olduğunu açıklamaktadır. Bu ağıt, günümüzde yaşayan insanlar arasında bilinmeyen nadir eserlerden biridir. Şu anki kuşaklar arasında bu ağıt hakkında bilgi sahibi olan kimselerin sayısı oldukça sınırlıdır. Ancak bu ağıt, geçmiş kuşaklardan gelen bir kültürel hazineyi temsil etmektedir. Ağıt, yakın geçmişte yaşamış ve artık aramızda olmayan çalışma yapılan sahanın ileri gelenlerinden biri olan Mahmut Aydın'dan derlenerek yazıya dökülmüştür. Bu durum da ağıtın günümüze kadar nasıl geldiğini ve neden hala değerli olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Ağıtlar, genellikle bir toplumun duygusal ve kültürel tarihini yansıtan önemli belgelerdir. Bu nedenle bu ağıtın kaydedilip yazıya geçirilmesi, geçmişin bir parçasını günümüze taşımamızı sağlar. Ağıt, belirli bir dönemin, belirli bir coğrafyanın ve hatta belirli bir insanın duygusal deneyimlerini yansıtır. İnsanlar bu tür eserler aracılığıyla geçmişin yaşanmışlıklarını anlayabilir, duygusal bağlar kurabilir ve kültürel kimliklerini daha iyi anlayabilirler. Ayrıca bu ağıtın kayda geçirilmiş olması, gelecek nesillere aktarılabilirliğini sağlar. Bu eser, gelecekteki araştırmacılar ve kültürel tarihçiler için önemli bir kaynak olabilir. Eğer bu ağıt kaydedilmemiş olsaydı, bu tür eski ve nadir eserler zamanla kaybolabilirdi.

Sonuç olarak, bu ağıtın kaydedilip yazıya geçirilmesi, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu ağıt, geçmişten günümüze uzanan bir hikâyeyi ve kültürel bir bağı temsil eder, bu da onun çalışmada taşıdığı değeri daha da arttırır.

Kaynakça

- Artun, E. (2008). Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar. *Karadeniz*, 1: 52-72.
- Artun, E. (2016). Çukurova ve Kıbrıs Halk Kültüründe Ölümü Algılama. *Folklor/Edebiyat*, 22(85): 9-22.
- Boratav, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Ekici, M. (2007). *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınevi.
- Elçin, Ş. (2005). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gönen, S. (2005). Efsanelerde Kara Rengin Görünümü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17: 225-236.
- Görkem, İ. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar- Çukurova Ağıtları- İnceleme Metinler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Oğuz, Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yay.
- Sever, M. (2008). Toplumsal Bellek ve Geleneksel Eylem Bağlamında Bir Sözel Tarih Metninin Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 77: 61-68.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*. çev. Şehnaz Layıkel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yardımcı, M. (2019). *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*. İzmir: Kanyılmaz Matbacılık.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, Ö. (2004). Geçmiş, tarih ve sözlü tarih. *Mülkiye Dergisi*, 28(244): 111-126.
- Metin, C. (2002). Sözlü tarih ve Türkiye'deki gelişimi. *Türk Kültürü Dergisi*, 40(469): 288-299.
- Güçlü, M. (2013). Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1): 100-113.
- Avcı Akçalı, A. & Aslan E. (2012). Tarih Öğretiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2): 669-688.
- Mete, F. (2023). Atasözlerine Yansıyan Hayatlar: Gaziantep Atasözlerinde Aile. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(2): 407-414.
- Ersoy, R. (2004). Sözlü Kültür Ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler. *Milli Folklor*, 61: 102-110.
- Çaykent, Ö. (2015). Sözlü tarih. A. Şimşek (Ed.). Tarih İçin Metodoloji (126-134) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Dursun M. T. & Aydın Ç. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi. *AÜSBD*, 22(Özel Sayı 2): 1-18.

Kaynak Kişi

Aydın Mahmut (1918), Okuma Yazma Biliyor, Merhum, Yörükler Köyü, Merkez.

“Yerli Malı Yurdun Malı, Her Türk Onu Kullanmalı”: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin Faaliyetleri

“Domestic Goods are National Treasure, Every Turk Should Use Them”: The
Activities of National Economy and Savings Society in the Early Years of
Turkish Republic

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date 17.09.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date 18.10.2023

Bahar İZMİR

Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, bizmir@ankara.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6752-0786

13

Özet

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet’in kuruluşunu dünyaya ilan ettiği zaman, bu siyasi başarının ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması gerektiği kanaatindeydi. Fakat, dönemin şartları ve Lozan’ın hükümleri gereği Lozan Barış Antlaşması’ndan 1929’a kadar olan dönemde, hedef olarak belirlenen millî ekonomi modeli arka plana düştü, daha liberal bir politika ağırlık kazandı. Tüm dünyayı sarsan 1929 Ekonomik Buhranı ile devletin ekonomide rolü daha da öne çıktı. Özellikle de bu dönemden sonra, daha devletçi politikalar ağırlık kazandı. Türkiye’de 1923-1929 yılları arasında özel girişimin yeterli sonuç vermemesi ve dünyadaki ekonomik krizin etkileri gibi koşullar gereği devletin önayak olduğu bir ekonomi politikası uygulandı. Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan bu politika, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. 14 Aralık 1929 tarihinde kurulan Cemiyet, ulusal ekonomi kavramının oluşturulması, yerli malı ve tasarrufun halk arasında yaygınlaştırılmasını hedefledi ve bu konuda halkı teşvik etmek adına ülke çapında faaliyetler yürüttü. Nitekim Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, ülkenin temel politikası olan tasarruf şuurunu halka benimsetmek amacıyla gazeteden radyoya, sinemadan tiyatro ve sergiye kadar geniş kitleleri etkileyebilecek bütün iletişim vasıtalarını etkili bir şekilde kullandı. Atatürk’ün himayesinde bütün bir yurt genelinde şubeler açan cemiyetin en fazla ilgi çeken etkinliklerinden biri de Yerli Malı Haftası oldu. Bu makale, cemiyet nizamnamesi, arşiv belgeleri ve dönemin süreli yayınları vasıtasıyla iktisat ve tasarruf cemiyetinin faaliyetlerini ve bunun kamuoyundaki tesirlerini ele almayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Yerli Malı Haftası, Millî İktisat.

Abstract

When Mustafa Kemal Pasha, the founder of the Republic of Turkey, announced the establishment of the Republic to the world, he was of the opinion that this political success should be complemented by economic independence. However, due to the conditions of the period and the provisions of the Lausanne Treaty, the national economic model, which had been set as a goal in the period from the Lausanne Peace Treaty until 1929, took a

back seat and a more liberal policy gained weight. With the Economic Depression of 1929, which shook the whole world, the role of the state in the economy became more prominent. Especially after this period, more statist policies gained weight. In Turkey between 1923 and 1929, an economic policy led by the state was implemented due to conditions such as the inefficiency of private initiative and the effects of the world economic crisis. This policy, which emerged due to the economic crisis, paved the way for the emergence of institutions such as the National Economy and Savings Society. Founded on December 14, 1929, the Society aimed to establish the concept of national economy, popularize domestic goods and savings among the public, and carried out nationwide activities to encourage the public in this regard. As a matter of fact, the National Economy and Savings Society effectively used all means of communication that could influence large masses, from newspapers to radio, cinema, theater and exhibitions, in order to make the public adopt the awareness of savings, which was the basic policy of the country. One of the most interesting activities of the society, which opened branches all over the country under Atatürk's patronage, was the Domestic Goods Week. This article aims to examine the activities of the National Economy and Savings Society and its impact on public opinion through the society's charter, archival documents and periodicals of the period.

Keywords: National Economy and Savings Society, National Goods Week, National Economy.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde millî iktisat ve tasarruf konusundaki ilk ciddi çalışmalar III. Selim Dönemi'nde başladı. Söz konusu dönemde hazırlanan reform programlarında millî iktisada geniş yer verilirken yerli malı kullanımı teşvik edildi. III. Selim ve II. Mahmut'un çabalarına karşın Osmanlı Devleti'nin iç isyanlar, Yunanistan ve Mehmet Ali Paşa sorunu gibi meselelerle karşı karşıya olması sonucu, yerli malını koruma ve yerli sanayi kurma çalışmalarından istenilen netice alınamadı. Bu süreci İngiltere ile yapılan 16 Ağustos 1838 tarihli Ticaret Anlaşması izledi (Müderrişoğlu, 1990: 54-55; Kurmuş, 2007: 85-87), öncelikle İngiliz olmak üzere yabancı yatırımcılar Osmanlı Devleti'nde geniş imtiyazlar elde etmiş oldu. Sonuçta, Osmanlı ekonomisi yarı sömürge haline gelmiş, yerli sermaye bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve yerli sanayici ve üreticiyi desteklemek bir zorunluluk haline gelmişti (Kurdakul, 1981: 210-215).

Tanzimat Dönemi'nin ikinci yarısından itibaren Mithat Paşa'nın da girişimleriyle¹ hızlanan yerli sanayi kurma ve yerli malını teşvik etme çalışmalarından istenen sonuç alınamadı. Bu başarısızlığın temelinde, yeterince kalifiye elemanın yetiştirilememesi ve yeterli sermayenin bulunmaması vardı. Millî iktisat ve yerli üretimi desteklemeye yönelik politikalar II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeniden ciddi bir şekilde ele alındı, ancak uzun süren savaşlar ve ayaklanmalardan dolayı yerli sanayi kolları kurulamadı ve sermaye birikimi yine sağlanamadı. Bu dönemde açılan işletmelerin çoğu gayrimüslimlerin veya yabancı sermayenin denetimine girerken, Türkler bu girişimlere sadece ismen katılabildi (Steinhaus, 1973: 60-63). 1913 yılında İttihat ve Terakki Partisinin iktidarı tam olarak ele geçirmesiyle, ekonomik anlamda daha bağımsız olmak amacıyla millî bir ekonomi ve millî bir burjuva sınıfı oluşturma çabaları başladı. Yerli malı kullanımı teşvik edildi, neticede bu politika Cumhuriyet Dönemi'nin millî iktisat politikasına da *öncülük* etti (Toprak, 1982: 365-367).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ortaya koyduğu millî iktisat politikası kapsamında yerli malı kullanımına ciddi bir önem atfetti. Bu bağlamda, Osmanlı tebaası yerli malı kullanmaya davet edildi, nitekim *Yeni Mecmua*, *İktisadiyat Mecmuası*, *Türk Yurdu* gibi dergiler aracılığıyla halk yerli malı kullanımı konusunda bilinçlendirilmeye çalışıldı. Ayrıca, millî bir iktisat politikasını destekleyen girişimci örgütler kuruldu. Bunların arasında yer alan "İstihlak-i Umumi-i Tensik ve Menafi-i Milliye-i İktisadiye-i Müdafaa Cemiyeti", "Cemiyet-i Müteşebbise", "Ticaret ve Ziraat ve Sanayii Cemiyeti Milliyesi" ve "Millî Fabrikalar Cemiyeti" gibi örgütler Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetine altyapı teşkil

¹ Mithat Paşa, yerli malını canlandırma, banka kurma ve bir yandan eleman yetiştirilmesi gibi girişimlerde bulunmuş; Tuna Valiliği döneminde üretim kooperatifiğini kredi kooperasyonu ile birleştirmiş ve üreticiye kredi vermek amacıyla "Memleket Sandıklarını" kurmuştur. Özellikle Suriye'de yerli malı endüstrisinin kurulması ve korunması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s.23; Z. Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye'de Kooperatifçilik*, İstanbul, 1953, s.37.

etti. Bu kuruluşlar, Türk halkını yerli malı kullanma ve tasarrufa teşvik etmeyi, orta sınıfı kalkındırmayı, millî bir burjuvazinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmayı ve İttihat ve Terakki'nin ortaya koyduğu iktisadî milliyetçilik ve devletçilik fikrini desteklemeyi amaçlıyordu (Ahmad, 1985: 62-63).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı Devleti için siyasî açıdan olduğu kadar millî iktisadın geliştirilmesi açısından da bir kırılma noktası oldu. Millî ekonomi için en büyük engel teşkil eden kapitülasyonların 1 Ekim 1914'ten itibaren kaldırılacağı ilgili devletlere bildirilmişti, ardından gümrük tarifeleri %4 oranında arttırıldı. Diğer yandan, kazanılan Çanakkale Zaferi'nin güçlendirdiği milliyetçilik anlayışı etkisini ekonomik alanda da hissettirmeye başladı, millî ekonomiye dair görüşler yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlandı (İktisadiyat Mecmuası, 8 Şubat 1331, s. 3-5; Türk Yurdu, 21 Mayıs 1332, s.6). Bu çerçevede, çalışacak personelin Türk uyruklu olmasına özen gösterildi, gümrük vergileri %30 oranında arttırıldı ve yerli üretici desteklendi (Yalman, 1930: 100-116). Bu sayede, Türklerin ticaret ve sanayiye katılma oranları arttı ve yerli üretimin yurt içindeki tüketimi karşılama oranı yükseldi (Tezel, 1986, s. 10-35). Sonuç olarak 1913-1918 döneminde İttihat ve Terakki Partisi tarafından uygulanan millî iktisat ve yerli malı politikasının başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim bu politikalarla millî burjuvazinin oluşturulması, millî sanayinin korunması, yerli malının özendirilmesi ve ithal ürünlerin ülke ekonomisine verdiği zararın halka anlatılması konularında ciddi bir ilerleme kat edildi, böylelikle 1930'lu yıllardan itibaren uygulanacak olan devletçilik politikası için bir birikim oluşmuş oldu.

1. Cumhuriyet'ten Dünya Ekonomik Buhranı'na Türkiye'de Milli Ekonomiye Geçiş Dönemi (1923-1929)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in kuruluşunu dünyaya ilan ettiği zaman, bu siyasî başarının ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması gerektiği kanaatindeydi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, yarı-sömürge bir ekonomiden millî bir ekonomiye geçişin sağlanmasını, bağımsızlık mücadelesinin ikinci büyük aşaması olarak görmekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, askeri ve siyasi zaferlerin yeterli olmadığını ve tam bağımsızlık için ekonomik gücün önemini şu şekilde dile getirmişti:

“Ulusal egmenlik, ekonomik egmenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurullarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılmaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en kuvvetli temel: ekonomik güçtür.” (Tokgöz, 2009: 43-45)

Millî Mücadele safhasını başarıyla tamamlayan Cumhuriyet'in lider kadrosunun iktisadî bağımsızlık konusundaki hassasiyeti, dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye karşısındaki tutumunu belirleyen temel etken oldu. Ekonomide devletçilik ilkesi öne çıksa da cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin içinde bulunduğu şartlar ve sermaye birikiminin olmaması gibi sebeplerle, devlet müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu bir yapı ortaya çıktı. Millî iktisat olarak ortaya çıkan korumacı, yerli üretimi teşvik eden ve devlet desteği ile millî bir burjuvazi yetiştirilmesini öngören bu politika; altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği nedeniyle sekteye uğradı (Kuruç, 1987: 43-46).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve dışa açık bir iktisadî yapıya neden olan unsurlardan biri de Lozan Barış Antlaşması'dır. Söz konusu anlaşma ile kapitülasyonlar Türkiye'nin lehine sonuçlanırken, Osmanlı'dan devralınan borçlar ve gümrük politikasına konan engeller dışa açık bir iktisadî yapıya neden oldu. Başka bir deyişle, ekonomide devletçilik ilkesi benimsenmesine rağmen Lozan Barış Antlaşması'ndan 1929'a kadar olan dönemde, hedef olarak belirlenen millî ekonomi modeli arka plana düştü. Ancak bu millî iktisat politikası kapsamında ortaya konan devlet desteğiyle yerli ve millî bir burjuvazi yetiştirilmesi hedefi, 1923 sonrasında iktisat politikalarını ve atmosferini önemli oranda etkileyecekti (Boratav, 1989: 28; Eroğlu, 2007: 659).

1.1. Türkiye İktisat Kongresi ve 1923-1929 Yılları Arası Millî İktisat

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomide izlenecek politikalar ve iktisadî kalkınma hamleleri, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile oluşturulmak istendi. Bu doğrultuda, ilke olarak özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlendi. Ancak bu politika, özel girişimin yeterince kârlı olmadığı veya sermayesinin yetmediği alanlarda bir devlet müdahalesini de öngörmekteydi. Başka bir deyişle, özel sektör ağırlıklı bir karma iktisadi kalkınma modeli esas alındı (Eroğlu, 2007: 64-66).

Bu amaçla daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923'te bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak iktisadî tedbirleri görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın desteğiyle İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplandı. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in girişimiyle ve Kazım Karabekir Paşa'nın başkanlığında toplanan kongreye, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarının yanı sıra bütün illerden tüccar, sanayici, esnaf, çiftçi ve işçi temsilcilerden oluşan 1135 delege katıldı. 4 Mart'ta tamamlanan Kongre'yi 40 milletvekili izledi, Sovyet Rusya ve Azerbaycan'ın Ankara büyükelçileri de katıldı. İzmir'de toplanan bu kongrenin temel amaçları; yeni kurulacak Türk Devleti'nin iktisadî sisteminin ana hatlarını belirlemek, Lozan'da kapitülasyonların devamını isteyenlere millet olarak *hayır* diyebilmek ve Batı Avrupa ülkelerine liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermek olarak sıralanabilir (Tokgöz, 2009: 43-45).

Kongrede devletçilikten söz edilmeden millî ekonomi konusunda ılımlı bir yol benimsendi. Türkiye bu kongre ile hem iktisat politikasını netleştirmiş hem de yabancı sermayeye karşı olmadığını kamuoyuna ilan etmişti.² Ayrıca, Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen iktisadî kararlar,³ 1923 yılından itibaren egemen olmaya başlayan iktisadî felsefeyi ve görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşımaktadır. Kongrenin genel atmosferi ve alınan kararlara bakıldığında kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, millî bir ekonomi modelinin egemen olduğu söylenebilir (Boratav, 1989: 33-34). Kongre'de ortaya çıkan bu *millî iktisat* felsefesi, bazı istisnalar dışında yedi yıl boyunca genç Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikalarını belirleyecektir.

Kongrede millî ekonominin korunması, yerli malına rağbetin arttırılması, yerli bir burjuva sınıfının oluşturulması, yerli sanayi ve ulaştırma sisteminin geliştirilmesi, kabotaj haklarının Türklere verilmesi, ülke sanayiine kredi sağlayabilecek bir devlet bankasının kurulması, doğal kaynakların belirlenmesi ve işletilmesi gibi konular tartışıldı. Kongre'de özel sektörü teşvik eden, yabancı sermayeyi özendiren bir vurgu olmasına rağmen, Cumhuriyet'i kuran siyasi kadro, ekonomik yatırımlar için özel sektörün de imkânlarının kısıtlı olduğunun bilincindeydi. Bundan dolayı, bir taraftan yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel teşebbüs teşvik edilirken, diğer yandan da devlet yeri geldiğinde ekonomiye müdahale edildi (İnan, 1972: 24-26). Yani, bu kongrede devletçilik ilkesinden söz edilmeden devletçilik politikasının izlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştı.

1923 ile 1929 yılları arasında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak Türk ticari ve sanayi hayatını finanse etmeye yönelik bazı kurumsal gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin başında 1924 yılında İş Bankasının kurulması ve Ziraat Bankasının güçlendirilmesi gelmekteydi. Yine Sınai ve Maadin Bankası (1925) ve Emlak ve Eytam Bankasının (1926) yanı sıra pek çok mahalli banka kuruldu. Ayrıca bu dönemde vergiler yeniden düzenlenerek Osmanlı'dan devralınan aşar vergisi 1925 yılında, temettü ve harp vergisi 1926 yılında kaldırıldı. Aşar vergisinin

² Türk tarafı yabancı sermayeye karşı olmadığını somut delillerle göstermek için bir Amerikan firması olan Chester'e Anadolu'da geniş yatırımlar verildi. Bu konuya ilişkin bakınız: Bige Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi", *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, 1999, s. 527-561.

³ Kongrede, uygulanacak iktisat politikasının yönünü belirleyen bir "Misak-ı İktisadi" belirlenmiş ve ekonomik yapılanmayı sağlamak amacıyla birtakım kararlar alınmıştır. Bu bağlamda, yerli üretim geliştirilmeye çalışılacak, lüks ithalattan kaçınılacak, ekonomiye katkı sağlamak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir. Ayrıca rejî idaresi ve yönetimi kaldırılacak, bütün tarımı ve ticareti serbest bırakılacak, aşar vergisi kaldırılacak, temettü vergisi gelir vergisine dönüştürülecek ve koruyucu gümrük tarifeleri kabul edilecektir. Bakınız: Mükerrrem Hiç, "Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, ss. 3285-3292.

kaldırılmasından doğan kayıpları telafi etmek için Osmanlı'dan kalan bazı tekeller millileştirildi, bunlar daha sonra Sanayi ve Maadin Bankasına devredildi (Kal'a, 1998: 3305-3311).

Devletin bu dönemdeki ekonomik faaliyetlerinden bir diğeri de ulaştırma alanında oldu. Ulaşım ağının kurulmasına önem verildi, yabancı şirketlerin elinde olan demiryolları 1924 yılından itibaren devletleştirilmeye başlandı ve yeni demiryollarının yapılması kararlaştırıldı. Daha sonra, 1927 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi kuruldu. Yine denizcilik alanında da girişimlerde bulunuldu, 1926 yılında Kabotaj Kanunu çıkartılarak Türk deniz ticareti ve taşımacılığının gelişimi sağlandı. Ayrıca havacılık alanında da ilerleme kat edildi, nitekim 1926 yılında Kayseri'de uçak fabrikası açıldı (Coşkun, 2003: 72-77).

Bu dönemde Türkiye'de kooperatifler konusunda da düzenlemeler yapıldı. Tarımsal kredi kooperatifleri için 1924'te İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu çıkarıldı. Söz konusu kanun 1929'da geliştirilerek Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'na çevrildi. Yine aynı dönemde, Türkiye'nin iktisadi açıdan kalkınabilmesi için sanayileşmesi gerektiği görüşü önem kazandı. Bu çerçevede, 1927 yılında sanayi kuruluşlarının teşviki ve koruması için 1913'te çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu gözden geçirildi ve kapsamı genişletildi. Bu kanunla yerli sanayi sektörüne ucuz devlet arazisi tahsisi, çeşitli vergi muafiyetleri, taşıma indirimleri gibi teşvikler ve muafiyetler getirilerek sermaye birikimine destek verildi (Başkaya, 2004: 60-65).

1923-1929 yılları arasında yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra bu hususların sosyal düşünce yapısında da benimsenmesi için gayret sarf edildi. Bu amaçla 12 Aralık 1929'da ise Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu (Tokgöz, 2004: 5). Bu cemiyet yoluyla halk yerli malı kullanmaya teşvik edilirken, bir taraftan yerli malı kullanma ve tasarruf meselesi Anadolu basınında ele alındı, diğer taraftan bu konu kamuoyuna mal edilmeye çalışıldı (Hâkimiyeti Milliye, 16 Aralık 1933, s.4; Servetifunun (Uyanış), 23 Nisan 1931, s.3; Milliyet, 26 Aralık 1929, s.4; Akşam, 5 Ekim 1931, s.4). 1929 ekonomik buhranının başlaması ve olumsuz etkilerinin dünyada ve Türkiye'de hissedilmesiyle, cemiyetin faaliyetleri daha da yoğunlaştı (Duman, 2001: 6-10).

1.2. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçi Uygulamalar

Daha önce de belirtildiği üzere, 1923'ten itibaren ulusal bir ekonomi oluşturulmaya çalışılmış ve bu yönde birtakım yasal düzenlemelere gidilmişse de bu çabalar yetersiz kalmıştı. 1929 yılı ise hem dünya hem de Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası teşkil etti. Söz konusu tarihte kapitalist ülkeler önemli bir krizle karşılaşırken, Türkiye bu krizin olası etkileri hususunda iyimser bir beklenti içine girmişti. Bu iyimser hava genellikle iki önemli beklentiden doğmuştu. Bunlardan birincisi o yılki tarımsal üretimin iyi olacağı, ikincisi ise yeni gümrük kanununun o yıl yürürlüğe girecek olmasıydı. Bunlara ilaveten, o yıl Lozan'da kabul edilen gümrük vergisi sınırlamaları kalkacak ve karar alma gücü artık tamamıyla Cumhuriyet yönetiminin elinde olacaktı. Başka bir deyişle yönetim kendi gümrük ve dış ticaret rejimini kendisi düzenleyebilecek, yani 1929'dan sonra gümrük vergileri devlet için yeni ve önemli bir gelir kaynağı haline gelecekti. Ne var ki, Türk lirasının değerindeki hızlı düşüş bu beklentilerin yarattığı olumlu havayı gölgede bıraktı ve hükümeti dış ekonomik ilişkiler politikasını gözden geçirmeye sevk etti (Töre, 1982: 55; Boratav, 2006: 141-143).

1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranı, dünya ülkelerinin ekonomi politikalarında önemli sayılabilecek değişimlere neden oldu. Nitekim depresyon yıllarında, ekonominin kendi kendine tam istihdam düzeyinde dengeleneceğine inanılan liberal ülkelerde bile ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etme zorunluluğu duyuldu. Bu sebeple, bu ülkelerde çeşitli önlemlerle krizin etkileri giderilmeye çalışıldı. Bu ülkeler ithalatlarını kısıtlayıp yerli üretimi ve bunların öncelikli tüketimini özendirirken, Türkiye de olabildiğince tasarrufta bulunmak, öncelikle yerli ürünleri tüketmek ve böylelikle Türk lirasının sterlin karşısındaki değer kaybını önlemek şeklinde bir politika izlendi (Zarakolu, 1982, s. 90-92; Milliyet, 13 Aralık 1929, s.1; Ali Süreyya, Cumhuriyet, 18 Nisan 1933, s.1; Hakimiyeti Milliye, 16 Aralık 1933, s.4; Milliyet, 26 Aralık 1929, s.4). Türk parasının hızlı bir şekilde

değer kaybetmeye başlaması hükümet çevrelerinde ciddi bir kaygıyla karşılandı. Nitekim Başbakan İsmet Paşa, 12 Aralık 1929 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) Türk lirasının değer kaybını ve ekonominin içinde bulunduğu durumu millî iktisat fikrinin vatandaş tarafından tam olarak benimsenmemesine bağladı, bu doğrultuda tasarruf ve yerli malı kullanımının önemine dikkat çekti (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Aralık 1929: 14-17).

Ekonomik Buhranın Türkiye ekonomisini etkilemesi para değerindeki düşüşle başladı, ardından ihracat malları fiyatlarındaki azalmalar boy gösterdi. İhracattaki bu düşüş dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Öte yandan, dış ticaret oranlarının sürekli gerilemesi iç ticaret oranlarına daha yüksek bir seviyede yansıdı, tarım ürünlerindeki fiyat azalması sanayii ürünleri fiyatlarından daha fazla oldu. Bu da tarım üretiminde gerileme yaratırken, piyasaya açılmanın ve para ekonomisine geçişin sınırlı oranda gerçekleştiği Türkiye ekonomisinde bir gerilemeye sebep oldu. Ancak dünya ekonomik bunalımının Türkiye üzerindeki olumsuz etkisi diğer ülkelere göre daha hafif oldu. Bunun nedeni Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyon seviyesinin nisbi düşüklüğü ve ihracatın sadece tarım ürünlerine dayanmayıp çeşitli sektörleri de içermesi gibi etkenlerdi (Keyder, 1982: 177-181).

Türkiye’de bu dönemde, özel girişimin yeterli sonuç vermemesi ve dünyadaki ekonomik krizin etkileri gibi koşullar gereği devletin önayak olduğu bir ekonomi politikasının izlendiği görülmektedir. Buna göre 1930’lu yıllarda Türkiye’de izlenen (1923-1929 yılları arasında göre) göreceli devletçi ekonomi politikalarının şekillenmesinde; 1923-1929 yılları arasında izlenen liberal ekonomi politikalarından arzulanan sonuçların elde edilememesi, 1929 Büyük Dünya Bunalımı’nın dünya ölçeğinde tüm ekonomileri olumsuz etkilemesi, Sovyet Rusya’da uygulanmakta olan planlı ekonomi politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması ve klasik ekonomi politikalarının 1929 bunalımına çözüm üretmemesi üzerine devletin ekonomiye müdahalesini savunan görüşlerin popülerlik kazanması gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir (Özçelik ve Tuncer, 1998: 259). Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan bu politika, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

17

Devletçilik uygulamasının somut düzeyde başlangıcı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile oldu. 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkisi ile devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen planlı bir sanayileşme sürecine girdi. Devletçi sanayileşme, 1933’te hazırlanan sanayileşme programı doğrultusunda 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlatıldı. Planda düşünülen hedefler incelendiğinde, Türkiye ekonomisinin gelişmesi için hızlı bir sanayileşme politikasının uygulanmasına öncelik verildiği açıkça görülmektedir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile temel maddeleri ülke içinde üretilen ve üretilecek olan sınıai tesislere, büyük sermaye gerektiren projelere ve bu tesislerin kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak seviyede olmasına öncelik verildi (Özçelik ve Tuncer, 1998: 259-261). 1936’dan sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı için hazırlıklara başlandı, fakat II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulamadı (Kepenek ve Yentürk, 1994: 60-61).

2. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ve Türkiye’nin İktisadi Gelişimi (1930-1938)

2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amacı

1929 Ekonomik Krizi Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişiklikler meydana getirdi. Kriz döneminde Türkiye’nin asıl problemi kalkınmış ülkelerde olduğu gibi çeşitli önlemlere başvurarak artan mal stoklarını eritmek değil, verimliliği arttırmak ve yeni kapasite yaratmaktı. Çünkü Türkiye, birkaç tarım ürünü dışında dışarıya satacak mal bulamamanın yanı sıra şeker, gaz, bez gibi zaruri tüketim mallarını bile dışarıdan satın almanın sıkıntısını çekmekteydi. Bunların en kısa zamanda giderilmesi için ülke çapında yeni bir dinamizm sağlamak, halkın ekonomik hayattaki aktivitesini arttırmak ve zaten kıt

olan ekonomik imkânların tasarruflu kullanılmak özendirildi. Şöyle ki İsmet Paşa'nın 12 Aralık 1929 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmada söz konusu tedbirler şöyle dile getirildi:

“Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaina, yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarfetmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. Bin belaya karşı koyan, bin musibeti ezip yenmek ile meydana çıkan milli mevcudiyet, mahza millî maişeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmeyecektir... Aklı eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kati kararımızdır.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Aralık 1929: 14-17).

Söz konusu konuşmadan sonra millî iktisat ve yerli malı kullanma politikası yeni bir boyut kazandı; Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kurulmasının öne açıldı (Cumhuriyet, 13 Aralık 1929, s.1). Nitekim 14 Aralık 1929 tarihinde TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında yapılan bir toplantı sonucu Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti resmen kuruldu. Kazım Özalp başkanlığında kurulan cemiyetin kurucu üyeleri, TBMM vekillerinden Hasan (Saka), Rahmi (Köken), Celal (Bayar), Dr. Fuat (Umay), Yusuf Kemal (Tengirşek), Besim Atalay; Ziraat Bankası Genel Müdürü Şükrü (Ataman) ve Emlak ve Eytam Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet (Tan) beylerden oluşuyordu (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, 2003, s. 133; Ayın Tarihi, Aralık 1929, s.52-58). İzmir Milletvekili Rahmi Köken cemiyete genel sekreter olarak, Vedat Nedim Tör de müşavir müdür olarak atandı (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929; BCA, 490.1.0.0/1.3.16, 02.01.1930); İlkin, 2009, s.93) Cemiyetin ana amaçları, halkı tutumlu olmaya ve tasarrufa teşvik etmek, yerli mallarının kullanımını özendirmek ve yerli mallarının rekabet gücünü arttırmaktı (Tokgöz, 2009: 61-62).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin nizamnamesini hazırlamakla görevli olan komisyon,⁴ 15 Aralık 1929'da çalışmalarını tamamladı. Bu nizamnameye göre herkes cemiyetin üyesi olabilecekti. Üyenin görevi *yerli malını kullanmak ve bu konuda vatandaşları teşvik ederek, milli tasarrufa alıştırmaktır.* Bütün milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi olarak kabul edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu cemiyeti himayesine alarak cemiyete kabul edilen ilk kişi olmuştu. 16 Aralık 1929'da ilk toplantısını yapan cemiyetin amaçları, nizamnamesinde *“Halkı israfla mücadeleye, hesaplı, tutumlu, yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak, yerli malları tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak, yerli mallarımızın miktarını yükseltmeye, metanet ve zarafet itibarıyla hariçteki memüsili (emsali) mallar derecesine getirmeye ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak, yerli mallarımızın sürümünü arttırmak.”* şeklinde belirtildi (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929). Başka bir deyişle, dış ticaret dengesini sağlamak, yerli malı üretimini arttırmak, vatandaşları tasarrufa teşvik etmek ve böylelikle sermaye birikimi sağlamak hedeflenmişti (İloğlu, 1974: 11-12).

Cemiyetin nizamnamesi hazırlanıp amaçları belirlendikten sonra başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde hızlı bir şekilde şubeleri açıldı (BCA, 490.1.0.0/1.3.22, 20.02.1930). Görünüşte özel bir kurum olan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, kısa bir süre içinde ülke geneline yayıldı ve kuruluşunu izleyen aylarda şube sayısını 273'e çıkardı. Herhangi bir yerde cemiyet adına şube açabilmek için, cemiyetin gayesi yolunda çalışmayı prensip edinmek, üye adedini 25'e çıkarmak ve üyelerden birini başkan, birini kâtip, birini veznedar seçtikten sonra 5 kişilik bir idare heyeti ile Ankara'daki genel merkeze müracaat etmek gerekiyordu. Genel merkez, başvurunun ardından beyanların doğruluğu hakkında gerekli incelemeleri yaptıktan sonra şube açılmasına izin vermekteydi (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929).

Kuruluşunun hemen ardından, cemiyet üye kaydına 18 Aralık 1929 tarihinde başladı. Üye olabilmek için yerli malı kullanmayı ve kullandırmayı imza ile taahhüt etmek gerekmekteydi. Cemiyetin ilk üyesi

⁴ Cemiyetin Nizamnamesindeki 3. Maddede komisyonda yer alan isimler şu şekilde sıralanmıştır: Kazım Özalp, Hasan Saka, Yusuf Kemal Tengirşek, Saffet Arıkan, Mahmut Soydan, Celal Bayar, Fuat Umay, Rahmi Köken, Reşit Saffet Atabinen, Besim Atalay, Şükrü Ataman, Hakkı Saffet Tarı. Bkz: *Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi*, İ.Ş Matbaası, Ankara, 1929, Madde. 3.

aynı zamanda cemiyetin fahri başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'ydı. Yine İş Bankası bütün memurlarıyla cemiyete üye olan ilk kurum unvanını aldı. Kısa süre içerisinde cemiyetin üye sayısı on binlere ulaştı (Hâkimiyeti Milliye, 19 Aralık 1929: 1; Milliyet, 26 Aralık 1929: 4; Cumhuriyet, 14 Kânunuevvel 1929: 1; Vakit, 12 Aralık 1932: 3). Cemiyetin bütçesi için üyelere alınan aidatlar ve bağışlar, İş Bankasında toplanıyor ve harcamalar da banka kanalıyla yapılıyordu. Ayrıca cemiyetin bütçesi iki yılda bir, nisan aylarında yapılan genel kongrede denetleniyordu (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929).

2.2. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Faaliyetleri

2.2.1. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ulusal ekonomi kavramının oluşturulması ve bunun halk arasında yaygınlaştırılmasını kendisine görev edindi, dolayısıyla halkın tutumlu yaşamaya ve yerli malı tüketmeye özendirilmesi amaçlandı. Cemiyet, bu amaca ulaşmak için, uzun yıllar *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* düzenledi. Aralık ayının 12'si ile 19'u arasındaki bir haftalık süre, 1929 yılından itibaren yerli malı ve tasarruf günleri olarak adlandırıldı ve bu süre zarfında Türkiye'nin her yerinde kutlamalar yapıldı. Bu kutlamalar adeta bir bayram havasında gerçekleşmekle birlikte yerli malı ve tasarrufu teşvik eden bir kampanyaya dönüştü. Bu bir haftalık süre boyunca okullarda, askeri birliklerde ve radyoda tasarrufun ve yerli malı kullanmanın önemi anlatıldı. Söz konusu kutlamalar, dönemin başbakanının açılış konuşmasıyla başladı ve 1930'ların sonuna kadar devam etti (Vakit, 13 Aralık 1932: 1; Vakit, 13 Aralık 1933: 1; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Temmuz 1930: 4). Ayrıca başta İktisat Bakanı olmak üzere birçok bakan ve üst düzey yetkili bu hafta süresince radyoda yerli malı ve tasarrufa ilişkin konuşmalar yaptı (Ulus, 13 İlkkanun 1935: 1; Ulus, 14 İlkkanun 1935: 1) Bütün bu faaliyetlerle Türk halkının tüketim alışkanlıklarını değiştirip, yerli malı kullanımının ülke genelinde teşvik edilmesi amaçlandı.

Tasarruf ve Yerli Malları Haftası'na oldukça önem verilmiş ve bu hafta her geçen yıl daha zengin bir program ve içerikle kutlanmıştı. 12-19 Aralık arasında kutlanan bu haftada yapılacak etkinlikler için, Maarif Vekâleti tarafından okullarda uygulanmak üzere ortak bir program hazırlandı ve bir hafta öncesinden Genelkurmay Başkanlığı tarafından askerî okullara ve orduya kutlamalarla ilgili genelge gönderildi. Söz konusu hafta içerisinde okullarda tasarruf ve yerli mallarına ilişkin piyesler sergilendi, öğrenciler arasında şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlendi. Bu etkinlikler kapsamında okullarda, camilerde, askeri birliklerde ve radyoda vatandaşa iktisadi bilinç verilerek ulusal çıkarlara uygun davranmaları istendi. Atatürk, halka örnek olmak için yerli ürünlerden yaptırdığı giysilerle, Ankara'da 21 Nisan 1929'da halkın önüne çıktı. Bunun yanı sıra, yerli malı haftasında yerli ürün satan mağazalar bu hafta içerisinde satışlarını arttırmak için vitrinlerini süsledi ve ürünler oldukça indirimli fiyatlar üzerinden satışa sunuldu. Cemiyet de mağazalar arasında *Vitrin Yarışmaları* düzenleyerek dereceye girenleri ödüllendirdi. Böylelikle, daha fazla mağazanın yerli ürün satması amaçlandı (Semiz, 1996: 20-25).

1930-1935 yılları arasında yoğun bir şekilde yapılan bu etkinlik ve kutlamalar, Türk basınında geniş yer buldu (Ulus, 13 İlkkanun 1935: 1; Milliyet, 21 Kânunuevvel 1929: 1; Vakit, 13 Aralık 1922: 1; Hâkimiyeti Milliye, 13 Aralık 1933: 1; Haber, 12 Aralık 1936: 1; Servetifunun, 24 Aralık 1931: 10; "Akşam, 15 Ocak 1930: 1). Örneğin, *Vakit* gazetesi Millî Tasarruf ve İktisat Haftasında yurt genelinde yapılan etkinliklere yer verirken (Vakit, 12 Aralık 1932: 2), *Cumhuriyet* gazetesi Yerli Malı ve Tasarruf haftasının tüm yurttan *sevînçle* kutlandığına dikkat çekti (Cumhuriyet, 13 Birincikanun 1936: 1). Yine, *Kadro* dergisinde Yakup Kadri'nin yazdığı "Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı" başlıklı yazıda, ülkenin her köşesinde halkın yerli malı hareketine katıldığını ve bu tasarruf hareketlerinin *halkın yüreğinde akisler uyandırmaya başladığını* ifade etti (Tokgöz, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, 1982: 43; Yakup Kadri, *Kadro*, Şubat 1930: 26). Yine *Cumhuriyet* gazetesinden Yunus Nadi, bu hafta içerisinde yerli malını özendirme amaçlı yapılan etkinliklerin

önemini vurgularken, Tasarruf Haftası'nın artık ulusal adetlerimizden biri haline geldiğini dile getirdi. (Yunus Nadi, Cumhuriyet, 12 Birincikânun 1936: 1). Ayrıca bu etkinliklerin neticesinde cemiyete gösterilen ilgi oldukça memnuniyet verici bir boyuta ulaşırken, yapılan çalışmalar neticesinde çok sayıda tebrik telgrafi alındı (Akşam, 15 Ocak 1930: 1). Buradan hareketle, cemiyetin amaçlarının ve faaliyetlerinin halka sirayet ettiği ve kamuoyunda kabul gördüğü iddia edilebilir.

2.2.2. Sergiler, Kongreler ve Diğer Etkinlikler

Her yılın 12-19 Aralık tarihleri arasında çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, tasarruf ve yerli malları haftası dışında yıl boyunca etkinliklerini sürdürdü. Bu bağlamda, cemiyet yerli ürünleri tanıtmak, halkta tasarruf alışkanlığını oluşturabilmek ve dönemin iktisadî sorunlarını tartışmak amacıyla çeşitli kongreler düzenledi ve sergiler açtı. Ayrıca cemiyet, halkta tasarruf düşüncesi ve alışkanlığı kazandırmak için çarpıcı sloganlar ve eğitici yazılar kullandı. Yine yerli ürünleri tanıtmak amacıyla ülkenin büyük şehirlerinde yerli malları sergileri açılırken, afişlerle cemiyetin propagandası yapıldı. Propaganda amacıyla “*Yerli Malı Yurdun Malı, Her Türk Onu Kullanmalı!*” şeklinde sloganlar tercih edildi (Şevket Süreyya, Cumhuriyet, 12 Aralık 1930: 1). Tasarruf fikrini geniş kitlelere yaymak adına, halkın tasarruf tedbirleri kapsamında aldığı önlemlere ve yapılan faaliyetlere geniş yer verildi. Örneğin, halkevlerinde kahve ve çay yerine ıhlamur ikram edilmesi, kadınların tasarruf adına aldıkları tedbirler ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tasarrufu özendiren çalışmalar öne çıkarıldı. Tasarruf Haftası kapsamında en dikkat çekici etkinliklerden biri de yerli malını özendirmek için İstanbul'da uçaklarla yerli ürünleri hediye olarak halka dağıtılması oldu (Vakit, 12 Aralık 1932: 2; Milliyet, 11 Aralık 1932: 1; Cumhuriyet, 13 Aralık 1930: 4).

Cemiyet, yerli ürünlerin miktarını, kalite ve pazar paylarını arttırmak amacıyla ülke içinde ve dışında çeşitli faaliyetlerde bulundu, bu amaçla iki büyük kongrenin toplanmasına aracılık etti. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin girişimi ve kamu kuruluşlarının desteği ile 23 Nisan 1930 tarihinde “Birinci Sanayi Kongresi”, 5 Ocak 1931 tarihinde ise “Birinci Ziraat Kongresi” düzenlendi (Tokgöz, 2004, s. 17). Bu kongrelerde dönemin belli başlı sanayi ve ziraat uzmanları toplanarak, kendi aralarında durumu analiz eden ve çözüm yolları üreten raporlar hazırlandı. Bu raporlar daha sonra cemiyet tarafından bastırılarak halka dağıtıldı (Sanayi Kongresi Raporları, 1930; Ziraat Kongresi Raporları, 1932).

Cemiyet, söz konusu kongrelerin toplanmasına aracı olmanın yanı sıra, halkın yerli ürünlere olan ilgisini arttırmak, yerli ürünler hakkında halkı aydınlatmak ve yerli mallar hakkında halkta bulunan güvensizliği yok etmek amacıyla “Yerli Malları Sergisi” düzenledi. Bunlar; Millî Sanayi Numune Sergisi (20 Nisan 1930), Ziraat Teknik Sergisi (5 Ocak 1931), İkinci Millî Sanayi Numune Sergisi (10 Nisan 1931) ve On Yıl İktisat Sergisi (31 Ekim 1933) şeklindeydi. Bunların yanı sıra Sıhhiye Vekâleti tarafından sağlık sergisi, Ziraat Vekâleti tarafından da ziraat sergisi düzenlendi. Yine yerli ürünlerin dış pazarlarda tanıtılması ve pazar paylarının artırılması amacıyla, Budapeşte ve Leipzig'de de sergiler düzenlendi. Basında büyük kentlerde açılan bu sergilere geniş yer verildi. Yine, ülkenin dört bir tarafından ve özellikle de İstanbul, Ankara, İzmir, Konya gibi büyük şehirlerde de yerli malı kullanımını teşvik etmek için sergiler düzenlendi. Yerli malı sergileri on yıl boyunca devam etti (Servetifunun, 28 Temmuz 1932: 4; Vakit, 13 Aralık 1933: 7; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1931: 8). Onuncu sergiden sonra bunların yapılmasına gerek görülmemeye başlandı, çünkü artık halkın yerli malı kullanımına dair gerekli bilinç düzeyine ulaştığı düşünüldü. Ayrıca yerli malları artık pazardaki yerini sağlamlaştırmıştı (Semiz, 1996: 30-33).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, amaçlarını halka daha kolay duyurabilmek ve daha etkin olabilmek amacıyla başka faaliyetler de yürüttü. Örneğin, *Neşriyat ve Propaganda Komiteleri* kuruldu. Söz konusu komiteler yerli ürünler hakkında hazırlanmış filmleri sinemalarda halka göstermek ve tasarruflara ait atasözlerini belirleyerek günlük gazetelerde yayınlamak gibi etkinlikleri yürütmekle görevlendirildi. Bunun yanı sıra, bu komitenin faaliyetleri kapsamında çeşitli zamanlarda afişlerle halk tasarrufa teşvik edildi, ayrıca bu konuda eserler yazıldı ve broşürler yayınlandı (Duman, 1990: 136)

Yine, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin halka tanıtılması için toplumun dinamiklerini de dikkate alan birçok farklı yol denendi. Örneğin, cemiyetin halk arasında kabul görmesi ve tanıtımı için minarelere mahya asılması ve camilerde bu kanunun halka anlatılması da önerildi (BCA, 51.0.0.0/3.17.23, 26.12.1929). Ayrıca camilerde verilen vaazlarda, tasarruf tedbirlerinin ve cemiyetin faaliyetlerinin anlatılması etkinliklerden sadece biriydi (BCA, 51.0.0.0/3.12.101.20, 28.11.1934). Buradan hareketle, cemiyetin halk arasında kabul görmesi ve tasarrufun özendirilmesi adına ciddi bir çabanın olduğu görülmektedir. Cemiyetin bahsedilen araçlar vasıtasıyla tanıtılması, halka ulaşmak için tüm kamusal alanların etkili bir şekilde kullanıldığını da göstermektedir.

Kısacası söz konusu cemiyet, 1930'ların tüketim yapısının biçimlenmesinde, finansal altyapının kurulup gelişmesinde, hızlı bir ekonomik kalkınmanın gerektirdiği fonların yaratılmasında önemli bir rol üstlendi. Ülkede uygulanacak ekonomik ilke ve görüşler, bu cemiyet içinde düzenlenen bilimsel toplantı, sergi ve kongrelerde biçimlendi. Cemiyet, iktisat politikasının ana çizgilerini kamuoyuna duyurma noktasında bir danışmanlık hizmeti görürken, iktisadî sorunların önemini geniş halk kitlelerine aktararak onları da bu sürece dâhil etti. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, devletçi ekonomi politikasına gidişte bir geçiş kurumu görevi üstlendi. 12 Aralık 1929'da kurulan Cemiyet, 1936'da "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak adını değiştirdi. Daha sonra ise 1939'da Ankara'da kurulan Türk İktisat Cemiyeti ile birleştirildi ve 1955'te "Türkiye Ekonomi Kurumu" adını aldı (Kuruç, 1988: 130-135).

Görüldüğü üzere, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yerli malını teşvik etme ve halkı bu konuda bilinçlendirme misyonunun yanı sıra Türk ekonomisinin temel taşı oluşturacak ekonomik kurumlara da altyapı teşkil etti.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere bir ülke için "*Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, ekonomik, adlî, askerî, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydiklarından herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, millet ve memleketin gerçek manası ile bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.*" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 107). Bu doğrultuda Atatürk'ün ve cumhuriyetin kurucu kadrolarının iktisadî politikalarının temel prensiplerini tam bağımsızlık ilkesi belirlemiştir. Bu temel prensipler değişmemekle birlikte dönemin şartlarına göre devletin uyguladığı iktisat politikalarında birtakım değişiklikler olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide izlenecek politikalar ve iktisadi kalkınma hamleleri, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile oluşturulmak istenmiş, ilke olarak özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlenmiştir. Ancak devlet de özel girişimin gücünün yetmediği veya karlı bulmadığı alanlarda devreye girmiştir. Bu doğrultuda devletin ilk yıllarında ekonominin içinde bulunduğu şartlar, sermaye birikiminin olmaması ve Lozan Barış Antlaşması'nın getirdiği bazı iktisadî sınırlamalar nedeniyle bir sonraki döneme nispetle daha liberal bir ekonomik anlayış benimsenmiştir. Söz konusu dönemde (1923-1929) özel girişimden istenilen sonuç alınamamış ve ülke beklendiği hızda ve seviyede bir kalkınma hamlesi gerçekleştirememiştir. Ayrıca 1929 yılındaki Büyük Dünya Ekonomik Bunalımının ekonomiye olumsuz etkileri devlet yöneticilerini devletçi bir ekonomik politikaya yöneltmiştir.

Devletçi ekonomi politikası doğrultusunda bir yandan ülke ekonomisinde ciddi yapısal ve kurumsal değişim süreci yaşanırken diğer taraftan bu politikaları geniş halk kitlelerine iletmek ve benimsetmek amacıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Söz konusu Cemiyet, ulusal ekonomi kavramının oluşturulması, yerli malı ve tasarrufun halk arasında yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir. Yerli malı kullanma konusunda vatandaşları teşvik eden ve milli tasarrufa alıştırmak amacıyla yerli malı haftası başta olmak üzere ülke genelinde faaliyetler yürüten cemiyet bu alanda büyük başarılar sağlamıştır. Zira Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, ülkenin temel politikası olan milli iktisat ve tasarruf şuurunu halka benimsetmek amacıyla gazeteden radyoya, sinemadan tiyatro ve sergiye kadar geniş kitleleri etkileyebilecek bütün iletişim vasıtalarını başarıyla kullanmıştır.

Atatürk'ün himayesinde bütün bir yurt genelinde şubeler açan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin daha yakın zamanlara kadar okullarda coşkuyla kutlanan Yerli Malı Haftası ve bu doğrultuda ülkenin çok değerli kaynaklarının heba edilmemesi adına ulusal bir bilinç oluşmasına sağladığı katkılar açısından öncü bir kurum olduğu söylenebilir.

Kaynakça

A. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

TBMM Zabıt Ceridesi

C. Süreli Yayınlar

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İktisadiyat Mecmuası

İktisat ve Tasarruf

Kadro

Milliyet

Servetifunun (Uyanış)

Türk Yurdu

Ulus

Vakit

Yeni Türkiye Dergisi

D. Telif Eserler

Ahmad, Feroz (1985). *İttihatçılıktan Kemalizme*. çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1989). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II.

Başkaya, Fikret (2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1929-1932 (1988). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları. C.1.

Boratav, Korkut (1989). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi,

Duman, Doğan (2001). *Ulusal Ekonominin Yapılanmasında Yerli Malı Haftaları*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

İloğlu, A. Süreyya (1974). *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

İnan, Afet (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: TTK Yayınevi.

Kepenek, Yakup & Yentürk, Nurhan (1994). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Çağlar (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*. Ankara: Yurt Yayınları.

Kurdakul, Necdet (1981). *Ticaret Anlaşmaları ve Kapitülasyonlar*. İstanbul: Döler Neşriyat.

Kurmuş, Orhan (2007). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Kuruç, Bilsay (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi (1929). Ankara: İş Matbaası.

Müderrişoğlu, Alptekin (1990). *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Önsoy, Rifat (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İlker (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Sanayi Kongresi Raporları (1930). İstanbul: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını.

Semiz, Yaşar (1996). *Atatürk Döneminin İktisadi Politikası Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Konya: Saray Kitabevi.

Steinhaus, Kurt (1973). *Atatürk Dönemi Sosyolojisi*. çev. Mehmet Akkaş, İstanbul: Sander Yayınları.

Tekeli, İlhan & İlkin, Selim (2009). *1929 Dünya Buhuranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Tezel, Yahya Sezai (1986). *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Tarihi (1923-1950)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tokgöz, Erdinç (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

_____ (2004). *Dünden Bugüne Türkiye Ekonomi Kurumu-Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Toprak, Zafer (2012). *Türkiye'de Milli İktisat*. İstanbul: Doğan Kitap.

Yalman, Ahmet Emin (1930). *Turkey in The World War*. New Haven.

Ziraat Kongresi Raporları (1932). Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını.

E. Makaleler

- Alp, Tekin. İktisad-i Milli. *Türk Yurdu*, 21 Mayıs 1332, C.8.
 _____ . Milli İktisada Doğru. *İktisadiyat Mecmuası*. 1(1): 8 Şubat 1331.
 Coşkun, Ali (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*. 4: 72-77.
 Eroğlu, Nadir (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 23(2): 63-73.
 Gökalp, Ziya (18 Şubat 1331). Millet Nedir? Milli İktisat Neden İbarettir. *İktisadiyat Mecmuası*, C. 1.
 Hiç, Mükerrerem; Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine. *Yeni Türkiye Dergisi*. (Cumhuriyet Özel Sayısı V). 23-24.
 Kal'a, Ahmet (1998). Cumhuriyet Ekonomisinde İlk Dönem Gelişmeler (1923-1939). *Yeni Türkiye Dergisi (Cumhuriyet Özel Sayısı V)*. 23-24.
 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (Şubat 1930). Milli Tasarruf ve Halk Edebiyatı. *Kadro*.
 Kemal, Kadri. (Mayıs 1935). Lozan'dan Önce ve Lozan'dan Sonraki Türkiye. *İktisat ve Tasarruf*.
 Nadi, Yunus (1936). Tasarruf Haftası Münasebetile Ferd ve Cemiyet. *Cumhuriyet*.
 Özçelik, Özer & Tuncer, Güner (1998). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 253-266.
 Süreyya, Ali; Bizde Buhranın Tesirleri. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1933.
 Süreyya, Şevket (12 Aralık 1930). Dünya Biriktiriyor. *Cumhuriyet*.
 Tokgöz, Erdiç (1982). Atatürk'ün Tasarruf Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
 Töre, Nahit (1982). Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
 Yavuz, Bige Sükan (1999). Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi. *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*. 24: 527-561

F. Tezler

- Duman, Doğan (1990). *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Cebeci, Mehmet (1997). *Milli İktisat Düşüncesi ve İktisadiyat Mecmuası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

G. Ansiklopediler

- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000* (2003). Yay. Kurulu: Hasan Ersel ve diğerleri. C.I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date | Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date

25.03.2022 | 18.09.2023

Erden KİŞİ

Dr. Öğr. Ü., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Van, erdenkisi@yyu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3124-680X

Özet

19. yüzyılın ortalarına denk gelen Afyon Savaşları ile Çin, emperyalizmle karşı karşıya kalmıştır. Yaklaşık yüzyıla yakın bir dönem bir var oluş mücadelesi veren Çin halkı, 1949 yılına gelindiğinde Mao Zedong liderliğinde Çin Devrimi'ni gerçekleştirerek, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kurulduğu dönemden beri Çin Komünist Partisi, ülkedeki tek söz sahibi olmuştur. Çin, adeta bir 'parti devleti'ne dönüşmüştür. Günümüze gelindiğinde ise Çin'in, küresel alanda ciddi bir aktör olarak konumlandığı görülmektedir. Çin'in tarihi ve siyasi geçmişi incelenecek olursa bölge ülkeleriyle çeşitli sorunlar yaşadığı görülmektedir. Sınır sorunları, etnik ve dini sorunlar, bunların başında gelmektedir. Özellikle Çin'in Tayvan'la yaklaşık yüz yıla yakın bir süredir, ciddi bir sorun yaşadığı görülmektedir. Dönem dönem Çin ve Tayvan arasındaki ilişkilerin gerginleştiği hatta çatışma boyutuna varacak bir duruma geldiği de görülmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde tarihi sorunlu bölgelerin olduğu görülmektedir. Bu bölgelerdeki sorunların genel yapısına bakılınca, siyasi ve tarihi bir nedenin olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Çin gibi büyük bir medeniyete sahip devletin, bölgesinde ve küresel alanda birtakım ülkeler ile kadim anlaşmazlıklarının olması muhtemeldir. Bu çalışmada, öncelikle Çin ve Tayvan arasındaki sorunun siyasi, tarihi, sosyolojik ve psikolojik boyutları analiz edilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında ikili ilişkilerde, neden çözümsüzlük psikolojisinin hâkim olduğu ile sorunun fiili çatışma boyutuna ulaşmasının temel nedenleri ortaya çıkarılmıştır. Nihayetinde ise sorunun geleceği üzerine tespitlerde bulunulmuş ve sorunun diplomatik yollarla çözümünün mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkilerde Çin-Tayvan, Çin'in Dış Politikası, Dünya Çatışma Bölgeleri, Çin-Tayvan Sorunu, Çin Komünist Partisi'nin Tayvan Politikası.

Abstract

With the Opium Wars in the middle of the 19th century, China faced imperialism. Having struggled for existence for nearly a century, the Chinese people established the People's Republic of China by realizing the Chinese Revolution under the leadership of Mao Zedong in 1949. Since its establishment, the Communist Party of China has had the sole say in the country's affairs. China has almost turned into a party state. Today, it is seen that China is positioned as a serious actor in the global arena. If China's history and political history are

examined, it is seen that it has various problems with the countries of the region. Border problems, ethnic and religious problems are among them. It is seen that China, in particular, has had a serious problem with Taiwan for nearly a century. From time to time, it is seen that the relations between China and Taiwan have become tense and even come to the level of conflict. It is seen that there are historically problematic areas in many parts of the world. When we look at the general structure of the problems in these regions, it is understood that there is a political and historical reason for them. For this reason, a state with a great civilization like China is likely to have had ancient conflicts with some countries in its region and in the global arena. In this study, we first tried to analyze the political, historical, sociological and psychological dimensions of the problem between China and Taiwan. Subsequently, the main reasons why the psychology of deadlock prevails in bilateral relations and why the problem has reached the level of actual conflict were revealed. Finally, determinations were made on the future of the problem and it was discussed whether it was possible to solve the problem through diplomatic means.

Keywords: *China-Taiwan in International Relations, China's Foreign Policy, World Conflict Areas, China-Taiwan Problem, Taiwan Policy of the Chinese Communist Party.*

Giriş

1970’li yıllardan itibaren ekonomik boyutta büyük bir atılım içine giren ÇHC’nin (Çin Halk Cumhuriyeti), küresel düzende gücünü kanıtlayabilmesi için Tayvan üzerinde hükümlerini ilan etmesi gerekmektedir (Turan, 2016: 81). Ekonomik olarak büyük bir güce ulaşan Çin’in, tarihi sorunlu bir bölge olarak gördüğü Tayvan’da egemenlik kurmak gibi bir gayesi bulunmaktadır. Bu gayenin temelinde siyasi tarihin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bilindiği üzere tarihi sorunlu bölgeler, birçok kıtada varlık göstermektedir. Bu sorunların genel yapısında ise siyasi, etnik ve dini çatışmaların olduğu anlaşılmaktadır.

1945 senesinde, İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra Çin, Tayvan’da yönetimi ele geçirmiştir. 1949 senesinde ise Çin’de yaşanan iç savaştan sonra Komünistlere karşı Çin’de egemenliği kaybeden Milliyetçiler, Chiang Kai-shek önderliğinde Tayvan’a sürülmüştür (Tarakçı, 2015: 1). Mevcut siyasi tarih incelendiğinde Çin ve Tayvan arasındaki sorunun, bir “devrimci ve karşı devrimci” ilişkisi şeklinde yürüdüğü görülmektedir. Nihayetinde Çin’in Tayvan’a karşı olan politik tutumunda “devrimin ötekisi” olduğu bilinci yatmaktadır. Anlaşılacağı üzere “Devrimci durum”, “devrimci sonuç” ve “devrimin sürekliliği” noktasında her daim bir ötekiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Tayvan’ın Çin için bir “devrim ötekisi” olduğu anlaşılmaktadır. ÇKP (Çin Komünist Partisi) için Tayvan’ın mevcut durumu, devrime karşı tehlike yaratan “pozisyondaki insanlar”dır.

Çin dış politikasına bütün dünya devletlerinde olduğu gibi yön veren konulardan bir tanesi, militarist güç ve iç-dış güvenlik konusudur. Çin’e göre iç güvenliği tam olarak sağlanmamış devletler, dışarıdan gelebilecek tehlikelere daha kolay fırsat verirler (Aydın, 2020: 152). Bu nedenle Çin’in gerek kendi bölgesinde gerekse de uluslararası ilişkilerde bir “korumacı anlayış”la hareket ettiği görülmektedir. Bu temelde Çin, Tayvan’ı bir iç-dış güvenlik sorunu olarak görmektedir.

Çin, Tayvan’ın her yönü ile Çin Devrimi’ni ve devrimin getirilerini tehlikeye atacak “karşı devrimci” bir pozisyonda olduğunu düşünmektedir. Son dönemlerde Çin tarafından dile getirilen, Tayvan’ın ana vatana katılması düşüncesinin arkasında da bu düşünce yatmaktadır.

Özünde Çin dış politikasını anlamaya çalışırken ortaya çıkan temel sorun, liderlerin fikir ve siyasi dünya görüşünü direkt ölçecek bir mekanizma bulunmamasıdır (Yıldırım, 2017: 18). Büyük ve köklü bir medeniyeti olan Çin’in liderlerinin ve halkının, farklı birtakım algılarının olduğu görülmektedir.

Yaklaşık 5000 yıllık bir tarihe sahip olan Çin medeniyetinin kadim birtakım değerlerinin olduğu görülmektedir. Edebiyatta, sanatta, siyasette, bilim ve teknolojiye önemli başarılarla imza atan Çin medeniyeti, önemli bir güç olmayı başarmıştır. Tarihinden ve medeniyet özelliklerinden övgü ile

bahseden Çin halkı, 20. yüzyılda önemli bir sorun ile karşılaşmıştır. Batı'nın sömürgesi olmak gibi bir tehdit yaşamıştır. Bu süreçte adeta bir var oluş mücadelesi verdiğini düşünen Çin halkı, çeşitli zorluklar içerisinde devrimi gerçekleştirmeyi başarmıştır. Devrimin ötekisi olarak emperyalistleri ve onların iş birlikçilerini gören ÇKP, ötekilere karşı daim dikkatli olunması gerektiğini düşünmüştür. Bu noktada Tayvan'ın, Çin için temel durumu, "karşı devrimci" konumunda bulunup "devrimin ötekileri"ni barındırıyor olmasından gelmektedir.

Çin'in yaklaşık 100 yıla yakın bir süre yaşamış olduğu emperyalizm ile mücadele sürecinde, iki farklı ideolojik kampın olduğu görülmektedir. Bunlar, Komünistler ve Milliyetçilerdir. Çin Devrimi'ni başaran ideolojik kamp Komünistler olmuştur. Bu nedenle devrim sonrasında ÇKP, Çin halkı için yegâne siyasi bir aktör olmuştur. Çin, tam anlamıyla bir "parti devleti"ne dönüşmüştür. ÇKP eliyle oluşturulan tüm politikalarda biz ile öteki tanımı yapıldığı ve sosyalist-komünist hedeflerin, Çin halkına empoze edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kendi gayelerini en önemli değer olarak gören ÇKP, bu noktada Tayvan'ın varlığını, siyasi, kültürel ve askeri olarak bir tehdit olarak görmektedir. Bu nedenle yaşanan sorunun her daim bir askeri çatışma boyutuna ulaşması, mümkün görünmektedir.

Çin Devrimi incelenecek olursa SSCB menşeli bir devrimin yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle Çin Devrimi, sosyalist-komünist değerler eşliğinde gelişmiştir. Bu süreçte emperyalizm ve kapitalizm bir öteki olarak görülmüştür. Ayrıca ülke içerisindeki muhalif yapılarda "kapitalistlerin artıkları" olarak görülmüş ve "karşı devrimci" olarak nitelenmişlerdir. Devrimin başarıya ulaşmasından sonra "karşı devrimci" olarak nitelenen Milliyetçilerin, Tayvan'a sürülmesiyle tarihi olarak Çin-Tayvan sorununun da temelleri atılmıştır.

1949 yılından bugüne Çin'in siyasi tarihinde, SSCB'nin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. 1980 yılına kadar her alanda SSCB'nin etkisi hissedilmiştir. Bu tarih sonrasında ise Çin'in, liberalleşmeye başladığı ve dış dünyaya açıldığı görülmektedir. 2000'li yıllar sonrasında ise küresel bir güç olarak tarih sahnesine çıkan Çin'in, dünya ülkeleriyle ciddi bir ekonomik ve siyasi ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle ABD ile yaşanan "ticaret savaşları" süreci, Çin'in dünyaya kendini ispatlamak amacıyla hareket ettiği bir dönem olmuştur. Yaşanan siyasal değişim sürecinde Çin'de çeşitli ideolojilerin benimsendiği görülmüştür.

Ulusal ve uluslararası konjonktürün gerekleri dâhilinde ideolojik değişimler yaşayan Çin'in, Tayvan konusunda bir fikir değişimi yaşamadığı anlaşılmaktadır. Kadim bir kimlik sorununa dönüşen Tayvan konusu, yaklaşık 100 yıla yakın bir süredir, Çin için milli bir meseleye dönüşmüş durumdadır.

Bu çalışmada, tarihi ve siyasi yönleriyle Çin-Tayvan sorununun mevcut yapısı, analiz edilmeye çalışılmıştır. Sorunun, barışçıl bir temelde çözülebilmesi için atılması gereken adımlara değinilmiştir. Ayrıca, Çin-Tayvan sonunu konusunda, bölgesel ve küresel aktörlerin soruna yaklaşımından bahsedilmiştir. En nihayetinde ise sorunun psikolojik, sosyolojik, siyasal ve ekonomik yönleri anlaşılabilir, Çin-Tayvan ilişkilerinin geleceği üzerine tespitlerde bulunulmuştur.

Çalışma sürecinde literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen doneler siyasi, sosyolojik, kültürel ve ekonomik boyutları ile analiz edilerek çalışmanın gerekli görülen bölümlerine eklenmiştir. Ayrıca konunun detaylı bir şekilde anlaşılabilmesi için tablolardan da istifade edilmiştir. Bu temelde çalışmamız bir araştırma-derleme çalışması boyutuna varmıştır.

Bu makale, sözlü tarih metni olarak kabul edilebilecek bir ağıtın analizine odaklanmıştır. İlgili literatür üzerinde yapılan kapsamlı bir tarama sonrasında ağıt terimi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca sözlü tarih yönteminin genel önemi ve bu metnin sözlü tarih araştırmalarındaki yerine dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, 1900'lerin başlarında yaşamış olan genç bir delikanlının ölümü üzerine yazılmış olan ağıtın analizidir. Ağıtın kültürel ve tarihsel bağlamı, içeriği ve dili gibi önemli unsurlar incelenmiştir.

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

Araştırmanın ana bulguları, sözlü tarih yöntemi aracılığıyla kaydedilmiş bu ağıtın, geçmiş dönemlerin yaşantısını, duygusal derinliklerini ve toplumsal dokusunu yansıttığı yönündedir. Ağıtın dil, tema ve duygu yoğunluğu, o dönemin sosyal ve kültürel bağlamını anlamamıza yardımcı olurken aynı zamanda bu türün toplumsal hafıza ve kimlik oluşumundaki rolünü de göstermektedir. Bu makale sözlü tarih yöntemi ile çalışmaların önemini vurgularken aynı zamanda sözlü gelenek içindeki bir ağıtın derinliklerine inerek toplumun geçmişini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacak yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

1. 21. Yüzyılda Çin'in Dış Politikası

Ekonomik zayıflık ve siyasi çalkantılarla bir yüzyıldan fazla süren mücadelenin ardından Çin, pazar odaklı ekonomik reformun ilerlemesi sayesinde 21. yüzyıla yükselen bir güç olarak girmiştir. Birçok Batılı iş adamı Çin'in yükselişinin sağladığı devasa ekonomik fırsatları memnuniyetle karşılarken, Çin'in uzun vadeli büyük güç potansiyeli, bazı Batı başkentlerinde ve Asya ülkelerinde politikacıları, giderek daha güçlü ve iddialı bir Çin'in rasyonel, barışçıl ve pragmatik bir güç olup olmayacağını merak etmeye sevk etmiştir. Çin'i irrasyonel, kavgacı ve yayılmacı bir devlet olarak görmüşlerdir. Akademisyenler ve politika analistleri de Çin'e karşı farklı pozisyonlar almışlardır. Bazıları alarma geçmiş ve Çin'in kendiliğinden yükselen ekonomik ve askeri gücünün Çin'i, Asya'nın güvenliği ve küresel güvenlik için bir tehdit haline getirdiğini çünkü güç dengesini bozabileceğini, Doğu Asya'da ve dünyada yeniden düzenlemeleri tetikleyebileceğini savunmuşlardır. Özellikle ABD'nin Bush yönetimindeki neo-muhafazakârlar, Çin'in Soğuk Savaş sonrası dünyada ABD egemenliğine meydan okuyacak ve komşularına karşı saldırgan bir anlayış başlatarak genişletilmiş egemenlik arayışında büyük bir güç olarak ortaya çıkma olasılığı konusunda uyarılmışlardır (Zhao, 2003: 3). 21. Yüzyıla girerken Çin'in artan imkân ve kabiliyetleri gerek bölgesel anlamda gerekse de küresel anlamda ciddi bir rahatsızlık uyandırmıştır. Çin üzerine ortaya atılan analizler incelendiğinde, Çin'in iki noktada dünya için ve kendi bölgesi için tehdit oluşturduğu düşünülmüştür: Bunlardan ilki, dünyanın mevcut güç dengelerini hedef alacağı düşüncesidir; İkincisi ise kendi bölgesinde bir askeri güç siyaseti yürüteceği yönünde olmuştur.

Anlaşılabacağı üzere pragmatik bir duruş sergilemek, Çinli liderlerin birçok uluslararası ve yerel kısıtlama altında olduklarının farkında olmasından kaynaklanmıştır. Ekonomik modernizasyonu en önemli ulusal hedef olarak belirleyen pragmatik Çinli liderler, Çin'in ekonomik ilişkilerine, özellikle de diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerine özel önem vermişlerdir. Bu durumda, Çinli liderlerin genel olarak uluslararası ekonomik etkileşimlerden ve özel olarak ticaretten beklentileri, Çin'in dış politika davranışı üzerinde büyük bir kısıtlama oluşturmuştur (Zhao, 2003: 5). Uzun bir dönem bu bakış açısı altında şekillenen Çin dış politikası, günümüze gelindiğinde ciddi bir değişim yaşamıştır. Şu an itibari ile uluslararası alanda olabildiğine açık bir politika izleyen Çin, tüm dünya ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Gelişen ticari ilişkilerle beraber, yoğun bir siyasal iletişimin yaşandığı da görülmektedir. Bu noktada da ciddi eleştirilerin merkezinde olan Çin, tıpkı ABD gibi kendi bölgesinde ve küresel alanda bir hegemonya arayışında olmak ile itham edilmiştir.

Yakın tarihe dönülecek olursa Çin'in 1950'de Kore Savaşı'na girme kararı, Çin'in hayati ulusal çıkarlarını içeren bir başka durumdur. Bu nedenle, ulusal çıkarların pragmatik hesaplanması çok önemli bir rol oynamıştır (Zhao, 2003: 9). Bu bakış açısının bugün de devam ettiği görülmektedir. Kendi bölgesinde ve diğer bölgelerde siyasi olaylara müdahil olma konusunda Çinli liderlerin ciddi bir eğilimi olduğu görülmektedir. Özellikle Tayvan konusunda Çinli liderlerin ortaya koyduğu irade, tam anlamıyla Çin'in güç siyasetini simgeleyen bir iradedir.

Çin'in dış politika eylemlerinin genellikle doğru ve ahlaki ilkelere bağlılığa dayandığı söylenece de

Çin'in bu tür ilkelere uzun süredir alenen bağlılığında dikkate değer zayıflıklar görülmektedir. Yirmi yıldan fazla bir süre önce, Çinli dış politika uzmanı Samuel Kim, Çin'in operasyonel davranış kurallarını "prensipte sağlamlık ama uygulamada esneklik" olarak nitelendirmiştir. Kim ve diğer yabancı gözlemciler için sonuç, ilke ve uygulama arasında bir tezatlık oluştuğudur (Sutter, 2020: 5). Çin, her ne kadar kendini sosyalist-komünist bir ülke olarak tanımlasa da uygulamada kapitalist bir güç olarak hareket etmektedir. Özellikle "ticaret savaşları"nda ABD'ye karşı ortaya koyduğu politik tutum, tam anlamıyla kapitalist kurallar dâhilinde ilerlemektedir. Ayrıca Tayvan konusunda sahip olduğu politik yaklaşımın da emperyalist bir çizgide ilerlediği konusunda, birtakım görüşlerin ortaya atıldığı görülmektedir.

Devletlerin, yurtiçinde ve yurtdışında değişen koşullar ışığında çıkarları değiştikçe dış politikalarını yeniden düzenlemeleri mümkündür. Devletler, bu değişen çıkarları izlediğinde ilkeli, ahlaki kabul edilen politikaları ve taahhütleri, başkalarının zararına yeni yönere kaydırduğunda nadiren özür dilemekte, sadece olumsuz sonuçları ve hataları isteksizce kabul etme eğilimindedirler (Sutter, 2020: 6). Uzun bir dönem ABD'nin küresel alanda ortaya koyduğu iradenin tam da bu bilinç ile oluştuğu görülmüştür. Gönümüze gelindiğinde ise aynı yaklaşımın Çin tarafından sergilenmeye başlandığı dile getirilmektedir. Bu noktada uluslararası kamuoyunda Çin'in emperyalistleştiği yönünde bir algının oluştuğu, görülmektedir.

Çin'in karar alma sürecini çevreleyen gizlilik nedeniyle Çinli liderlerin yıllar içinde neden farklı zamanlarda dış politikada yön değiştirdiğini kesin olarak bilmek zordur. Mao Zedong'un yönetimi sırasında (1949-1976), Çin dış politikasını yönlendiren çıkarların genellikle iç ve uluslararası devrimi teşvik etmeye odaklandığı anlaşılmıştır. Ancak Mao, ayrıca iç kalkınmaya değer vermiş ve ABD'ye açılma da dâhil olmak üzere çeşitli politik girişimlerde bulunmuştur. Daha sonrasında Deng Xiaoping'in liderliği (1977-1997) ve sonraki liderlerin iktidarında, etkin ekonomik kalkınma yoluyla Komünist Parti yönetimini sürdürmenin en büyük öncelik olduğu üzerinde, daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Dış politika, bu birincil amaca hizmet etmek için dizayn edilmiştir (Sutter, 2020: 7). 2000'li yıllara kadar Çin'in, ulusal ve uluslararası alanda sosyalist-komünist idealler uğruna hareket eden bir ülke olduğunu dile getirmek mümkündür. 2000'li yıllar sonrasında ise Çin'in tam anlamıyla ulusal çıkarlar temelinde bir dış politika anlayışı yürüttüğü gözlenmiştir. Bu nedenle Çin-Tayvan sorununu, Çin'in ulusal çıkarları perspektifinde değerlendirmek, daha gerçekçi sonuçlar vermektedir.

Bilindiği üzere 1999'da ABD'nin Belgrad'daki Çin büyükelçiliğini kazara bombalaması, Çin-ABD ilişkilerini 1972'den bu yana en düşük noktasına getirmiştir. Pekin'deki ABD büyükelçiliğine yürüyen öfkeli Çinli protestocular, Çin toplumunda artan ABD karşıtı duyguların yanı sıra Pekin'in yaşadığı zorlukları dile getirmişlerdir. ABD'li liderler tarafından tekrar tekrar yapılan özürlerle rağmen Çin hükümeti, ABD'nin açıklamasını kabul edilemez bularak reddetmiştir. Çin, insan hakları, silah kontrolü ve en önemlisi Dünya Ticaret Örgütü (WTO) müzakereleri konusunda ABD ile görüşmeleri durdurmuştur. ABD, 1980'lerin ortalarından beri Çin'i, WTO'ya katılmaya teşvik etmiştir. Ancak Washington ile Pekin arasındaki müzakereler, Çin'in üyelik statüsü gibi tartışmalı bir mesele yüzünden çıkmaza girmiştir (Hao and Su, 2005: 1). Çin ve ABD arasında yaşanan ilişkiler incelendiğinde yaklaşık 70 yıla yakın bir dönem içerisinde ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir. ABD'nin her yönü ile kendi kurduğu küresel düzenin devamı için mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Çin'in ise 2000'li yıllar sonrasında kendi çıkarları doğrultusunda bir küresel düzen arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Bugüne gelindiğinde ise Çin ve ABD'nin Tayvan sorunu konusunda askeri olarak karşı karşıya gelip gelmeyeceği, ciddi derecede merak uyandıran bir konudur.

Özünde bugün Çin dış politikasında toplumsal gücün rolünü kavramak için hem aşağıdan hem de politika yapımcıların dikkatini çekmek için savaşılan orta düzey bürokratlardan gelen sonsuz bir dizi güç faktörünü anlamamız gerekmektedir. Bir toplumun geçmiş deneyimlerinin ve şimdiki değer yöneliminin

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

önderlik ettiği “kamusal ruh” halini iyi analiz etmemiz gerekir. Vatandaşların sosyalleşme süreci, medyanın rolü ve eğitim kurumların tümü dış politika yapıcılarının bakış açısını şekillendirebilir. Çin’in kurumsal yapısını, toplum içinde koalisyon kurma sürecini ve toplumsal güçler ile politika yapıcı seçkinler arasındaki etkileşimi de hesaba katacak bir “karma yaklaşıma” ihtiyacımız vardır (Hao and Su, 2005: 8). Çin’in sahip olduğu dış politikayı anlayabilmek için Çin’in yaşadığı siyasal süreci, doğru analiz etmemiz gerekmektedir. Bu noktada Çin’in medeniyet özelliklerini, sosyalist-komünist değerleri ve Çin devriminin temel yapısını doğru bir şekilde anlamamız, önemlidir.

Uzun bir dönem ideolojik kamplar arasında kalan Çin, ciddi bir var oluş mücadelesi vermiştir. Soğuk Savaş sürecinde (1945-1990) SSCB ve ABD arasında bir tercih yapma sürecine giren Çin’in, SSCB’yi tercih ettiği ve ondan ideoloji devşirdiği anlaşılmaktadır. Komünist-sosyalist değerlerin Çin toplumunda yerleşmesi, uzun bir zaman almıştır. Devrim sürecinde ciddi sorunlar yaşayan Çin, devrim sonrasında devrimin değerlerini benimsemekte de ciddi pürüzler yaşamıştır. Bu noktada temel belirleyici olan unsur ise Çin’in sahip olduğu siyasal kültürdür. Çin’in bu süreçte tam anlamı ile SSCB’nin etkisi altına girmemek için de ciddi bir mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Belli bir süre sonra SSCB ile ideolojik eksende yollarını ayıran Çin’in, kendince bir komünist-sosyalist değerler kümesi oluşturduğu, görülmüştür.

Tarihi mirasa ve sosyolojik değerlere oldukça önem veren Çin, Tayvan ile siyasi bir sorun yaşamaktadır. Bu nedenle yaşadığı sorunu çözüme kavuşturmak için ciddi bir özlem duymaktadır. Kendi varlığı ve kadim değerleri için Tayvan’ı ciddi bir tehdit olarak gören Çinli seçkinlerin bu tutumunu, Çin’in sahip olduğu siyasal kültür eşliğinde değerlendirmek daha verimli olmaktadır. Küresel sistem için ciddi bir aktör olan Çin’in, Tayvan konusunda neden bu kadar ısrarcı olduğunu anlamak için Çin’in yaşadığı yakın tarihi ve Çin Devrimi’nin ilkelerini doğru bir şekilde analiz etmemiz, gerekmektedir.

2. Çin–Tayvan Sorununun Psiko-Politikliği

Tayvanlı karar alıcılar, kamuoyu liderleri ve ulusal güvenlik konularındaki savunma uzmanları, Tayvan’ın güvenliğini değerlendirirken karmaşık bir dizi değişken, etki ve siyasi baskıyla karşı karşıyadır. Bunların arasında hava gücü hususları, Tayvan’ın geleceği ve Batı Pasifik’teki demokrasi kritik bir öneme sahiptir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde istikrar beklentileri belirsizdir. ABD, Çin Halk Cumhuriyeti’nin güç kullanımını caydırmak için demokratik olarak seçilmiş Tayvan Hükümeti’ne yardım etme konusunda güçlü bir çıkara sahiptir (Edmonds and Tsai, 2003: xiii). Sahip olduğu iç ve dış sorunların hepsinde Çin’in rolü olduğunu öne süren Tayvan, bu noktada ABD ile ilişkilerini geliştirme eğilimindedir. ABD ve Çin arasında bu temelde önümüzdeki dönemde Tayvan konusunda ciddi bir anlaşmazlığın çıkma ihtimali yüksek görünmektedir.

Tayvan’ın savunması ve gelecekteki güvenliği, hava gücü kapasitesiyle yakından ve ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Hava gücü, son seksen yılda dünyanın savaş alanlarındaki askeri başarının olmazsa olmazı ve nihayetinde savaşta zaferin belirleyicisi olduğunu kanıtlamıştır. Hava gücünün askeri çatışmanın yürütülmesi üzerindeki etkisi, bazılarını tek başına başarının belirleyicisi olabileceğine inanmaya ikna etmiştir. Bununla birlikte genel fikir birliği, modern savaşta hava gücünün baskın faktör olmasına rağmen, tek başına zaferi sağlayamayacağıdır (Edmonds and Tsai, 2003: 1). Süreç içerisinde tıpkı Çin gibi Tayvan’ın da Çin’e karşı stratejik hamleler içerisinde olduğu görülmektedir. Gerek askeri olarak gerekse de diplomatik yollarla Çin’in müdahalesine karşı bir duruş sergilediği anlaşılmaktadır.

Hava gücü, Tayvan’ın güvenliğinin merkezinde yer almaktadır. Çin’in PLA’sının (Çin Halk Kurtuluş Ordusu) etkili bir şekilde caydırılması, yalnızca ROCAF’ın (Çin Halk Cumhuriyeti Hava Kuvvetleri) Tayvan ve Tayvan Boğazları üzerindeki hava sahasına komuta etme yeteneğinin

engellenmesi ile mümkündür. Tüm kanıtlar, Tayvan hükümetinin Tayvan silahlı kuvvetleriyle birlikte bu gerçeğe karşı duyarlı olduğunu göstermektedir (Edmonds and Tsai, 2003: 25). Bu nedenle gerek Çin tarafının gerekse de Tayvan tarafının hava hâkimiyeti konusuna oldukça büyük bir önem verdiği görülmektedir. Lakin olası bir çatışma durumunda Tayvan'ın, Çin'e karşı hava sahası üstünlüğünü koruyup koruyamayacağı, ciddi bir tartışma konusudur.

Bilindiği üzere postmodernitenin muhalif siyasetinde nativizmin (doğuştancılık) önemini, küresel ekonomik düzende yükselmek için postmodern çok uluslu kapitalizm dalgasını sürdürmede istisnai bir başarı olarak duran Tayvan örneğinden daha iyi bir örnek belki de yoktur. Ada devleti, geleneksel Çin kültürünü ve kapitalist gelişmeyi ustaca bir araya getiren “küçük ejderha” veya “kaplan” olarak kutlama statüsüne yerleşmeden önce, modernitenin anlamı ve gidişatı üzerine yoğun bir sorgulama, yerliliğin yeniden canlanması biçiminde gerçekleşmiştir. 1970’lerde Tayvan, kendi topraklarında ihracat toplama bölgeleri kurarak kapitalizmin açık deniz ticaretine yönelik küresel kaynaşmaya aktif olarak uyum sağlayıp onunla iş birliği yaparken, “yerli edebiyat” (xiangtu wenxue) ülkenin önde gelen edebi ifade biçimi ve yarı-politik muhalefet olarak ortaya çıkmıştır (Lai, 2008: 41). Tayvan'ın yaşadığı siyasal geçmiş incelendiğinde, bir taraftan küresel sistem ile kaynaşmak için adımlar atıldığı diğer taraftan ise yerel değerler korunmaya çalışılarak, Çin'e karşı bir ötekileştirme siyaseti güdüldüğü görülmüştür.

Sıkıyönetim altındaki muhalefet, muhalefetin toplumsal ifadesi üzerindeki ciddi siyasi kısıtlamalar, sıkıyönetimdeki ciddi sosyal misyon, geleneksel Çin yapısını göz önüne alındığında, edebiyat ve edebiyat eleştirisinin Tayvan'da postmodernite üzerindeki kültürel çekişmede önemli bir rol üstlenmesi belki de şaşırtıcı değildir (Lai, 2008: 48). Tayvan'ın süreç içerisinde gerek sosyolojik gerek kültürel gerekse de siyasi olarak Çin baskısına karşı direttiği gözükmektedir. Bu noktada tıpkı Çin tarafında olduğu gibi Tayvan tarafında da edebiyata büyük bir rol düştüğü görülmektedir.

31 Görüleceği üzere yerliye sesleniş, yabancıya ya da ötekinin farkındalığını gerektirdiğinden, onuz yerliye tanımlamanın hiçbir anlamı olmadığı için yerli söylemler, neredeyse tanım gereği dış dünyayla temasın yoğunlaştığı ve yabancıya kalabalıklaştığı koşullarda ortaya çıkar ve gelişir. Yerli ve yabancı arasındaki sınırlar, son derece geçirgen ve belirsiz hale gelir. Başka bir deyişle “yerlilik”, yabancı işgali karşısında sınırları yeniden şekillendirme ve yeniden müzakere etme girişimi olarak, kolektif kimlikte algılanan kriz anlarında ortaya çıkar ve büyür. 1970’lerde Tayvan entelektüel seçkinlerini radikalleştiren, Batı'nın egemen olduğu yönelimli bir ekonomik kalkınma tarafından ağırlaştırılan sosyal eşitsizlik, metalaştırma sorunlarını siyasallaştıran ve böylece “yerlilik”in muhalif bir şekilde dile getirilmesini sağlayan yakın ulusal gayri meşrulaştırmanın kötü durumuyla böyle bir anı oluşturmuştur. 1980’lerin ortalarında Çin, Tayvan için karşılaştırılabilir ancak zıt bir örnek sunmuştur (Lai, 2008: 99). Tayvan'ın oluşturmaya çalıştığı meşru zeminde “biz ve öteki” tanımı için Çin, emsalsiz bir örnek oluşturmaktadır. Çin'in ve Çinlinin “öteki” olduğu vurgusu üzerinden Tayvan, bir “yerlilik ve direniş psikolojisi” geliştirmeye çalışmaktadır.

Yeni yüzyılın başlangıcında, hiçbir yerde Amerikalılar için tehlike, nükleer silahlı büyük bir güç olan Çin ile bir savaş potansiyelinin yanlış hesaplama, yanlış anlama veya kaza sonucu ortaya çıkabileceği Tayvan Boğazı kadar büyük değildir. Şüpheler, diğer tehditlerin daha değişken veya daha kesin olduğunu iddia edebilirler. Orta Doğu'daki çatışmalar, yurtiçinde ve yurtdışında terörizm, öfkeli ve kaotik haydutlarla veya başarısız devletlerle çatışmalar söz konusu olabilir. Ancak ABD, bu karşılaşmalarda can ve itibar kaybetme riskiyle karşı karşıya olsa da Çin ile çarpışma dışında hiçbiri bu kadar büyük ve yıkıcı olmayacaktır (Tucker, 2005: 1). Çin ve Tayvan arasındaki sorunun, siyasi gidişatı incelendiğinde yerel boyutun çoktan aşıldığı görülmektedir. Sorunun küresel düzeye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yaşanacak filli bir çatışmada ABD ve Çin'in karşı karşıya gelmesi, küresel anlamda ciddi bir sorun olacaktır. Mevcut temelde Çin-Tayvan sorununu, sadece yerel bir çatışma olarak değerlendirmek, doğru bir yaklaşım değildir.

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

ABD, Tayvan ve Çin arasındaki etkileşimler üzerine yazarların, kaçınılmaz olarak Tayvan Boğazı'ndaki duruma ilgi duymaları ve hızla bu durumla ilgilenmeleri şaşırıcı değildir. Tayvan'ın statüsünü ve geleceğini çevreleyen çıkar çatışmalarına odaklanma eğilimi, doğal olarak mevcut durumun doğasında bulunan tehlikelerden kaynaklanmaktadır. Çin, anakaradan önce emperyalistler tarafından, sonra da bir iç savaşta kaybeden taraf eliyle koparılan egemen topraklarının bir parçası olduğunu iddia ettiği Tayvan adasının geri alınmasında ısrar etmektedir. Tayvan'ın yöneticileri başlangıçta Çin'in birliğine Çinliler kadar inatla inanmışlardır. Ancak meşru başkentin Pekin değil Taipei olduğunu ilan etmişlerdir. Daha yakın zamanlarda Tayvan, Pekin'in itirazlarına rağmen artan özerklik ve uluslararası alan arayışında olmuştur. Nüfusun çoğunluğu hem bağımsızlıktan hem de Çin kontrolünden kaçınan bir statükoyu desteklemiştir. ABD için de statüko arzu edilen bir durumdur. Çünkü Washington, Pekin tarafından ileri sürülen "Tek Çin" ilkesinin kabul edilmemesini desteklemiştir. Aynı zamanda ABD, bazılarının bir çelişki olarak gördüğü bir şekilde Tayvan'ın savunmasını sağlamaya yardımcı olmak için yasal olarak kendisini yükümlü kılmıştır. Soruna, Tayvan halkının rızasıyla karşılanacak bir çözüm için tercihini dile getirmiştir (Tucker, 2005: 2). Anlaşılacağı üzere sorunun ikiden çok tarafı bulunmaktadır. Bu nedenle sorun, yerel bir sorun olma özelliğini çoktan yitirmiş ve küresel bir soruna dönüşmüştür. Çin ve ABD arasında yaşanan küresel hâkimiyet mücadelesinin bir perdesi olarak, Çin-Tayvan sorununu analiz etmemiz gerekmektedir. Tayvan konusunda, Çin ve ABD'nin fiili olarak karşı karşıya gelmesi şüphesiz ki küresel dengeler için birçok şeyi değiştirecektir.

3. Sorunun Geleceği Üzerine

1991'de Tayvan, ABD ve Japonya'yı geçerek Hong Kong'dan sonra Çin'deki en büyük ikinci yatırımcı olmuştur. Tayvan'dan Çin'e gerçekleştirilen doğrudan yatırım, 1978 ve 1994 yılları arasında 10 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır. Bu rakam, Çin'in toplam doğrudan yabancı yatırımının % 10'unu oluşturmuştur (Hsing, 1998, 3). Çin ve Tayvan arasındaki ekonomik ilişkilerin, önemli bir noktada olduğu görülmektedir. Bu nedenle sorunun barışçıl bir temelde çözülebilmesi için Çin'in bir dönemler öne sürdüğü "tek ülke iki sistem" formülü üzerinde uzlaşılması, önemli görünmektedir.

1980'lerin sonlarından bu yana, Güney Çin'deki Tayvan imalat yatırımları, hızla sanayileşen bölgelerde yeni bir doğrudan yabancı yatırım modelini temsil etmiştir. Bu yeni yatırım modeli, dikey olarak bütünleşmiş dev ulus ötesi şirketler olmayan yatırımcılar tarafından karakterize edilmektedir. Yatırımcılar çoğunlukla 400-800 çalışanı ve ortalama 1,5 milyon ABD Doları yatırımı olan küçük ve orta ölçekli bağımsız imalat firmalarıdır. Ayrıca, ulusal hükümetle iş yapan ulus ötesi şirketlerin yaygın uygulamasının aksine, yeni yatırım modeli, küçük yatırımcıların sermayesi olan bölgedeki düşük rütbeli yerel yönetimlerle doğrudan müzakere etmektedir. Yatırımın etkinliği, iki önemli elverişli koşuldan kaynaklanmaktadır: Birincisi Güney Çin'deki yerel yönetimlerin yeni kazanılan ekonomik özerkliğidir. İkincisi ise Tayvanlı yatırımcılar ile Çin'deki yerel temsilciler arasındaki kültürel ve dilsel yakınlığın varlığıdır (Hsing, 1998: 4). Sorunun barışçıl bir şekilde çözülebilmesi için Çin ve Tayvan'ın sahip olduğu önemli değerler bulunmaktadır. Bu değerleri genel olarak, artan ticari ilişkiler ve manevi değerler başlığı altında toplamamız, mümkündür.

Bilindiği üzere düşük işçilik maliyetleri, Tayvan'ın ihracata dayalı sanayileşmesinin ilk aşamasında Tayvanlı üreticilerin rekabet noktalarından birini oluşturmuştur. 1970'lerin ortalarında, Tayvan'daki ücret seviyeleri hızla artmaya başlamıştır (Hsing, 1998: 13). Tayvan yaşadığı ekonomik dönüşümle bölgede ilgi odağı olmuştur. Artan ticaret hacmi ve Batılı ülkelerle kurduğu ticari ilişkiler, süreç içerisinde Çin'i rahatsız etmiştir. Çin, yanı başında kendinden bağımsız bir ticari ve siyasal dönüşüm yaşayan Tayvan'ın gelişiminden rahatsız olmuştur. Bu noktada özellikle Tayvan ve ABD arasında kurulan ilişkilerin, Çin'in değerlerine ters düştüğünü dile getirmiştir. Süreç içerisinde Tayvan ve Çin

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

arasındaki iletişimin çözümsüzlük noktasına geldiği, görülebilmektedir. Bu nedenle sorunun barışçıl bir çözüme ulaşması için üçüncü aktörlerden ziyade Çin ve Tayvan'ın, yapıcı bir irade ile masaya oturması, gerekmektedir.

Tayvan siyasetinin son diktatörü Chiang Ching-kuo, (Tayvanlı Kuomintang Siyasetçi, 1972-78 Çin Cumhuriyeti Başbakanı) siyasi liberalleşmeye yol açan bir dizi tarihi önlem almıştır. Bir muhalefet partisinin kurulmasını kabul etmiş ve onlarca yıllık sıkıyönetim yasasını sona erdirmiştir. Aynı zamanda Çin'den gelen trafik yasağını kaldırarak, Boğaz boyunca insan, mal ve para alışverişinde bir artışa, izin vermiştir. Bugün için iki tarafın siyasi olarak yakınlaşması, zor olsa da giderek daha fazla bağımlı bir ticari ilişki ağı, ortaya çıkmıştır (Friedman, 2006: 1). Aratan ticari ilişkiler nedeniyle Çin ve Tayvan'ın daha çok birbirine yakınlaştığı görülmektedir. Ticari olarak birbirine yakınlaşan Çin ve Tayvan'ın, siyasi olarak birbirinden uzaklaştığı, görülmektedir. Bu nedenle Çin ve Tayvan arasındaki sorunun temel nedeni, birbirinin ötekisi olan siyasal anlayışlardır.

Esasında Tayvan'ın on yedinci yüzyılda Çin tarihine girişi, Asya kıtasındaki Boğaz boyunca uzanan hanedanlıkların uzun tarihi ile karşılaştırıldığında geç kalmıştır (Friedman, 2006: 5). Fakat yaşanan süreç, Tayvan'ın kısa bir sürede Çinlileşmesine imkân sunmuştur. Bu nedenle Tayvan gerek siyasi gerek kültürel gerekse dini olarak Çinlileşmiş bir konumdadır. Fakat Tayvan'ın bu gerçekliğe karşı direnişi ve siyasal olarak Çin'in etkisini kırmaya yönelik girişimleri, sorunu bir çatışma boyutuna getirmeye, yetmektedir.

Bilindiği üzere Tayvan'ın, çevresinde farklı güçler konumlanmıştır. Tayvanlılar için “siyasi çevre”, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyıla, Mançu'nun yani Qing Hanedanı'nın tebaası olmaktan, Japon İmparatorluğu'nun ikinci sınıf tebaası olmaya ve ardından ÇHC vatandaşları olmaya kadar kimlik değişiklikleri yaşamıştır (Friedman, 2006: 6). Kısa sürede ciddi kimlik değişimleri yaşayan Tayvan'ın, şüphesiz ki en gerçekçi ve kapsamlı olan kimliği, Çinlilik olmuştur. Gerek etnik gerekse de siyasi olarak bu durumun etkisini görmek, mümkündür.

Çin'in, Tayvan ile çekişmeli ilişkisi, Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulması ve iki ay sonra mağlup Kuomintang 'ın (KMT) adada bir “sürgün rejimi” kurmasıyla başlamıştır. Bugün için zengin, yasal ve tarihsel karmaşıklıklara girmeden, adanın özerk egemenliğinin başlangıçta KMT'nin sadece Tayvan'ı değil, tüm Çin'i temsil etmeye devam etmesi konusundaki ısrarı nedeniyle o zamandan beri iki tarafın bir çekişme içinde olduğunu söylemek yeterlidir (Dittmer, 2017: 1). Anlaşılacağı üzere Çin-Tayvan sorunu, esasında Çin Devrimi sürecinde iki ayrı ideolojik kampın mücadelesine dayanmaktadır. Bu ideolojik kamplar ise Mao Zedong liderliğindeki Komünistler ve Chiang Kai-shek liderliğindeki Milliyetçilerdir. Bu temelde Çin-Tayvan sorununu, ÇKP için bir “devrimsel sorun” olarak değerlendirmek, mümkündür.

Ulusal kimlik duygusu, uzun zamandır siyaset bilimciler tarafından “ulus inşası”nın hayati bir parçası olarak tasavvur edilmiştir. Çünkü ulusal kimlik; etnik-dinsel olarak heterojen bir yurttaşlığa sadakat, katılımcı coşku, ulus-devlet ile bir kolektif tutarlılık, ulusa bağlılık veya yön duygusu aşılacaktır. Bu duygu, aynı zamanda aşırı durumlarda kör ve nihayetinde kendi kendini yok eden uluslararası hırsılara, yol açabilir (Dittmer, 2017: 2). Çin-Tayvan sorununda aynı duygu yoğunluğunun var olduğu görülmektedir. Bu nedenle sorunun bir çatışma boyutuna ulaşmasının temel nedeni, “aşırı milliyetçilik” hissi olarak görülmektedir.

Temelde iki taraf arasında soruna neden olan en önemli bölge Tayvan Boğazı'dır. Tayvan Boğazı, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyadaki en endişe verici parlama noktalarından biri olmaya devam etmektedir. SSCB Bloğu'nun çöküşünün ardından Komünist Çin ile ABD arasında askeri bir çatışma olasılığı hala devam etmektedir. Eski Başkan Lee Teng-hui'nin (1988-2000, Çin Cumhuriyeti Devlet Başkanı) ABD ziyaretini izleyen 1995-96 Füze Testi Krizi, boğazlar üzerindeki ilişkilerin ne kadar

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

hassas olduğunun ve siyasi durumun bir gecede ne kadar kırılgan olabileceğinin bir kanıtı olmuştur (Dittmer, 2017: 19). Anlaşılacağı üzere Çin-Tayvan sorununda Tayvan'ın sahip olduğu stratejik noktaların da etkisi olduğu görülmektedir. Bu stratejik noktaların başında Tayvan Boğazı gelmektedir. Tayvan Boğazı hem Çin hem Tayvan hem de son dönemlerde ABD için de önemli bir bölge haline dönüşmüştür. Sorunun çatışma boyutuna ulaşmasında bu bölgenin, ana nokta olacağı düşünülmektedir.

Harita -1

34

Kaynak: <https://tr.maps-taiwan.com/tayvan-bo%C4%9Faz%C4%B1-g%C3%B6ster>.

4. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Soruna Yaklaşımı

Tayvan-Çin ilişkilerinin merkezinde yer alan egemenlik kavramı, teoride ve pratikte tartışmalı bir konudur. Bugün dünyadaki ülkelerin yaklaşık yarısı, yaygın olarak egemenlik ile ilgili beklentilerin tümünü karşılamaktadır. Diğer yarısı, çeşitli şekillerde geleneksel beklentileri karşılamaktadır (Lin and Roy, 2011: vii). Bu süreçte Tayvan'ın tam anlamıyla egemen bir devlet olmak için mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Uluslararası alanda ortaya çıkan 1648 tarihli modern-egemen devlet şekli için mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Aynı bilinç ile Çin'in de mücadele ettiği ve bu nedenle Tayvan'ın ana vatana katılması konusunda ısrarcı olduğu, anlaşılmaktadır.

Konvansiyonel egemen devletler, uluslararası yasal egemenliğe, Westphalia egemenliğine ve iç egemenliğe sahip devletler olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, egemenliğin bu üç yönü mutlaka

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

birbiriyle ilişkili değildir. Aralarında mantıksal veya ampirik bir bağlantı yoktur (Lin and Roy, 2011: viii). Tayvan'ın yaşamış olduğu süreci, her yönü ile bir egemen devlet olma süreci olarak görebilmemiz mümkündür. Bu noktada gerek Batılı ülkelerle gerekse de ABD ve BM ile kurulan siyasi ilişkileri, bir egemenlik ispatı süreci olarak değerlendirmek mümkündür.

Tayvan; etkili yerel, Westphalia egemenliğine ve nispeten az sayıda devletin tanınması şeklinde sınırlı uluslararası yasal egemenliğe sahiptir. Ancak resmi olarak tanınmaması, diğer ülkelerin Tayvan ile aslında diplomatik ilişkiler kurmasını engellememiştir. Örneğin “ABD-Tayvan İlişkileri Yasası” esasen bir büyükelçilik ve Tayvan'daki Amerikan Enstitüsü'nü ortaya çıkarmıştır. Kanun; Tayvan'ın yabancı ülkeler, ulus devletler ve benzer kuruluşlarla aynı şekilde muamele göreceğini belirtmektedir. Amerikan Dış Servisi Üyeleri, Tayvan'da görev yaptıklarında resmen istifa edebilirler. Tayvan'dan ayrıldıklarında diplomatik birliklerin düzenli üyeleri olarak geri dönerler (Lin and Roy, 2011: xvi). Tayvan'ın şu anki mevcut statüsü, tam anlamı ile olmasa da büyük anlamda egemen bir devlet statüsüne yakındır. Özellikle ABD ve BM ile kurulan diplomatik ilişkilerde, Tayvan'ın egemen bir devlet statüsüne yakın özellikler sergilediği, görülmektedir.

Çinli tarihçiler için Tayvan'ın kendi varoluş efsanesi vardır (Long, 1991: 1). Bu efsaneler incelendiğinde hepsinin Çin mitolojisi ile derin bağlarının olduğu görülmektedir. Tayvan'ın siyasi ve mitolojik geçmişi, Çin için kendi egemenlik alanı içerisinde ilerleyen bir çizgi dâhilinde olmuştur. Tayvan tarafında ise tam tersine bir siyasi tutumun geliştiği anlaşılmaktadır.

Tayvan'ın en eski sakinlerinin kökenleri daha az nettir. Şu anda nüfusun yüzde birinden daha azını oluşturan yerli kabilelerin Tayvan'da çok daha derin kökleri vardır. Adaya iki farklı grup yerleşmiştir. Hz. İsa'dan çok önce, kuzeyde Taiyals ve Vonums olarak bilinen insanlar burada yaşamıştır. Tarihçiler, onlara çağdaş siyasi gerçekliğe uygun bir köken atfetme eğiliminde olmuşlardır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Japon sömürgecileri onları, soğuk kuzeyden kaçan, Japonya'nın kuzeyindeki Kuril takım adalarına, Japonya, Ryu-kyu zinciri yoluyla güneydeki Kuril takım adalarına yerleşen bir halkın torunları olan “Lonkius” olarak adlandırılmışlardır (Long, 1991: 3). Tayvan'ın sahip olduğu etnik, dini, kültürel ve siyasi geçmiş konusunda bölgesel ve küresel aktörler farklı yaklaşımlar sergilese de Çin için Tayvan'ın egemen bir devlet olmadığı, her yönü ile Çin egemenliğinin bir parçası olduğu tezi, öne sürülmektedir.

Son dönemlerde Çin, artan kıyı sorunlarıyla karşı karşıya kalırken Çin dış politikasının yeniden yönlendirilmesi, kaçınılmaz olarak Tayvan'ın yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Pekin'in gözünde esas olarak askeri nedenlerle daha önemli hale gelmiştir. Ancak ekonomik kişisel çıkarlar aynı zamanda kanunsuz uzak ada üzerinde daha sıkı bir el dikte etmiştir. Pekin'in adadaki çıkarlarının yeniden değerlendirilmesi, on dokuzuncu yüzyılın son on yılının “kendi kendini güçlendirme” hareketiyle aynı zamana denk gelmiştir. İmparatorluk yetkilileri, özellikle Li Hungchang, bir reform ve seçici Batılılaşma programı ile çökmekte olan imparatorluk yapısını desteklemeye başlamıştır. Bu yeni iklimde bir dizi ilerici imparatorluk yöneticisi, Tayvan'ı evcilleştirmeye ve adanın ilk modernizasyonunu uygulamaya başlamıştır (Long, 1991: 20). Anlaşılacağı üzere Çin'in Tayvan'a yönelik ilgisi, bir hayli eski dönemlere uzanmaktadır. İmparatorluk dönemlerinde bile Çin'in Tayvan'ın kontrolünü sağlamak için önemli adımlar attığı görülmektedir. Sürecin aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Ayrıca gerek imparatorluk döneminde gerekse de bugün için Çin-Tayvan arasındaki soruna gerek bölgesel gerekse de küresel aktörlerin müdahil olmaya çalıştığı, görülmektedir.

Tayvan, dünyadaki en anti-komünist hükümetlerden birine sahip olmasına rağmen, siyasi sistemi 1986'da demokratikleşmeden önce, Çin Halk Cumhuriyeti veya eski Sovyetler Birliği gibi komünist ülkelerdekine benzemiştir. Mevcut çalışmaların çoğu, iktidar partisi Kuomintang'ın (KMT) yarı Leninist olduğunu veya Leninist çizgiler boyunca örgütlendiğini öne sürmüştür. Leninist olsun ya da olmasın KMT, on yıl içinde “parti devleti” olarak kendisini parçaladığı, siyasi sistemi demokrasiye ve

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

kendisini demokratik partiye dönüştürdüğü bir demokratikleşme sürecini başlatmıştır. Bu durum, Tayvan ekonomik olarak hızla büyümeye devam ederken ve sosyal düzen ile siyasi istikrarı korurken gerçekleşmiştir. KMT de açık ve adil seçimler yoluyla siyasi iktidarı elinde tutmayı başardığından bu “sessiz devrim”, siyasi değişimleri tasarlayabilecek “Leninist parti devletleri” için parlak bir örnek oluşturmuştur. Görünen o ki Tayvan’daki KMT deneyimi, ÇHC’deki ÇKP için özel bir öneme sahiptir (Tsang and Hung-mao, 1999: 1). Tayvan’ın yaşadığı siyasal süreç analiz edildiğinde hem içerde hem dışarda ciddi reformcu adımlar atılmaya çalışıldığı, görülmektedir. Özellikle bir demokratikleşme süreci başlatması oldukça manidardır. Bu noktada da Tayvan’ın yaşadığı süreç, Çin’i rahatsız etmiştir. İçerde demokratikleşme dalgası, dışarda ise bağımsızlık süreci, tam anlamıyla Çin’i tehdit eden bir duruma dönüşmüştür.

Tayvan’da gerçek “Leninist parti devletleri”nin sahip olmadığı bir şey vardır. Güç tahsis eden ve uygulayan, ancak çeşitli nedenlerle, kendi içlerinde önemli ölçüde kendini kısıtlama ihtiyacı hisseden kurumlar ve insanlar olarak tanımlanabilecek kenetlenmiş bir siyasi merkezin varlığının eksikliğidir (Tsang and Hung-mao, 1999: 7). İçerde ve dışarda ciddi bir siyasi değişim süreci yaşayan Tayvan, ne tam olarak “parti devleti” olmayı kırılabilmiş ne de tam olarak demokratik bir çizgiye ulaşabilmiştir. Tayvan’ın içerde ve dışarda bu siyasal değişimi yaşaması, oldukça hassas dengeler gerektirmektedir. Özellikle Çin ve Batı ile ilişki içerisinde, bu süreci tamamlayabilmesi oldukça zorlu bir olgudur. Ayrıca, Çin- Tayvan sorununun da her yönü ile iki den fazla tarafının olduğu, anlaşılmaktadır.

Tayvan’da demokratik geçiş, 1986’da iktidar partisinin siyasi reformu benimsemesi ve muhalefetin bir siyasi parti kurma riskini almasıyla başlamıştır. 23 Mart 1996’daki ilk popüler cumhurbaşkanlığı seçimi bu sürecin sonuna işaret etmiştir (Tsang and Hung-mao, 1999: 23). 20. yüzyılın sonuna doğru demokratikleşme adına önemli adımlar atan Tayvan, Çin ile de ciddi sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bir “parti devleti” olarak varlığını sürdüren Çin, Tayvan’ı kendi birlikteliğinin içine katma amacı güderken Tayvan’ın, demokratikleşme süreci içerisinde Batılı ülkelerle ilişki kurmasını kabul etmemektedir.

Son tahlilde, Çin-Tayvan sorununun ikiden fazla tarafının olduğu, ayrıca sorunun siyasi, kültürel ve sosyolojik nedenleri olduğunu dile getirmek mümkündür. Mevcut gelişmeler, sorunun çatışma boyutuna kolay bir şekilde ulaşabileceğini, göstermektedir. Olası bir çatışma durumunda, ABD ve Çin’in karşı karşıya gelmesi dünya insanlığı için en korkunç senaryo olmaktadır.

Tablo-1

37

Kaynak: <https://www.sunsavunma.net/cin-savas-jetlerinin-guc-gosterisi/>.

Mevcut veriler ışığında Tablo-1 incelendiğinde Çin-Tayvan sorununun, oldukça eski bir geçmişi olduğu görülmektedir. Ayrıca, sorunun yakın tarihte birkaç kez fiili çatışma boyutuna yaklaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle Tayvan Boğazı'nın hâkimiyeti konusunda önemli krizlerin yaşandığı görülmektedir. Nüfus ve askeri güç noktasında da Tayvan ile Çin arasında, büyük bir uçurumun olduğu, anlaşılmaktadır.

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

Tablo-2

Grafik: TRT Haber / Şeyma Özkaynak

Kaynak: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/uzak-dogunun-yakin-savasi-5-soruda-cin-tayvan-gerilimi-615850.html>.

Tablo-2 incelendiğinde ise Tayvan Boğazı'ndaki askeri durumda Çin'in hava, kara ve deniz gücü olarak Tayvan'a göre ciddi bir üstünlük taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle sorunun bir çatışma boyutuna ulaşması durumunda, Tayvan'ın ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalması, muhtemel gözükmektedir.

Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan'ı bağımsız bir ülke olarak kabul etmemektedir. Kendi bütünlüğüne katmaya çalışmaktadır. 1949 senesinde ÇHC'nin kuruluş sürecinde Mao Zedong eliyle oluşturulan bu politika, bugüne dek varlığını korumuştur (Lale, 2021: 1). Devrim sürecinde ve devrim sonrasında Mao'nun oluşturmaya çalıştığı, sosyalist-komünist toplum ve devlet hedefi, Tayvan'ı da kapsamaktadır. Devrim sonrasında, devrimin ötekisi olarak kabul edilen Milliyetçilerin (KMT), Tayvan adasına sürülmesi nedeniyle Çin'in, Tayvan yönelik algısı oldukça derinleşmiştir. Temelinde Çin-Tayvan sorununun çok daha eski dönemlere uzandığı bilinmektedir. Özellikle imparatorluğun son dönemlerinde ciddi siyasi sorunlar yaşandığı ve devrim sonrasında bu sorunların derinleşerek devam ettiği görülmektedir.

Uzak Doğu'nun Kadim Meselesi: Tarihi ve Siyasi Yönleriyle "Çin-Tayvan Sorunu"

Ancient Issue of The Far East: The "China-Taiwan Problem" With Its Historical and Political Aspects

Tayvan, bağımsız bir devlet olarak uluslararası toplumda varlığını korumaya çalışmaktadır. Batılı ülkeler, ABD ve BM ile siyasi ve ticari ilişki ağını güçlendirmeye çalışan Tayvan, her dönem Çin'in sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Özellikle Tayvan Boğazı'nın hâkimiyeti konusunda ciddi sorunların ve krizlerin yaşandığı görülmektedir. Çin için Tayvan'ın bağımsızlığı, "Tek Çin" ve "tek ülke iki sistem" ilkelerine ters düşmektedir. Bu noktada gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda Çin ve Tayvan'ın üretmeye çalıştığı politikaların, tamamen birbirinin ötekisi olduğu görülmektedir.

Sorunun ikiden fazla tarafı bulunmaktadır. ABD'nin Çin-Tayvan sorununda olduğu gibi Tibet ve Doğu Türkistan konularına da dâhil olması ise Çin-ABD ilişkilerini dönem dönem gerginleştirmektedir. Pekin yönetimi, "Çin'in içişlerine müdahale edildiğine yönelik" söylemlerde bulunmaktadır (Köksoy, 2019: 98). Küresel bir hegemonya yarışı içinde olan Çin ve ABD arasındaki ilişkilerin, 2000'li yıllardan bu yana dönem dönem çıkmaza girdiği görülmektedir. Özellikle ekonomik alanda başlayan "ticaret savaşları" ile iki ülke ilişkilerinin gerginleştiği görülmüştür. Ekonomik alanda yaşanan çatışmanın Tayvan üzerinde, Çin ve ABD'nin fiili olarak çatışması sürecine dönüşmesi, ihtimal dâhilinde görülmektedir.

Esasında Çin ve Tayvan arasındaki siyasi ilişkilerde gerilimler yaşansa da ticari olarak ciddi bir yakınlığın olduğu görülmektedir. Bugün için Tayvan, Çin'deki en önemli yatırımcılardan birisi konumundadır. Ayrıca Çin'de büyük oranda bir Tayvanlı insan kitlesi yaşamakta ve çeşitli sektörlerde çalışmaktadır. Bu temelde Çin-Tayvan sorununun, barışçıl bir zeminde çözülebilmesi mümkün gözükmektedir. Her iki tarafında birbirleriyle ciddi kültürel, dini ve ticari yakınlığı bulunmaktadır. Bu nokta üzerinden sorunun çatışmaya varmadan çözülebilmesi, ihtimal dâhilindedir. Ayrıca sorunun çözülebilmesi için üçüncü aktörlerden ziyade iki tarafın da barışçıl adımlarla birbirine yaklaşması, gerekmektedir.

39 Şüphesiz ki sorunun bu noktaya ulaşmasında ABD'nin tutumu önemlidir. Her uluslararası platformda Tayvan'ın bağımsızlığını desteklediğini söyleyen ABD, Çin'in milliyetçi duygularının körüklenmesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle ABD ve Çin arasında süren küresel hegemonya mücadelesinde, Tayvan'ın önemli bir konu olduğu görülmektedir. Tayvan üzerinden ABD ve Çin'in karşı karşıya gelmesi, dünya insanlığı için önemli bir sorun olacaktır. Böyle bir senaryo gerçekleşirse dahi ABD'nin gerilimi tırmandırmaya çalışan söylemleri nedeniyle Çin'in Tayvan'a karşı askeri güç kullanma ihtimali artmaktadır.

Çin, her daim Tayvan sorununun Çin'in bir iç meselesi olduğunu dile getirmektedir. Fakat ABD'nin soruna müdahale etmeye çalışması, sorunun çözümsüzlük noktasına gelmesindeki ana neden olmaktadır. Tayvan'ın da bu noktada sorunu, bir uluslararası sorun boyutuna getirmeye çalışan eylemlerde bulunduğu görülmektedir. Çin'in, Tayvan'ı bir iç sorun olarak görmesine karşın Tayvan, kendisini bir bağımsız devlet olarak görüp, sorunun çözümü için uluslararası kamuoyundan destek beklediği görülmektedir. Fakat bu noktada Tayvan'ın dikkat etmesi gereken önemli noktalar bulunmaktadır. Batılı ülkeler, bu tür sorunlar karşısında siyasi destek verebilirler. Lakin sorunun çatışmaya varması durumunda Tayvan, sahada tek başına kalabileceği ihtimalini de unutmamalıdır.

Uluslararası ilişkiler denilen yapı hem masa hem de saha dediğimiz iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Ayrıca her daim görülmüştür ki, işler masada olduğu gibi sahada ilerlememektedir. Bu nedenle Tayvan'ın, sahada tek başına kalabileceği ihtimalini, her diam hesaba katması ve üçüncü aktörlerin tahriklerine kapılmadan sorunu, barışçıl bir zeminde çözmek için elinden geleni yapması, gerekmektedir. Bu noktada Çin'e de ciddi görevler düşmektedir. Çin de tahriklere kapılmadan sorunun çözümü için diplomatik yolları, tercih etmelidir. ABD ile yaşadığı küresel hegemonya mücadelesine, Tayvan'ı kurban etmemelidir.

Tayvan halkının etnik yapısı, Çinlilerden oluşmaktadır. Ayrıca Tayvan, 1970'lere kadar BM'de Çin'i temsil eden taraf olmuştur. Bu tarihten sonra BM'nin Çin'i tanımasıyla Çin, BM'de kendisini temsil edebilme hakkına kavuşmuştur. Anlaşılabileceği üzere Çin ve Tayvan arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin ciddi bir derinliği bulunmaktadır. Bu derin ilişkiler ağı, sorunun barışçıl bir zeminde çözülebilmesi için önemli katkılar sunabilir. Bu noktada atılması gereken adım, her iki tarafında da üçüncü aktörlerin tahriklerine kapılmadan, sorunu masada çözecek bir irade sergilemeleridir.

Kaynakça

- Aydın, F. (2020). Çin Dış Politika Dinamiklerini Anlamlandırmak. *İş ve Hayat*. 6(11): 142-155.
- Dittmer, L. (2017). *Taiwan and China: Fitful Embrace*. California: University of California Press.
- Ed. Tucker, Nancy B. (2005). *Dangerous Strait: The U.S.-Taiwan-China Crisis*. New York: Columbia University Press.
- Ed. Friedman, E. (2006). *China's Rise, Taiwan's Dilemmas and International Peace*. Abingdon: Routledge.
- Eds. Edmonds, M. and Tsai, Michael M. (2003). *Taiwan's Security and Air Power: Taiwan's Defense against the Air Threat from Mainland China (RoutledgeCurzon Security in Asia Series)*. London: RoutledgeCurzon.
- Eds. Lin, C. and Roy, D. (2011). *The Future of United States, China, and Taiwan Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eds. Tsang, S. and Hung-mao, T. (1991). *Democratization in Taiwan: Implications for China*, Hampshire: Palgrave Macmillan UK.
- Hao, Y. and Su, L. (2005). *China's Foreign Policy Making: Societal Force and Chinese American Policy*. Abingdon: Routledge.
- Hsing, Y. (1998). *Making Capitalism in China: The Taiwan Connection*. New York: Oxford University Press.
- Köksoy, F. (2019). Çin Halk Cumhuriyeti Merkezli Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan Sorununun Amerika-Çin İlişkilerine Yansıması. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 10(2): 83-103.
- Lai, M. (2008). *Nativism and Modernity: Cultural Contestations in China and Taiwan under Global Capitalism (S U N Y Series, Explorations in Postcolonial Studies)*. Albany: State University of New York Press.
- Lale, A. (2021). ABD – Çin Rekabetinde Tayvan Sorunu. <https://www.dsjournal.org/abd-cin-rekabetinde-tayvan-sorunu/>.
- Long, S. (1991). *Taiwan: China's Last Frontier*. Hampshire: Macmillan Press LTD.
- Tarakçı, N. (2015). Çin – Tayvan 66 Yıl Sonra Neden Görüştü? https://tasam.org/tr-TR/Icerik/20611/cin-tayvan_66_yil_sonra_neden_gorustu.
- Turan, İ. (2016). ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1): 80-105.
- Sutter, Robert G. (2020). *Chinese Foreign Relations: Power and Policy of an Emerging Global Force*. London: Rowman & Littlefield.
- Yıldırım, Nilgün E. (2017). Çin Dış Politikasında İttifak Yapmama Prensibi: Akademik Tartışmalar. *Savunma Bilimleri Dergisi- The Journal Of Defense Sciences*. 16(2): 15-35.
- Zhao, S. (2003). *Chinese Foreign Policy: Pragmatism and Strategic Behavior*. Abingdon: Routledge.
- Tayvan Boğazı Haritası, <https://tr.maps-taiwan.com/tayvan-bo%C4%9Faz%C4%B1-g%C3%B6ster>, (18.03.2022).
- Çin Savaş Jetlerinin Güç Gösterisi, <https://www.sunsavunma.net/cin-savas-jetlerinin-guc-gosterisi/>, (19.03.2022).
- Uzak Doğu'nun Yakın Savaşı: 5 Soruda Çin-Tayvan Gerilimi, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/uzak-dogunun-yakin-savasi-5-soruda-cin-tayvan-gerilimi-615850.html>, (11 Kasım 2021).

Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi (Sivas Örneği)

Aging In Place and Quality of Life (Sivas Example)

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date | Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date

28.08.2023 | 19.09.2023

Ziynet BAHADIR

Dr. Öğr. Ü., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sivas, bahadır@cumhuriyet.edu.tr
orcid.org/0000-0002-7905-8007

Faruk AY

Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sivas, farukay@cumhuriyet.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6641-4666

Gülüshan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, Antalya,
gozgun@akdeniz.edu.tr
orcid.org/0000-0002-2801-6157

Özet

Bu çalışmanın amacı, Sivas il merkezindeki yaşlı bireyleri, “yerinde yaşlanma” ve “yaşam kalitesi” açısından incelemek ve yerinde yaşlanmanın yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirleyebilmektir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmada, yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi ölçeklerinden yararlanılmıştır. Sivas il merkezinde yaşayan 65 yaş ve üzerinde olan 387 kişiye yüz yüze anket uygulanarak veriler toplanmış, verilerin değerlendirilmesinde SPSS 23 aracılığıyla ortalama, yüzde, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların yaşam kalitesi düzeyleri, orta düzeydedir. Yaşam kalitesi puanlarından en düşük ortalama, sosyal alan boyutundadır. Yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi arasında pozitif güçlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yaşam kalitesi ölçeği boyutlarından “fiziki yeterlilikler” boyutunun, yaşam kalitesi üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerinde yaşlanma, yaşam kalitesi, Sivas

Abstract

The aim of this study is to examine elderly individuals in Sivas city center in terms of "aging in place" and "quality of life" and to determine the effect of aging in place on quality of life. In this study, aging in place and quality of life scales were used. Data were collected by applying face-to-face questionnaires to 387 people aged 65 and over living in Sivas city center, and mean, percentage, correlation and regression analyzes were made through SPSS 23 in the evaluation of the data.

According to the research findings, the participants' quality of life levels are moderate. The lowest mean of the quality of life scores is in the social domain dimension. It has been determined that there is a strong positive relationship between aging in place and quality of life. It has been determined that the dimension of "physical competences", one of the dimensions of the quality of life scale, has a greater effect on the quality of life.

Keywords: Aging in place, quality of life, Sivas

Giriş

Giderek artan yaşlı nüfusun özelliklerini ve gereksinimlerini açıklamak için yeni kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan biri olan "yerinde yaşlanma", bireylerin yaşadıkları yerde/mekânda yaşlanması olup olağan durumda tercih edilir. Yerinde yaşlanmanın olumlu yönleri yanında olumsuz yönleri de vardır. Yaşanılan mekânın fiziksel koşulları yaşlılar için uygun, gereksinimleri için yeterli ise, bu durum yaşam kalitesi ve yaşam doyumunu olumlu etkileyecektir. Ancak yaşanılan yer fiziksel çevre ve sosyal ilişkiler bakımından yaşlılar için elverişli değilse, yerinde yaşlanma, olumsuzluklar veya en azından yetersizlikler ve riskler taşıyabilecektir.

Yaşlandıkça insanların alışkanlıklarını değiştirip yeni alışkanlıklar kazanması daha zor, fiziksel ve sosyal ortamlarına bağılılıkları da daha fazladır. Yaşamını tanıdık-bildik bir çevrede sürdürmek, gündelik yaşamda karşılaşılabilecek sorunları daha kolay çözebilmeyi olanaklı kılmamanın yanı sıra sosyal ihtiyaçların karşılanmasında da avantajlı olacaktır. Bu nedenle yıllarca yaşadıkları, anılarını biriktirdikleri mekânda olmaları yaşlı bireylerin tercihleri olarak öne çıkmaktadır. Yerinde yaşlanma kavramı ile anlatılan bu durumu etkileyen faktörlerin arasında yaşlı bireylerin sağlık ve gelir düzeyi gibi kişisel koşulları öne çıkmaktadır. Öte yandan yaşla birlikte değişen ihtiyaçlar, yeni düzenlemeleri de beraberinde getirir. Örneğin yaşanılan mekân, yaşlının fiziksel ihtiyaçlarına uygun değilse, güvenliği ve sağlığı için daha uygun bir başka yerde yaşamını sürdürmesi gerekir.

En yalın tanımıyla "yerinde yaşlanma, bireyin kendi evinde ve toplumda bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürdürme yeteneğidir" (Kalınkara, 2019: 481). Bireyler yaşlandıkça yerinde yaşama isteği artar. Tanıdık ve güvenli bir bölgede, alışılmış bir evde yaşamak psikolojik sağlığı desteklediği gibi, sosyal etkileşimi ve katılımı teşvik eder. Tanıdık insanlarla ve özel eşyalarla donatılmış bir evde yaşlanmak, yaşam doyumunu sağlar ancak her yaşlının yerinde yaşlanmasının mümkün olmayacağı da kabul edilmelidir. Bu bakımdan ev içinde yapılacak düzenlemelerle, yaşamını bağımsız olarak sürdürebilecek yaşlılar dikkate alınarak, uygun politikalar üretilebilir (Kalınkara, 2019: 475-476).

Tezel ve Hocaoğlu (2019: 441), yerinde yaşlanmanın, kurumsal bakımı olabildiğince geciktirmeyi hedefleyen ve tercih edilen bir yaşam biçimi olduğunu; teknolojiyle desteklenmiş yerinde yaşlanmanın sağlık hizmetleri ve uzun dönem bakım masraflarının azaltılmasına katkı sağlamak gibi olumlu yanlarının yanı sıra getirdiği zorluklar da olduğunu belirtmektedir. Konutun bir yaşlının yetersizliklerini ortadan kaldıracak veya azaltacak biçimde yapılandırılmış olması, sağlıklı ve güvenli yaşam koşulları için bir zorunluluktur. Erişilebilirlikle ilgili tüm gerekliliklerin yanı sıra yaşamın devam ettirilmesiyle ilgili tüm hizmetlerin sağlanması da yaşlı dostu toplumlarda sağlanması gereken koşullardır.

Yaşlı bireyin barınma koşulları, kendi kendine yetebilme durumu, fiziksel ve ruhsal sağlık durumu, sosyalleşebilme olanakları, ekonomik gelir düzeyi gibi pek çok faktör, yaşlılıkta yaşam kalitesini etkileyen unsurlardır. Özellikle yaşlılık döneminde yaşanan konut ve çevresi, yaşam kalitesini doğrudan etkiler. Yaşlı bireyin yaşadığı yerin, ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığına bağlı olarak günlük yaşam aktiviteleri, toplumsal yaşama katılım düzeyleri farklılaşır. Yaşlanan fiziksel çevrenin yalnızca güvenli, konforlu oluşu değil; aynı zamanda komşular ve diğer insanlarla etkileşim olanağı sağlayıp sağlamadığı kısaca, fiziksel çevrenin özelliklerinin sağladığı olanaklar ya da engeller, yaşam kalitesini ve aktif yaşlanmayı etkiler (Zorlu ve Onur, 2019: 412).

Günümüzde yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal, sağlık gereksinimleri bakımından farklılaşan beklenti ve gereksinimlerine cevap verecek, mevcut yaşam kalitelerini sürdürmelerine yardımcı olacak barınma seçenekleri bulunmaktadır. Yaşlıların kendi evleri dışındaki bu seçenekler (bağımsız yaşlı konutları, bağımsız emeklilik evleri, yaşlı köyleri, huzurevi/yaşlı oteli/gündüz bakım merkezleri gibi kurumsal bakım merkezleri şeklinde) farklı destekleri sunan, yaşlıların eğitim, gelir düzeyine, kültürel özellikleri ve kişilik yapılarına göre en uygun seçeneğe ulaşabilme olanağı sunan kurumsal yapılar olarak çeşitlenir. Bu seçeneklerin tümünün özünde yaşlı bireylerin kendilerini evinde hissedebilecekleri ortamlar yaratmak hedefi vardır (Zorlu ve Onur, 2019: 416). Çünkü yaşlı bireyler için ev yaşamı, bildiği, alışık olduğu, kendini güvende, huzurlu ve özgür hissettiği ve anılarını yaşattığı ortamdır. Yaşlının o güne kadar yaşadığı sosyal ve fiziki çevreden kopması, farklı bir ortama taşınması, onu psikolojik açıdan olumsuz etkiler. Bireylerin kendi evlerinde yaşlanması yani, “yerinde yaşlanma”nın gerçekleşebilmesi için, fiziksel çevrenin yaşlı bireylerin özellik ve gereksinimlerine uyumlu olması gerekir (Zorlu ve Onur, 2019: 417). Yerinde yaşlanmada sadece konut değil, konutun yer aldığı fiziksel çevre/mahallenin özellikleri de önemlidir.

Geleceğin kentlerinde yaşlı ve engelli nüfusun ihtiyaçları ev destekli teknolojilerle karşılanmaktadır. Algılayıcılar ve internet ağına bağlı teknolojiler sayesinde, insanların kendi yaşam alanlarında yaşlanmalarına, bağımsızlıklarını ve sosyal bağlantılarını devam ettirmelerine olanak tanınmakta; sağlık ve bakım ihtiyaçları, ev destekli teknolojilerle karşılanmakta ve böylece yaşlılık döneminde bireylerin kendi yaşam alanlarından kopmadan (yerinde yaşlanma) yaşamlarına olanak sağlanmaktadır (Tezel ve Hocoğlu, 2019: 440).

Özellikle, yaşlı insanların kendi evlerinde ya da topluluklarında yaşlanmasını destekleyen yerinde yaşlanma fikrine katkıda bulunan “geronteknoloji”, yaşlanma ve teknoloji arasındaki ilişkilerin oluşturduğu yeni bir alandır. Bu alanda gerontoloji ve teknoloji kombine edilerek yaşlılık sürecine uygun bilgiyi alıp, araştırma geliştirme ve teknikleri ile teknolojik hizmetleri çevreye uygulama söz konusudur. Yaşlıların hayatını kolaylaştırmak ve daha etkin hizmetler sunmak amacıyla teknolojiyi kullanmak, 1990’lardan bu yana gündeme getiriliği için yenidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ve yardımcı teknolojiler, geronteknolojide kullanılan yaklaşımlardır (Doğanyığıt, 2018: 142-143). Kuşkusuz yaşlı bireylerin teknolojiye uyumunu ve teknolojilere erişimini sağlamak da önemlidir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaşlı bireylerin toplumla bütünleşmesini ve güçlendirilmesini sağlama potansiyeline rağmen, pratikte yaşlı bireylerin teknolojiyi kabullenmeleri ve kullanım düzeyleri olumsuz etkilenmektedir. Yaşlıların dijital teknolojilere erişiminin ve kullanabilmelerinin sağlanması, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun, rahat erişilebilen, daha kolay kullanılabilen teknolojinin yaşlılar tarafından kabulü ve kullanım yoğunluğu ile faydası daha yüksek düzeyde olacaktır (Özbek ve Adnan, 2021: 273-274).

Örnek uygulama olarak Ankara’daki bir projede teknoloji desteği ile yaşlıların yaşam kalitesine katkı sağlanmıştır. “Yaşamdestek hizmeti kendi yaşamayı arzu ettiği evinde ve ortamda yaşarken başına gelecek herhangi bir risk durumunda boynundaki ya da kolundaki bir düğmeye basarak kamunun, sosyal

devletin ya da bu otoriteye destek maksadıyla çalışan sivil toplum güçleri tarafından sağlanan yardımın en hızlı bir biçimde kişiye yönlendirilmesidir” (Tomanbay, 2022: 142).

Yaşlılara yönelik ev ortamında ve yaşadıkları çevrede gerçekleştirilecek düzenlemeler, yaşam kalitesini artıracaktır. Koruyucu yaklaşım olarak bir diğer konu da eğitimidir. Yaşlanma, yaşlının gereksinimleri, hastalık, özür, bakım konularında yaşlının ailesi ve bakıcıları başta olmak üzere genel olarak toplumun bilgilendirilmesi, sorunların oluşumunu engelleyecektir. Evde bağımsız yaşamı sağlamak, bu mümkün olmadığında yardım veya gözlemlerle yaşlının gelecekte kendi kendine yetebilmesine olanak sağlayacak şekilde aile ve bakıcılarla iletişim halinde bulunmak ve bu kişileri de eğitmek gereklidir (Karaduman vd., 2004: 93).

Yerinde yaşlanmanın belirleyicileri ile aktif yaşlanma süreci ilişkisini ele aldıkları makalelerinde Çapçioğlu ve Alpay (2019) yaşlanmanın homojen olmadığı ve mekânın da statik olmadığı vurgusuyla, yaşlanmanın temel nitelikleri olarak belirtilen devamlılık, telafi, kontrol, ilişki, destek ve zorluk gibi nitelikler bakımından mekânın olanakları veya mekânın yapısıyla ilgili durumların kişinin ihtiyaçlarına uygun olup olmadığı sorununa değinmektedirler.

Gerçekten de yaşlıların yaşam kalitesi ve dolayısıyla yaşam doyumu için en uygun barınma koşulları hangi seçenek ise, onu tercih etmek gerekir. Yaşadığı evin fiziksel koşulları, yaşlının sağlık durumu ve maddi olanakları yerinde yaşlanmayı mümkün kılıyorsa, elbette sosyal ve psikolojik olarak rahat olacağı tanıdığı, bildiği çevrede yaşamını sürdürmesi tercih edilmelidir.

Batı toplumlarında yaşlıların çoğunun orta yetişkinlik döneminde yaşadıkları evde veya o çevrede yaşamını sürdürmek istedikleri; örneğin 2007’de ABD’de yaşlıların %90’ının eski evinde veya ona yakın bir evde oturduğu belirtilmektedir (Müftüler, 2021: 276). Oysa Türkiye’de yaşlıların bir yandan evlerinde yaşayarak bağımsız bir hayat sürmeyi bir yandan da çocuklarına yakın oturmayı tercih ettikleri; hem çocuklarını rahatsız etmemek hem de kendileri rahat edebilmek için kendi evlerinde oturmayı ve çocukları tarafından sık ziyaret edilmeyi istedikleri; yaşlı anne babalar ile yetişkin çocukları arasındaki ilişkilerde her iki tarafın da yardım ve destek beklentisi içinde oldukları çeşitli araştırma bulgularındandır (ASPB, 2011: 25).

Yerinde yaşlanma, genel olarak tercih edilen bir durumdur. Kamuya düşen rol ise, güvenlik ve denetim başta olmak üzere, çeşitli risklere karşı alınacak önlemler ve destekleyici hizmetlerle bunu gerçekleştirmeye dönük politikalar geliştirmek ve uygulamaktır.

İnsanların çoğu mümkün olduğu kadar uzun süre kendi evinde kalmak ve yerinde yaşlanmak ister. Yeni politikalar ve hizmet girişimleri de artan yaşlı nüfusun bu talebini karşılamak ve yaşam kalitesini artırmak için çaba göstermektedir. Yenilikçi hizmetler ve esnek hizmet çeşitleri yaşlıların değişen ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olmakta ve yerinde yaşamı kolaylaştırmaktadır (Tang & Pickard, 2008).

Özetle yerinde yaşlanma yaşlı bireylerin tercihi olmakla beraber, son dönemlerde maliyet boyutu nedeniyle kurumsal bakım yerine öne çıkan bir alternatif olmaktadır. Bununla beraber, başta sağlık ve güvenlik olmak üzere fiziksel koşullar, sosyal ortam ve psikolojik durum bakımından yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun olması da son derece önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Sivas il merkezinde yer alan yaşlı bireylerin yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi düzeylerinin belirlenmesidir. Ayrıca yerinde yaşlanmanın yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışmanın amacına bağlı olarak hipotezler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi (Sivas Örneği)

Aging In Place And Quality Of Life(Sivas Example)

- H1: Yerinde yaşlanma ile yaşam kalitesi arasında ilişki vardır.
- H2: Yerinde yaşlanma boyutlarının yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.
- H2a: Algılanan sosyal destek boyutunun yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.
- H2b: Fiziki yeterlilik boyutunun yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.
- H2c: Elde edilebilir sosyal destek boyutunun yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.
- H3: Yerinde yaşlanmanın (genel) yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırmanın tipi tanımlayıcı ve kesitseldir. Araştırmanın evrenini 15.12.2021-15.06.2022 tarihleri arasında Sivas il merkezinde yaşayan 65 yaş ve üzerindeki 83.978 kişi oluşturmaktadır. Buna göre araştırmada örneklemini belirlemek için kullanılan formül yardımıyla 383 kişi belirlenmiştir. Araştırmada toplam 387 kişiye anket uygulanmış ve araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Etik Standartlar: Araştırmaya başlamadan önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (28.10.2021 tarih ve -91708 karar no) yazılı izin alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçekler:

1. Yerinde Yaşlanma Ölçeği:

Yerinde Yaşlanma Ölçeği, Kalıncara ve Kapıkıran (2017) tarafından geliştirilen ve geçerliliği yapılmış olan, 15 madde ve Algılanan Sosyal Destek, Fiziksel Yeterlilik ve Elde Edilebilir Sosyal Destek olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek yaşlıların ev konforu, komşuluk ilişkileri, sosyal çevreden aldıkları destek ve ihtiyaçlarını bağımsız olarak karşılayıp karşılamadıkları gibi konuları içermektedir. Ölçek, “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” şeklinde beşli Likert tipindedir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri birinci faktör için 0,85, ikinci faktör için 0,84, üçüncü faktör için 0,85 ve toplam ölçek için 0,90'dır. Ölçekten alınan puan arttıkça yerinde yaşlanma düzeyi yükselmektedir. Bu çalışmada yerinde yaşlanma ölçeğinin güvenilirliği 0,898 olarak hesaplanmıştır.

2. Yaşam Kalitesi Ölçeği:

Orjinali, Dünya Sağlık Örgütü tarafından (Whoqol Group,1998) geliştirilmiştir. Yaşam Kalitesi (WHOQOL- kısa form) ölçeğinin, Fidaner ve ark. (1999) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik çalışmaları sırasında bir ulusal soru eklenmesiyle oluşan WHOQOL-BRIEF-TR 27 sorudan oluşmaktadır. Ölçek genel sağlık, fiziksel, psikolojik ve sosyal çevre olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte 3,4, 26 ve 27. sorular ters puanlanmaktadır. Yüksek skorlar yüksek yaşam kalitesine işaret ederken düşük skorlar düşük yaşam kalitesine işaret eder. Ölçek bir çok çalışmada kullanılmıştır (Arslanoğlu vd., 2021). Bu çalışmada yaşam kalitesi ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,929 olarak hesaplanmış ve oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir (>0,70).

Çalışmada verilerin değerlendirilmesinde SPSS 23 sürümü aracılığıyla ortalama, yüzde, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların çoğunluğu (%52,7'si) erkek, %50,6'sı köyde doğmuş, yaklaşık yarısının (%48,8) 46 yıl ve üzerinde burada yaşadıkları, %47,8'i 65-69 yaş arasında, %24,3'ü okumaz-yazmaz, %53'ü evli,

%90,2'si halen bir işte çalışmadıkları, %91,5'nin sosyal güvencesinin olduğu, %55,6'sının aylık gelirlerinin "orta" düzeyde olduğu, %40,'ının eşine bakmakla yükümlü olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %70,8'i sağlık sorunu olduğunu, %90,2'si bir engel durumunun olmadığı, %88,6'sı bağımsız olarak aktivite yapabildiğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %64,9'nun konut tipi olarak apartman dairesinde yaşadıkları, %31,8'i yaşadığı evini eşiyile paylaştığı, %89,7'sinin kendisine ait bir odasının olduğu, %73,9'unun evin etrafında yeşil alan olduğu, %80,9'u yakın çevresinde ziyaret edecek arkadaşlarının olduğu, %96,9 yaşadığı evde kendini güvende hissettiği, %80,4'ü huzur evinde kalmaktansa evde kalmayı tercih ettiği, %82,9'u fiziksel çevreden memnun oldukları, %80,1'inin yaşadıkları fiziksel çevreyi sağlık için uygun buldukları, %84,5'inin yaşadığı çevrede kendini mutlu hissettiği, %85,8'inin yaşadığı çevrede kendini değerli hissettiği, %89,1'inin yaşadığı çevrede fikirlerine değer verildiği tespit edilmiştir.

Katılımcıların %83,2'si yaşadığı çevrede üzüntü ve sorunlarını paylaşabileceği kişilerin mevcut olduğunu, %80,9'u yaşadığı sosyal çevreden memnun olduğunu, %51,9'u yaşadığı çevrede gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerin olduğunu, %82,4'ünün yakın akraba/arkadaş ve çevresiyle etkileşimde bulunduğunu, %74,2'si yaşadığı çevre ile doğduğu çevre arasında fark olduğunu, %60,5'i kültürel uyum sorunu yaşamadığını, %72,6'sı yaşadığı kültürel çevreden memnun olduklarını, %68,7'si bulunduğu çevrede kendini mutlu hissetmediğini, %51,2'si yaşam kalitesini "ne iyi ne kötü" bulduklarını ve %42,6'sı sağlığından "ne hoşnut ne hoşnut değil" olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n=387)

Cinsiyet			Doğum yeri		
Kadın	183	47,3	İl	134	34,6
Erkek	204	52,7	İlçe	56	14,5
Yaş			Köy	196	50,6
65-69 yaş	185	47,8	Yurt dışı	1	,3
70-74 yaş	84	21,7	<i>Ne kadar süredir burada yaşamaktasınız</i>		
75-79 yaş	55	14,2	1-15	57	14,7
80-84 yaş	40	10,3	16-30	49	12,7
85 ve üzeri	23	5,9	31-45	92	23,8
Eğitim durumu			46-60	100	25,8
Okumaz-yazmaz	94	24,3	61-75	77	19,9
Okur-yazar	100	25,8	76 ve üzeri	12	3,1
İlköğretim	97	25,1	Medeni durum		
Ortaöğretim	47	12,1	Evli	205	53,0
Yükseköğretim	49	12,7	Bekar	27	7,0
Hala çalışıyor musunuz?			Boşanmış	8	2,1
Evet	38	9,8	Dul	147	38,0
Hayır	349	90,2			
Aylık geliriniz sizce nasıl?			Sosyal güvenceniz var mı?		
kazancım yok	49	12,7	Var	354	91,5
Kötü	29	7,5	Yok	33	8,5
Orta	215	55,6	Bakmakla yükümlü olduğunuz kişiler?		
İyi	85	22,0	Eşim	155	40,1
cok iyi	9	2,3	Çocuklarım	75	19,4
Herhangi bir sağlık sorununuz var mı?			Akraba ve tanıdıklarım	12	3,1

Var	274	70,8	Yok	111	28,7
Yok	113	29,2	Eş+çocuklar	34	8,8
Doğuştan ya da sonradan meydana gelen herhangi bir sakatlık/engel durumunuz var mı?			Bağımsız olarak aktivite yapabiliyor musunuz?		
Var	38	9,8	Bağımsız olarak aktivite yapabiliyorum	343	88,6
Yok	349	90,2	Bağımsız olarak aktivite yapamıyorum	44	11,4
Yaşadığınız evi kimlerle paylaşıyorsunuz? (Birden fazla şıkki işaretleyebilirsiniz)			Yaşanılan konut tipi		
Eşim	123	31,8	Apartman dairesi	251	64,9
Çocuklarım	50	12,9	Müstakil ev	55	14,2
Akrabalarım	5	1,3	Gecekondu	8	2,1
Torunlarım	6	1,6	Diğer	73	18,9
Tek	117	30,2	Kendinize ait odanız var mı?		
Eşim ve çocuklarım	86	22,2	Var	347	89,7
Yakın çevrenizde ziyaret edebileceğiniz arkadaş çevreniz var mı?			Yok	40	10,3
Evet	313	80,9	Evinizin etrafında yeşil alan park vb. yerler mevcut mu?		
Hayır	74	19,1	Evet	286	73,9
Yaşadığınız evde kendinizi güvende hissediyor musunuz?			Hayır	101	26,1
Evet	375	96,9			
Hayır	12	3,1			
Evde mi yoksa huzurevinde mi kalmayı tercih ederdiniz?			Yaşadığınız ortamdaki fiziksel çevreden memnun musunuz?		
Kendi evimde	311	80,4	Evet	321	82,9
Kurumda	76	19,6	Hayır	66	17,1
Yaşadığınız çevrede kendinizi mutlu hissediyor musunuz?			Yaşadığınız fiziksel çevreyi sağlığınız için uygun buluyor musunuz?		
Evet	327	84,5	Evet	310	80,1
Hayır	60	15,5	Hayır	77	19,9
Yaşadığınız çevrede sizin fikirlerinize değer verilir mi?			Yaşadığınız çevrede kendinizi değerli hissediyor musunuz?		
Evet	345	89,1	Evet	332	85,8
Hayır	42	10,9	Hayır	55	14,2
Yaşadığınız ortamdaki sosyal çevrenizden memnun musunuz?			Yaşadığınız çevrede üzüntü ve sorunlarınızı paylaşabileceğiniz kişiler mevcut mu?		
Evet	313	80,9	Evet	322	83,2
Hayır	74	19,1	Hayır	65	16,8
Yakın akraba/arkadaş çevrenizle etkileşimde bulunuyor musunuz?			Yaşadığınız çevrede gerçekleştirdiğiniz sosyal faaliyetleriniz var mı?		
Evet	319	82,4	Evet	201	51,9
Hayır	68	17,6	Hayır	186	48,1
Şu an bulunduğunuz çevreye kültürel olarak uyum sorunları yaşıyor musunuz?			Yaşadığınız çevre ile doğduğunuz çevre arasında fark var mı?		
Evet	153	39,5	Evet	287	74,2
Hayır	234	60,5	Hayır	100	25,8
Bulduğunuz çevrede kendinizi yalnız hissediyor musunuz?			Yaşadığınız ortamdaki kültürel çevrenizden memnun musunuz?		

Evett	121	31,3	Evett	281	72,6
Hayır	266	68,7	Hayır	106	27,4
Yaşam kalitenizi nasıl buluyorsunuz?			Sağlığınızdant ne kadar hoşnutsunuz?		
Çok kötü	11	2,8	Hiç hoşnut değil	35	9,0
Biraz kötü	32	8,3	Çok az hoşnut	65	16,8
Ne iyi, ne kötü	198	51,2	Ne hoşnut, ne hoşnut değil	165	42,6
Oldukça iyi	125	32,3	Epeyce hoşnut	103	26,6
Çok iyi	21	5,4	Çok hoşnut	19	4,9

Tablo 2: Yaşlıların Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi Ölçeklerine Verdikleri Cevapların Dağılımı

Ölçekler	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
1. Algılanan sosyal destek	1,00	5,00	3,72	0,64
2. Fiziki yeterlilik	1,00	5,00	3,70	0,96
3. Elde edilebilir sosyal destek	1,00	5,00	3,13	0,91
4. Yerinde yaşlanma (genel)	1,00	5,00	3,56	0,66
5. Fiziksel alan	1,29	5,00	3,31	0,72
6. Psikolojik alan	1,17	5,00	3,37	0,66
7. Sosyal alan	1,00	5,00	3,16	0,77
8. Çevresel alan	1,33	4,89	3,40	0,54
9. Yaşam Kalitesi (genel)	1,48	4,74	3,32	0,56

47

Tablo 2’de yerinde yaşlanma ölçeği boyutları puanları incelendiğinde, en yüksek ortalamalar sırasıyla algılanan sosyal destek (3,72), fiziki yeterlilik (3,70) ve elde edilebilir sosyal destek (3,13) boyutları olduğu belirlenmiştir. Yerinde yaşlanma ölçeği genel ortalaması (3,56) ortanın biraz üzerindedir. Yaşam kalitesi ölçeği boyutlarına ilişkin en yüksek ortalamalar sırasıyla çevresel alan (3,40), psikolojik alan (3,37), fiziksel alan (3,31) ve sosyal alan (3,16) boyutları olduğu görülmektedir. Yaşam kalitesi ölçeğinin genel ortalaması (3,32) orta düzeydedir. Buna göre yaşlıların yaşam kalitesini ve özellikle sosyal alan yaşam kalitesini yükselmeye yönelik uygulamalara önem verilebilir.

Tablo 3: Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi Bulguları

Ölçekler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Algılanan sosyal destek	1								
2. Fiziki yeterlilik	,534**	1							
3. Elde edilebilir sosyal destek	,363**	,459**	1						
4. Yerinde yaşlanma (genel)	,785**	,865**	,735**	1					
5. Fiziksel alan	,326**	,643**	,446**	,605**	1				
6. Psikolojik alan	,427**	,599**	,354**	,589**	,737**	1			
7. Sosyal alan	,293**	,487**	,383**	,493**	,623**	,691**	1		
8. Çevresel alan	,448**	,479**	,332**	,531**	,635**	,768**	,536**	1	

Yerinde Yaşlanma ve Yaşam Kalitesi (Sivas Örneği)

Aging In Place And Quality Of Life(Sivas Example)

9.Yaşam Kalitesi (genel)	,439**	,646**	,435**	,647**	,883**	,915**	,767**	,870**	1
--------------------------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	---

Tablo 3’de yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi ölçekleri arasındaki korelasyon analizi sonuçları verilmiştir. Korelasyon bulguları incelendiğinde yerinde yaşlanma ile yaşam kalitesi arasında pozitif ($r=0,647$) güçlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yerinde yaşlanma ölçeğinin boyutları ile yaşam kalitesi ölçeğinin boyutları arasında da pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Buna göre H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Yerinde Yaşlanma Boyutlarının Yaşam Kalitesine Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları			Sonuç
		R	R ²	F	P	Beta	t	P	
1.Algılanan sosyal destek	Yaşam kalitesi	0,671	0,450	104,420	0,000	0,105	2,317	0,021	H2a Kabul
2.Fiziki yeterlilik						0,517	10,857	0,000	H2b Kabul
3.Elde edilebilir sosyal destek						0,160	3,702	0,000	H2c Kabul

Tablo 4’de çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre yerinde yaşlanma ölçeğinin tüm boyutlarının yaşam kalitesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Yaşam kalitesinin %45’i ($R^2=0,45$) yerinde yaşlanma boyutları tarafından açıklanmaktadır. Yaşam kalitesi ölçeği boyutlarından “fiziki yeterlilikler” boyutu yaşam kalitesi üzerinde daha büyük etkiye sahiptir ($\beta=0,517$, $t=10,857$, Durbin-Watson=1,749). Buna göre fiziki yeterlilikler arttıkça yaşam kalitesi daha fazla yükselmektedir. Dolayısıyla H2a, H2b ve H2c hipotezleri kabul edilmiştir.

48

Tablo 5: Yerinde Yaşlanmanın Yaşam Kalitesine Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları			Sonuç
		R	R ²	F	P	Beta	t	P	
Yerinde Yaşlanma (genel)	Yaşam kalitesi	0,647 ^a	0,419	277,781	0,000	0,647	16,667	,000	H3 kabul

Yerinde yaşlanma (genel) ölçeğinin yaşam kalitesi (genel) üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Yaşam kalitesinin yaklaşık %42’si ($R^2=0,419$) yerinde yaşlanma tarafından açıklanmaktadır. ($\beta=0,647$, $t=16,667$, Durbin-Watson=1,739). Buna göre H3 hipotezi kabul edilmiştir ve yerinde yaşlanmanın artması yaşam kalitesinde de artışa neden olmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Kalınkara ve Arpacı (2016:401-420), “yerinde yaşlanma”nın olumlu yaşlanma stratejisinde tercih edilen bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Yerinde yaşlanmanın desteklenmesi, bireylerin fiziksel ve bilişsel yetenekleri dikkate alınarak yaşadıkları ortamdan ayrılmadan aşına bir çevrede izole edilmeden yaşamaları, mevcut yaşam kalitesini sürdürerek yaşaması, kurumsal bakım maliyetini azalttığı gibi bireyin yaşam doyumunun artmasına da neden olmaktadır. Geleceğe yönelik projeksiyonlar genel olarak yaşlı nüfusun artacağına işaret etmektedir. Sosyodemografik boyutuyla düşünüldüğünde sosyolojik

gerçekliğin incelenmesi, sosyal hizmet ve sosyal politikalarla yaşlılık sorunlarının azalacağı belirtilebilir.

Ancak, Kalıncara ve Arpacı'nın vurguladığı gibi, salt kurumsal bakımın pahalı maliyeti düşünülerek, yerinde yaşlanma modelini uygulamanın da çeşitli sorunları beraberinde getireceği göz ardı edilmemelidir. Yaşlının sağlık durumu, engeli, cinsiyeti, sosyo-ekonomik yeterliliği, toplumsal ilişkileri ve yaşam kalitesi birlikte düşünülmelidir. Maliyetlerin aile ve devlete getireceği yüklerin, kamu maliyesi ve sosyoekonomik boyutunun üzerinde durulması gerekmektedir.

Yapılan çalışmalardan biri kentleşme sürecinin dolaylı biçimde yerinde yaşlanmayı zorlaştırdığını belirtmektedir. Kurtkapan ve Şentürk (2021) yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetler aracılığıyla yerinde yaşlanma sürecine olumlu katkı yaptığını dikkat çektikleri İstanbul'da gerçekleştirilen araştırmalarında, huzurlu, sağlıklı yaşlanabilme konusunda yerel yönetimlerce sunulan destek hizmetlerinin, bakım sorumluluğu üslenen aile bireylerini rahatlatarak yerinde yaşlanmayı kolaylaştırdığını tespit etmişlerdir.

Gerçekten de evde bakım hizmeti kapsamında sunulan başta evde sağlık, temizlik ve beslenme gibi destekleyici hizmetlerin sunulması, yaşlı dostu kentlerin artması, yerinde yaşlanmayı kolaylaştıracaktır. Yerinde yaşlanma yaşlı bireylerin tercihi olmakla beraber, bu tür destekleyici hizmetlerin çeşit ve kalitesi artınca, aynı zamanda Kurtkapan ve Şentürk'ün belirttiği gibi, kurumsal bakım ihtiyacını geciktiren ve kamunun yaşlı bakım maliyetini de azaltacak olan bir durumdur. Destekleyici hizmet olanaklarının ise, hem kamu maliyesi hem de toplumun sosyo-ekonomik düzeyi ile doğrudan ilişkisi vardır.

Yılmaz (2020) bir üniversite hastanesinde yatarak tedavi alan yaşlı bireylerle ilgili araştırmasında, yerinde yaşlanma memnuniyet düzeyi ile başarılı yaşlanma ve yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Çalışma bulgularına dayanarak yaşlı bireylerde başarılı yaşlanma ve yüksek yaşam doyumu için, yaşlıların yaşam alanlarının değiştirilmemesi ve yerinde yaşlanmanın teşvik edilmesi gerektiği önerilmektedir.

Benzer biçimde Sivas'ta yaptığımız araştırmada da yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi arasında pozitif ($r=0,647$) güçlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yerinde yaşlanma ölçeğinin boyutları ile yaşam kalitesi ölçeğinin boyutları arasında da pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla yerinde yaşlanma arttıkça yaşlıların yaşam kalitesinin artmasına önemli katkı sağladığı söylenebilir.

Bu konudaki akademik çalışmaların ve yerel birimlerle iş birliğinin artması sosyal politikalara yönelik sağlıklı verilerin oluşmasını sağlayacaktır.

Katılımcıların yerinde yaşlanma düzeyi ortanın biraz üzerinde tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşam kalitesi düzeylerinin ise, orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yaşam kalitesi puanlarından en düşük ortalama sosyal alan boyutunda olduğu için yaşlıların yaşam kalitesini yükseltecek ve özellikle sosyal alan yaşam kalitesinin yükseltilmesine için iyileştirmeler yapılmasına yönelik uygulamalara önem verilebilir.

Regresyon analizi bulgularında, yerinde yaşlanmanın yaşam kalitesine önemli ölçüde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu saptanmıştır. Yaşam kalitesinin yaklaşık %42'si yerinde yaşlanma tarafından açıklanmaktadır. Yaşam kalitesi ölçeği boyutlarından fiziki yeterlilikler boyutu, yaşam kalitesi üzerinde daha büyük etkiye sahiptir. Buna göre fiziki yeterlilikler arttıkça yaşam kalitesi daha fazla yükselmektedir.

Yerinde yaşlanan yaşlıların yaşam kalitesi konulu literatür incelemesinde Vanleerberghe vd. (2017) yapılan çalışmalarda genel olarak yerinde yaşlanmanın yaşam kalitesini olumlu etkilediğinin tespit

edildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda “yaşam kalitesi”nin şemsiye kavram olup, çok boyutlu bir kavram olduğuna da dikkat çeken Vanleerberghe ve arkadaşlarına göre, literatürde sağlığın önemi vurgulanarak yaşam kalitesinin çok boyutluluğu nadiren dikkate alınmış; çevre ve özerklik yaşlılar için hayati önem taşıyan alanlar olduğu halde hiç sorgulanmamıştır. Onlara göre olması gereken odak noktamızdaki bireylerin değer ve standartlarına saygı gösterilerek, yaşam kalitesi araçlarını “aşağıdan yukarıya doğru” geliştirmektir. Yaşlıların ihtiyaçları bilinmeli, yaşam kalitesinin ölçülmesinde tüm alanları içeren araçlar kullanılmalı ve yaşlıların yaşam kalitesi ile ilgili daha çok araştırma yapılmalıdır. Gerçekten de yaşam kalitesi çok boyutlu ve farklı alanlarda iyi olma hali şeklinde anlaşılan bir kavram olarak, sosyal politika hedefleri arasında önemli bir yer tutmaktadır ve daha fazla araştırma yapılması yararlı olacaktır. Bu çalışmanın odaklandığı yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi ilişkisine yönelik de daha geniş örneklem grubu ile genellemeler için elverişli kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Sonuçta; demografik değişim, giderek artan yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikaları gündeme getirmekte ve bu bağlamda yerinde yaşlanma ön plana çıkmaktadır çünkü hem hükümetler yaşlı nüfusun bakım maliyeti açısından tercih etmekte hem de yaşlı bireyler, yaşadıkları yerde kalmak istemektedirler. Bazı yazarlar bunu “kazan-kazan” durumuna benzetmektedirler. Ancak burada önemli nokta, yaşlıların yaşam kalitelerinin sürekli izlenerek, yerinde yaşlanmanın yaşam kalitesini olumlu mu olumsuz mu etkilediğini, müdahale etmeye gerek olup olmadığını belirlemektir. Yaşlıların yerinde yaşlanmak istemelerine karşın, koşulları değiştiğinde (sağlığı bozulur, hareketlilikleri, sosyal etkileşimleri azalır vb), yerinde yaşlanma tam tersine yaşam kalitesini tehdit edebilir.

Yerinde yaşlanma ve yaşam kalitesi arasında bir ilişki olduğu gerçeği, Sivas'ta yaptığımız araştırma bulgularında da karşımıza çıkmaktadır. Ancak, vurgulanması gereken yaşam kalitesinin çok boyutlu bir kavram olduğudur. Araştırma bulgularında fiziki yeterlilikler boyutu, yaşam kalitesi üzerinde daha büyük bir etki oluşturmaktadır. Yaşam kalitesi bakımından en düşük ortalamanın sosyal alan boyutunda olması ise, bu konuda yapılabilecekleri önemle düşünmeyi ve uygulamayı gerektirmektedir. İleri yaştaki nüfusun yaşam kalitesini artırmak için neler yapılabileceği konusunda ise politika üreticiler, yerel yönetimler ve akademisyenler birlikte çalışmalıdır. Yaşlı bireylerin, gerek evlerinde gerekse ev dışında farklı alternatiflerden herhangi biri ile, ihtiyaçlarına uygun biçimde yaşamını sürdürebileceğine karar verilirken sadece yaşlı bireylerin tercihinin göre değil, aile bireylerinin koşulları ve uzman görüşü de dikkate alınmalıdır. Çeşitli alternatiflerin hiçbiri mutlak anlamda olumlu değildir; koşulları uygunsa yerinde yaşlanmalı değilse, aile bireylerinin yetersiz desteği ile ya da dönüşümlü ve zorlanarak bakımı ile yaşamını sürdürmektense kurumsal bakım tercih edilmelidir. Özellikle kent yaşamında yalnız yaşayan yaşlı bireylere ise, gerekirse ev destekli teknolojiler kullanılarak, olağan ve acil ihtiyaçları için en hızlı ve etkili biçimde ulaşacak bir hizmet desteği kritik önem taşımaktadır.

Yerinde yaşlanma artıkça yaşam kalitesi de artmaktadır ancak yaşam kalitesini etkileyen diğer faktörler de önemlidir ve yerinde yaşlanmanın her zaman, her yaşlı için en uygun olduğu ileri sürülemez.

Kaynakça

- Arslanoğlu, C., Kürşat, A. C. A. R., Ahmet, M. O. R., Baynaz, K., Karakaş, F., İpekoğlu, G., & Arslanoğlu, E. (2021). Üniversite öğrencilerinin egzersiz yapma durumuna göre yaşam kalitelerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 187-198.
- ASPB. (2011). *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*. ASPB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını. Ankara.
- Çapcıoğlu, İ., & Alpay A, A. (2019). Çevresel Gerontoloji Bağlamında “Yerinde Yaşlanma”nın Temel Belirleyicileri ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1949-1966.
- Doğanyığıt, S.Ö. (2018). Yaşlı Sağlığında Geronteknolojik Ürünlerin Kullanımı. (Editör: Duben, A.) *Yaşlanma ve Yaşlılık*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını. İstanbul.135-152.
- Fidaner, H., Elbi, H. & Fidaner, C. (1999). Yaşam kalitesinin ölçülmesi, WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*. 7:5-13.

- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2016). Yerinde Yaşlanma. (Editör: V. Kalınkara). *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* Nobel Yayını. Ankara. 399-422.
- Kalınkara, V., & Kapıkıran, Ş. (2017). Yerinde yaşlanma ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 54-66.
- Kalınkara, V. (2019). *Yerinde Yaşlanma ve Geronteknoloji*. (Editör: Velittin Kalınkara). Nobel Yayını. Ankara. 467-501.
- Karaduman, A., Yiğiter, K., Aras, Ö., & Yakut, Y. (2004). Yaşlılıkta Fiziksel Bağımsızlık ve Yaşam Kalitesi. *Yaşlılık Gerçeği*. H.Ü.GEBAM. Ankara. 79-96.
- Kurtkapan, H., & Şentürk, M. (2021). Yerinde Yaşlanma ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(3) 01-13. ISSN:2757-5942
- Müftüler, G. H. (2021). *Yaşlılık Sosyolojisi Kurumsal Yaklaşım*. Pegem Akademi Yayını. Ankara.
- Özbek, Ç., & Adnan, M. (2021). Kadın Yoksulluğuna Farklı Bir Bakış: Yaşlı Kadınların Dijital Yoksunluğu. (Editör: Cem Ergun). *Yaşlılık ve Yoksulluk*, Nobel Yayını. 261-276.
- Tang, F., & Pickard, J. G. (2008). Aging in place or relocation: Perceived awareness of community-based long-term care and services. *Journal of Housing for the Elderly*, 22(4), 404-422.
- Tezel, E. & Hocaoglu, D. (2019). Geleceğin Dijital Kentleri: Yaşlılar İçin Ev Destekli Teknolojiler. (Editör: Velittin Kalınkara) *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği*, Nobel Yayını. Ankara. 437-465.
- Tomanbay, İ. (2022). Sosyal Bakımda Yeni Yaklaşım, Yeni Anlayış, Yeni Çözüm Modeli: Yaşam Destek Terkten Telebakıma Bir Yolculuk. (Editör: Harun Ceylan) *Modern Hayat ve Yaşlılık*, Nobel Yayını. Ankara.129-173.
- Vanleerberghe, P., De Witte, N., Claes, C., Schalock, R. L., & Verté, D. (2017). The quality of life of older people aging in place: a literature review. *Quality of Life Research*, 26, 2899-2907.
- Whoqol Group. (1998). Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF quality of life assessment. *Psychological medicine*, 28(3), 551-558.
- Yılmaz, C.K. (2020). Yaşlı Bireylerde Yerinde Yaşlanma ile Başarılı Yaşlanma ve Yaşam Doymumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum*, 3, 38-48.
- Zorlu, T., & Onur, D. (2019). Yaşlılık ve Yaşam Çevresinin Tasarımı. (Editör: Velittin Kalınkara). *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği*, Nobel Yayını. Ankara.411-436.